

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİMDALI
FELSEFE

JOHN STUART MILL VE HERBERT SPENCER'DA
ÖZGÜRLÜK BAĞLAMINDA
ADALET KİYASLAMASI

Ayşe YAŞAR ÜMÜTLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR

KONYA-2014

KONYA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe Yaşar Ümütlü
	Numarası	128101011004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bilal Kuşpınar
	Tezin Adı	John Stuart Mill ve Herbert Spencer'da Özgürlük Bağlamında Adalet Kıyaslaması

John Stuart Mill ve Herbert Spencer'da

Özgürlük Bağlamında

Adalet + Kıyaslama

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ^{Özgürlük Bağlamında} ~~Adalet + Kıyaslama~~ başlıklı bu çalışma ^{16.5/2014} tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Bilal Kuşpınar	
2	Doç. Dr.	Hasan Hüseyin Bilcan	
3	Doç. Dr.	Saban Tanıyıcı	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe Yaşar Ümütlü		
	Numarası	128101011004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	John Stuart Mill ve Herbert Spencer'de Özgürlük Bağlamında Adalet Kıyaslaması			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Ayşe Yaşar Ümütlü

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe Yaşar Ümütlü		
	Numarası	128101011004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Bilal Kuşpınar		
Tezin Adı	John Stuart Mill ve Herbert Spencer'da Özgürlük Bağlamında Adalet Kıyaslaması			

Özgürlük bağlamında adalet kavramı, daima felsefe ve ahlâk alanının en temel konularından biri olmuştur. İnsanlığın düşünce tarihi boyunca, sosyal, politik ve etik çıkarımlar da dahil olmak üzere, kavramın tanımı ve önemine dair pek çok tartışma ve inceleme gerçekleştirilmesine rağmen, global dünyanın hem politikacıları hem de liderleri için hâlâ elzem bir konudur; nitekim daha fazla araştırmayı gerektirmektedir. Pek çok politik yazar ve filozof tarafından da vurgulandığı gibi, adalet kavramının, ideal anlamda, mutlak bir tanımının yapılması son derece güçtür. Dahası, zamanımızın en yüksek adalet iddiasındaki liberal sisteminin adalet anlayışı, faydacı etikçiler tarafından savunulan adalet anlayışının ötesine geçememiştir. Dolayısıyla, bu tezde, iki önemli İngiliz filozofu, John Stuart Mill (1806-1873) ve Herbert Spencer (1820-1903) tarafından kurulan ve tartışılan, özgürlük ve hürriyet bağlamında adalet fikri incelenmeye çalışılmıştır. Mill'in adalet anlayışı, gözlemlenen hayatın düzenine dair empirik ve pratiğe yönelik teoriler içermektedir. Spencer'ın adalet anlayışı ise daha çok, soyut ve teoriktir; mutlak irade tarafından kurulmuş mevcut düzeni bozmamaya yönelik bir yaklaşım sergilemektedir. Her iki filozof için de genelin faydasına ve mutluluğuna bağlı adalet sistemi, bireyin yeteneklerinin özgürce evrilmesi ve geliştirilmesine bağlıdır. Bu açıdan gerçekleştirdiğimiz kıyas çalışması, bu iki filozofun kendi sistemleri içinde çok yönlü, enteresan benzerlik ve farklılıkları paylaştıklarını göstermektedir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ayşe Yaşar Ümütlü		
	Student Number	128101011004		
	Department	Philosophy		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof.Dr. Bilal Kuşpınar		
Title of the Thesis/Dissertation	Comparison of John Stuart Mills' and Herbert Spencers' understanding of Justice in terms of liberty.			

The concept of justice, along with that of liberty, has always been one of the most central subjects of philosophy and ethics. Although throughout the history of human thought, numerous studies and debates have been carried out over its meaning and significance, as well as its various social, political and ethical implications, it still remains to be a crucial issue for politicians and leaders of the globe and hence awaits further research. As pointed out by many political writers and philosophers, it is very difficult to provide an adequate definition for the term justice in ideal sense. Moreover, the liberal system of our time, which claims to hold the best form of justice, could not go even beyond the type of justice that is advocated by the utilitarian ethicists. In this thesis, therefore, we have attempted to examine the notion of justice within the context of liberty and freedom as conceived and discussed by two prominent British philosophers, John Stuart Mill (1806-1873) and Herbert Spencer (1820-1903). Our research overall reveals that Mill's understanding of justice is practical and empirical, involving matters that are related to the orderliness of this life. Spencer's conception of justice, on the other hand, is rather abstract and theoretical, exhibiting an approach towards maintaining the already existing order that is established by the Absolute Will. For both philosophers, the system of justice that is expected to ensure the benefit and happiness of the majority of people depends on individuals' evolvment and development of their faculties and abilities, liberally. The comparative examination of these two philosophers from this perspective shows that they share several interesting similarities and differences in their respective systems.

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar

ÖNSÖZ

Adalet kavramı üzerinde sistemli bir yaklaşım sergileyen, modern çağın yüksek adalet iddiasındaki liberal sistemini kurmada oldukça önemli katkılarda bulunmuş iki önemli filozofu, John Stuart Mill ve Herbert Spencer'dir.

Aslında çalışmamızda önceliğimiz Herbert Spencer'dir; çünkü düşünce ve siyaset tarihinde bu kadar etkili olmalarına rağmen özellikle Spencer'in adalet anlayışı, ülkemizde daha önce hiç irdelenmemiştir. Fakat Spencer, felsefesini oluştururken Mill'in sistemini eleştirip, emprist faydacılık etiğinin çıkmazlarını görerek, rasyonel bir faydacılık kurma iddiasında bulunmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada kıyaslanmaları kaçınılmaz oldu. Bu nedenle ondokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar süregelen adalet sistemini, bu filozoflar üzerinden tam olarak anlayıp, değerlendirebilmeyi amaçladık.

Lakin Spencer'in anlaşılmasında aşılması gereken büyük bir önyargı vardı. Açıkçası tezimize başlarken aynı önyargıyı taşımak, Spencer'ı anlamada bizi oldukça büyük bir zora soktu. Nihayet felsefenin yalnızca kavramlarla ve totolojilerle anlaşılmasının asla mümkün olmadığını hatırimızda tutarak; Spencer'in dünya tarihi ve İngiliz tarihiyle bağlı olgulardan hareketle ürettiği kavramların bütünlüğünü kavramakla, kurduğu sistemi ortaya koyabildik. Böylece hiç beklemediğimiz bir Spencer ile karşılaştık. Sisteminin zenginliği ve güçlü temellerinin öncelikle Amerika'nın, dolayısıyla Avrupa'nın, politik, endüstriyel, eğitimsel ve toplumsal dinamiklerini nasıl kurgulayıp, çalıştırdığını görmek oldukça etkileyici sonuçlara varmamızı sağladı.

Eserimiz giriş, sonuç ve genel değerlendirme ile birlikte, dört bölümden oluşmaktadır. Eseri çalışma süresince imla ve tahsisine yardımcı olan arkadaşım okutman Pınar Toy'a, akademik ve felsefi fikirleri ile çalışmamın olgunlaşmasına destek olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Hasan Hüseyin Bircan'a teşekkür ediyorum. Ayrıca bana devamlı rehberlik eden ve çok değerli fikir ve yorumlarıyla tezimin

oluşmasında emeği geçen, danışmanım Prof. Dr. Bilal Kuşpınar'a en içten şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu çalışma esnasında eşimin ve çocuklarımlın sağladığı destek ve sabır için muhabbetle teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayşe Yaşar Ümütlü
Konya, 2014

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	i
Önsöz ve Teşekkür.....	ii
İçindekiler	iv
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. JOHN STUART MILL VE HERBERT SPENCER'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. John Stuart Mill'in Hayatı ve Eserleri.....	7
1.2. Herbert Spencer'in Hayatı ve Eserleri.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADALET VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞLARI

2.1. Mill'e Göre Adalet	16
2.1.1. Faydacılık Etiği ve Temel Kavramları	21
2.1.2. Bireysellik Kavramı	27
2.1.3. Özgürlük Kavramı	29
2.2. Spencer'e Göre Adalet.....	32
2.2.1. Nedensellik Teorisi, Faydacılık Etiği ve Temel Kavramları.....	37
2.2.2. Sosyal Evrim Kavramı.....	46
2.2.3. Bireysellik ve Eşit Özgürlük Kavramı	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ADİL TOPLUM, BİREY VE DEVLET İLİŞKİLERİ

3.1. Mill'de Toplumun Birey Üzerindeki İktidarının Nitelik ve Sınırları.....	58
3.1.1. Bireyin Serbest Girişim Özgürlüğü	59
3.1.2. Sınırlı Devlet Anlayışı	61

3.1.3. Kendiliğinden Düzen Teorisi	63
3.2. Spencer’da Toplumun Birey Üzerindeki İktidarının Nitelik ve Sınırları...66	
3.2.1. Bireyin Serbest Girişim Özgürlüğü.....	67
3.2.2. Sınırlı Devlet Anlayışı	68
3.2.3. Kendiliğinden Düzen Teorisi	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ADİL DÜZEN ANLAYIŞLARI

4.1. Mill’de Siyasal Demokrasi ve Sosyal Demokrasi Tanım ve Kavramları ..79	
4.1.1. Özel Mülkiyet Hakkı	82
4.1.2. Rekabet Hakkı.....	85
4.1.3. Sosyal Yarar.....	87
4.1.4. Kadın Hakları.....	89
4.2. Spencer’da Militer Devlet ve Endüstriyel Devlet Tanım ve Kavramları...95	
4.2.1. Özel Mülkiyet Hakkı	96
4.2.2. Rekabet Hakkı.....	98
4.2.3. Sosyal Yarar.....	99
4.2.4. Kadın Hakları	101
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	106
KAYNAKLAR	111

GİRİŞ

John Stuart Mill 19.yüzyılda yaşamış oldukça etkili bir politik iktisatçı ve filozoftur. Politika, hukuk ve adalet alanını ahlâk alanından ayrı görmeyen anlayışı, günümüze kadar uzanan etkili bir düşünce hâkimiyeti kurar. Utilitarist (faydacı) bir filozof olarak, adalet ilkelerinin en yüksek iyi ve faydayı sağlayan sonuçlara yönelerek oluşturulması gereken ilkeler olduğuna inanır. Metafizik alana zaman zaman değinse de genel olarak reddeden Mill, empirist analizleri ile tümevarım yöntemi temelinde bir anlayış tesis eder. Ona göre bireyin amacı, kendi benzersiz kapasitesini ve tecrübelerini geliştirmektir. Öyle özgür olmalı ki birey, toplumsal anlamda başkalarını aynı haklardan alıkoymadığı sürece kendi yolunu kendi çizebilmelidir. Önemli olan en fazla sayıda insanın mutluluğunu sağlamaktır. Bu nedenle, devletin otoritesini gereksiz yere kullanması bireyin ve toplumun gelişimine zarar verir. Devlet'in baskıcı yasalarla büyümesi halkların esareti anlamına gelir. Bireyin hakkını ihlal edebilen yasalar adaletsizliğe sebep olabilirken; adalet, bir bireyin hem yasal hem de ahlâkî hakkının tesisidir.

Stuart Mill, faydacı ahlâk anlayışını temel alarak “özgürlük ve adalet” alanında son derece mühim sorulara cevaplar arar. “Birey için toplumun beğenisi yasa mıdır?”, “Yönetenler ile halkın çıkarları aynı olabilir mi?”, “Çoğunluk iktidarından kendi taraftarına da zulüm gerçekleşir mi?”, “Çoğunluk ne zaman zorbalaşır?”, “Medeni olmayan toplumlarda zorbalık yasal bir hükümet tarzı mıdır?”, “Yasal zulüm nedir?”, “Aykırı düşüncelere toplumsal hoşgörüsüzlüğün sonucu nedir?”, benzeri sorulara Mill'in düşüncesinde dikkate değer cevapların bulunduğu görülür.

Liberal ve faydacı bakış açısının, devlet zoru ile dayatılan görevler ile değil bireyin gönüllü işbirliği ile tesis ettiği adalet anlayışı, günümüz dünyasının aradığı adalet anlayışına önemli katkılarda bulunabilecek analizlere sahiptir. Yeni bir dünya düzeni kurulduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Bugün Ortadoğu ülkelerinin “özgürlük” talebi ile liberalizmin kuruculuğunu üstelenenlerin kurdukları Batı liberalizminin “özgürlük” anlayışları arasındaki farkın yeterince analiz edilmediği, bu açıdan net olarak görülebilir.

Çalışmamızın John Stuart Mill ile kıyasladığımız diğer filozofu Herbert Spencer'dır. Daha çok Amerika'da ve özellikle elit kesimler tarafından çok okunur. Bu nedenle Amerikan siyaset anlayışında yüksek bir düşünce hâkimiyeti kurduğu kabul edilir. Fakat örtük mesajlar içerdiği iddia edilen ahlâk felsefesi ve sosyolojik analizleri temel edinen siyaset felsefesi, geniş bir kesim tarafından da tehlikeli bulunur. Batı dünyasında agnostizme sebep olacak kaygısı ile birçok defa okullarda yer almasından endişe duyulmuştur. Hatta endişeli kesimler tarafından engellenmiş ve yer veren kimi eğitimciler görevlerinden alınmıştır.

Spencer'ın adalet anlayışının temelinde, transandantal nedensellik teorisi bağlamında mutlak adalet olarak kabul ettiği kâinat yasaları vardır. Ona göre, bu yasaların doğru analizinin yapılarak, bunların sağlayacağı sisteme uymak, mutluluk ve adalet için şarttır. Mutlak irade dışında bir irade yoktur, bu *a priori* postula gerçekliklerden analiz edilebilecek apaçık bir bilgidir. Bunu gerçekleştirecek en temel ilke, bireyin içgüdüsel özgürlük eğilimi ile gelişmesi ve mükemmel bir insan olarak mükemmel bir toplumda var olmaya doğru evrilmesidir. Bu yasayı ihlal eden her tür yapay yasa başarısızlıkla sonuçlanmak, mutsuzluğa sebep olmaktan başka bir sonuca varamaz. Bu savın neticesinde, erken dönem liberallik ile daha çok devletçi bir liberalizme dönüşmüş modern dönem liberallik arasındaki, özellikle uygulamadaki farklar Herbert Spencer'in şiddetle mücadele ettiği meseleler olmuştur. Kimilerinin "kehanet" dedikleri ve Herbert Spencer'in sosyal evrim teorisinde ifade ettiği Uzak Doğu medeniyetlerindeki ihtilâller ve arkasından bu halkların hiçbir şey elde edemeyeceklerine dair iddiası çarpıcıdır. Çünkü ona göre bu medeniyetlerdeki devletler bireylerin kişisel gelişimlerine izin vermeyecek kadar kontrol mekanizmaları yüksek yasalar çıkarmaktadır; bu nedenle halklar isyan etseler de gelişmişliklerini tamamlamadıkları için ne istediklerini dahi tam olarak bilemeyecekler ve sonuç hüsran olacaktır.

Herbert Spencer'a göre tüm bunların kaynağında, devletleşme felsefesinin sınırlarını genişletmesi vardır. Hatta aynı sebep ve sonuçlarla, erken dönem liberalizminden çıkan modern dönem liberalizminin de yüz yüze geleceğini ifade eder. Sorgulamalarından en çarpıcı olanlarından bir diğeri; liberalizmin sosyalist

rejimlerle ortak ideallere varmasının ne tür ahlâk ve siyaset çarpıklıklarına sebep olduğudur. Sosyal devlet ilkesini benimsemediği halde birçok liberal ülkenin yoksullar için sağladığı eşit eğitim, konaklama, sağlık hizmetlerini çalışandan aldığı zoraki vergilerle yapmasının öncelikle bir ahlâk kısıımı olduğunu savunur. Bu tür düzenlerin devlet eliyle değil, toplumda kendiliğinden gelişecek düzen ile sağlanmasından yanadır. Devletin bu tarz yasalarının, adaleti değil, adaletsizliği doğuracağını vurgular. Çünkü devlet “hak edene hak ettiğini vermek ilkesi” gereğince bir adalet gerçekleştiremeyecektir. Devlet yoksulun içindeki sorumluluk almayan, tembellik, ayyaşlık, serkeşlik edeni ayırt etmeden hizmet sunacaktır; üstelik çalışanın kazancından zorla alarak yapacaktır. Böylece her iki kesime de ahlâkî zararlar verecektir. Toplumda ise bu ayırım yapılarak kendiliğinden bir düzen sağlanır; ki, ideal olan budur, kanaatindedir. “İnsanoğlu için mücadele etmenin şifa olduğuna, bunun engellenmesinin işe şifayı engellemek olduğuna inanır.” İnsana verilecek en büyük zararın ve kötülüğün bu olduğunu düşünür. “Doğal seleksiyon” olarak daha çok bunu ifade ederken, örtük mesajlar algılamak da mümkün olan görüşlerinin, kimilerince ne tür çıkarımlar yapmasına sebep olduğunu da inceleyeceğiz. Herbert Spencer’in adaletle bağlı olduğunu kabul ettiği temel değer, özgürlük veya hürriyettir. Spencer’a göre, devletin yardımseverlik gibi bir temel ahlâkî alandan elini çekmesi, baba devlet olmak kaynaklı bir gerekçe, zoraki vergi ve yasal düzenlemelerle çarpık bir adalet tesis etmemesi gerekir. Aksi takdirde birey eninde sonunda devlete karşı ayaklanacaktır.

Liberal adaletin en belirgin ilkeleri bireysellik, özgürlük, toplumsal fayda, özel mülkiyet hakkı, serbest rekabet, sınırlı devlet olmak üzere sıralanabilir. Bu ilkeleri net olarak belirlemek için, her ikisi de liberal ve faydacı olmakla birlikte, aynı adalet anlayışının, empirist tavrını temsil eden John Stuart Mill ve rasyonalist tavrı savunan Herbert Spencer’in savunularını kıyaslayarak önemli izahlara varmak hedeflenmiştir. İlâveten Spencer’in geliştirdiği sosyal evrim teorisinin günümüz toplumlarının geçirmekte oldukları dönüşümünü işaret eden realitesi de aynı bağlamda irdelenmiştir. Buradan hareketle çalışmamız John Stuart Mill ve Herbert Spencer’in özgürlük temelinde devlet, toplum ve özellikle adalet anlayışlarındaki sorgulamalarının kıyaslanması ve sosyal evrim teorisinin irdelenmesine

odaklandığını yineleyebiliriz. Böylece Millve Spencer'ın faydacı etiği ile geliştirdikleri liberal sistemin adalet fikrini özgürlük bağlamında ortaya koymak amaçlanmıştır. Özgürlük ve adalet kavramları özellikle kendi içinde geçirdiği düşünce evrimi ile şekillenmiş demokratik medeniyetlerde araçlarını yerinde ve zamanında kullanabildikleri sistemler meydana getirmiştir. Fakat ülkemizde bu sancılı geçiş süreci yaşanmamış, ancak şimdilerde yüzleşmek zorunda kalınmıştır. Bu nedenle çalışmamızda, liberal, demokratik ve kapitalist olarak tanımlanan medeniyetlerden edinilen demokrasinin özgürlük ve adalet anlayışını, adı geçen filozoflar bağlamında tekrar irdeledik. Böylece bu anlayışın, hangi noktalarda sarsıldığını görmek ve yeni demokratik açılımlar için incelemek ve irdelemek imkânını da açığa çıkardık.

Mill'in görüşleri, oldukça önemli bir kitlenin dikkatini çeker. Özellikle özgürlük, bilim ve mantık üzerine teorileri çeşitli şekillerde değerlendirir. Mill hayattayken, eserlerinin bir kısmı çoktan klasikleşir. Mill öldükten sonra da, düşünceleri çeşitli şekillerde çalışma konusu yapılır. Ülkemizde ilk defa Ali Sedad, *Mizanu'l-Ukul fi'l-Mantık ve'l-Usul* adlı eserinde Mill'in düşüncelerinden söz eder; sonra da diğer mantık ve felsefe kitapları da dahil etmeye başlarlar. Ayrıca Tezer Ağaoğlu, Stuart Mill isimli çalışmasıyla Mill'in biyografisini kaleme alır. Daha sonra çeşitli anlayışlarını konu alan tez çalışmaları yapılmıştır. Uludağ Üniversitesi'nde "John Stuart Mill'in Liberalism" görüşü yüksek lisans olarak çalışılmıştır. Ankara Üniversitesinde "John Stuart Mill'in Tüme Varım Anlayışı" isimli bir doktora çalışması ve "John Stuart Mill on Justice in Property" (John Stuart Mill'de Adalet ve Mülkiyet) adlı bir makale yazılmıştır. Sakarya Ünivesitesinde "Ahlâk Felsefesinin problemleri" üzerine çalışılmıştır. Gazi Üniversitesinde "John Stuart Mill'de ifade özgürlüğü ve siyasi sistem tartışması üzerine" ve ayrıca "Klasik iktisat düşüncesinde 'kadın'ın konumlandırılışına farklı bir yaklaşım: John Stuart Mill" adında bir yüksek lisans tezi yazılmıştır. Atatürk Üniversitesinde etik siyaset ilişkisi çalışılmış, İstanbul Üniversitesinde eşitlik ve özgürlük sorunu ele alınmıştır. İlâveten ulaşabildiğimiz İngilizce yazılmış kitaplardan Mill'in hayatı ve siyaset felsefesi dahil adalet görüşlerini ele aldık.

Spencer'in görüşleri ise İngiltere'den çok Amerika'da etkili olmuştur. Özellikle eğitim felsefesi ile ilgili kitabı Kuzey Amerika'da 7 farklı yayınevi tarafından 15 kez basılmıştır. Spencer üzerine Amerika'da ilk etkili çalışmayı Yale üniversitesinden sosyolog William Graham Sumner yapmıştır. "Spencer'in 'en uygun olanın hayatta kalması ilkesi' ile "bırakınız yapsınlar" diyen kapitalist kuram arasında paralellikler kurmuştur. Daha sonra Richard Siberman'ın Herbert Spencer'in eğitim felsefesi üzerine çalışması, özellikle Rousseau'nun *Emile*'sinden sonra eğitim hakkında en derin ve faydalı kitap olarak vurgulamıştır. Fransa'da Gabriel Compayre, *Pedagoji Tarihi* adlı kitabında Spencer'in *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi* kitabını eleştirel bir gözle incelemiştir. Türkiye'de ilk olarak inceleyen isim ise 1885'de Beşir Fuad olmuştur. Özellikle Spencer'in "Hangi tür bilgi, en çok değerlidir?" makalesindeki bilim sınıflandırmasına yönelmiştir. O dönemde şiir ve edebiyatın çok önemli olduğu Osmanlı'da itibar edilmez. 1895'te İbn-i Reşit Mahmut ve İbn-i Fikri Lütüfi *Maarif* dergisinde Spencer'in sosyal evrim görüşlerine yer vermişlerdir. Jön Türkler, Osmanlı Devleti'nin hayatta kalabilmesi için reformlara ve değişime ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. 1907'de Prof. Mehmet Ali Avni, Süleyman Nazif'e yazdığı bir mektupta "Spencer'in sosyolojisini ve eserlerini içimizde anlayacak kimseleri fevkalâde az görüyorum", der. Doğrusu bizde bu alanda Türkiye'de yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Türkçe'de olmadığı gibi, ortaya koyduğumuz içerik ve bağlamda İngilizce olarak da bir çalışma bulamadık. Diğer yandan Rıza Tevfik, Fazıl Ahmet, Selim Sırrı Tancan gibi isimlerin Spencer'in eğitim felsefesinden etkilendikleri görülür. Prof. İnalçık, Atatürk'ün de Spencer'in sosyal darwinizm teorisinden etkilendiğini ifade etmiş. II. Meşrutiyet döneminde Satı Bey ve Ziya Gökalp'ın *Yeni Mecmua*'da Spencer'in eğitim felsefesi görüşlerini tartıştıkları görülür. 1928'de Mehmet Saffet Engin, *Spencer'in Felsefesi* adıyla bir kitap yayımlar.¹ Son yıllarda ise Spencer hakkında ülkemizde yapılan çalışmalar olarak *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi* kitabının Türkçe'ye kazandırılmasını söyleyebiliriz. Ayrıca Marmara Üniversitesinde "Herbert Spencer'in Evrim Felsefesi" yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Ulaşabildiğimiz

---

¹ Ata, Bahri, "Herbert Spencer'in Eğitim ve Tarih Anlayışı" Pedagojik Bilimlerim Güncel Konuları, Sterlimak, Ankara, 2010, ss.174-186; Spencer, Herbert, *Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi*, Çev: Mehmet Münir Erteğün, Pegem Akademi, 2013, Ankara , ss. 8-13

İngilizce ana kaynaklardan, Spencer'in hayatı ve felsefesi de dahil adalet görüşleri ele alınmıştır. Daha çok devlet ve toplum, birey ilişkilerini analiz ettiği henüz Türkçeye kazandırılmamış kitaplarını da irdeledik.

Dört bölümden oluşan çalışmamızda J.S.Mill'in *Özgürlük Üzerine (On Liberty, 1859)*, *Faydacılık (Utilitarianism, 1863)*, *Considerations On Representative Government, Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler (1861)*, *Parlamento Konuşmaları (Parliamentary Speeches)*; *Politik İktisadın Temelleri (Principles of Political Economy, 1848)*, *Kadınların Seçimlere Katılmasının Kabulü (The Admission of Women to the Electoral Franchise, 1867)*, *Evli Kadınların Mülkiyet Hakkı Edinimi (Married Women's Property, 1868)* ve *Kadınların Köleleştirilmesi (The Subjection Of Women, 1869)* eserlerini ve Herbert Spencer'in *The Principles of Psychology (Psikoloji İlkeleri) 1855*; *Social Statics Sosyal İstatistikler) 1851*; *The Principles of Sociology (Sosyoloji İlkeleri) 3 cilt., 1876–96*; *The Principles of Ethics (Ahlâk İlkeleri) 2 Cilt, 1892–93*; *Education: Intellectual, Moral, Physical, 1861*; *The Study of Sociology, 1872*; *The Man Versus the State, 1884* çalışmalarının özellikle adalet ile ilgili bölümlerini temel aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1- JOHN STUART VE HERBERT SPENCER'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. JOHN STUART MILL HAYATI VE ESERLERİ

John Stuart Mill, 1806-1873 yılları arasında yaşamış önemli ve bir o kadar da etkili bir 19.yüzyıl filozofudur. Londra'da doğan Mill, emprist bir filozoftur. Devlet memurluğu, parlamento üyeliği görevlerinde bulunmuş, ayrıca politik ekonomist olarak da kabul göreceği birçok alana önemli katkıları olmuştur.²

Hayatının ilk yılları, kendisi de bir düşünür olan babası James Mill³ ve onun yakın arkadaşı faydacı felsefenin geliştiricisi Jeremy Betham'dan⁴ aldığı eğitimle şekillenmiştir. Hayat hikâyesi, bu iki insanın liberal kültürü yeniden ele almaları ve toplumsal reform çalışmalarına katılmaları ile yakından ilgilidir. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Britanya, Sanayi Devrimi neticesinde muazzam bir ekonomik dönüşüm yaşamıştı. Devrim sadece ekonomik gelişimi tetiklememiş; aynı zamanda siyasi, ekonomik, toplumsal, ahlâkî ve dini tartışmalara da zemin hazırlamıştı. İnsani ve ahlâkî düşünce merkezi değişmişti. Temel inanç ve kabullerin yeniden ele alınması hatta birçok kurumun reform edilmesi gerektiği düşünülüyordu.⁵

Böyle bir dönemin reformuyla ilgilenen babası ve arkadaşının verdiği eğitim serüvenine 3 yaşında başlayan Mill, 12 yaşına gelinceye kadar Yunanca ve Latinceyi öğrenmiş, bu dillerdeki klasikleri okumuştur. Bu süreçte tarih kitapları yazma teşebbüsünde bulundu. Diğer yandan felsefe, mantık, tarih, iktisat eğitimine devam

---

² British Broadcasting Corporation, http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/mill_john_stuart.shtml, 2013

³ James Mill: İskoçyalı filozof, tarih bilimci ve ekonomist. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/382612/James-Mill>, 2013

⁴ Jeremy Bentham: İngiliz filozof, ekonomist, erken dönem Faydacılık Felsefesinin erken dönem başlıca yorumcusu. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/61103/Jeremy-Bentham> Britanya ceza hukuku büyük ölçüde Bentham ve grubunun çabalarıyla gelişmiştir. Bkz. Türkeri, Mehmet, Etik Kuramları, Lotus Yayınevi,2012, s.118

⁵ Leslie Stephen,*The English Utilitarians*, (Londra, 1900), Cilt.I, s.12-136'den aktaran Capaldi Nicholas, *John Stuart Mill*, Çev: İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.1

etti. Bu alanlardaki klasikleri de okudu.⁶ Aldığı eğitim sayesinde Mill'in "belki de felsefe tarihindeki en inanılmaz dahi"⁷ olduğu bile iddia edilmiştir.

Otobiyografisinde, bu erken dönem eğitiminin güçlü ve zayıf yönlerini oldukça etkileyici tespitlerle analiz eder;

"Bu eğitimde daha önce değindiğim ve hepsinden öte, gerçekleştirdiği her tür faydanın sebebini teşkil eden önemli bir nokta vardı. Beyinleri bilgilerle doldurulan çoğu çocuk ya da genç zihinsel kapasitelerini güçlendirememiş, tersine bilgilerin altında kalmıştır. Ağzlarına kadar katıksız gerçeklerle ve başkalarının düşünce ve cümleleriyle doldurulmuşlardır. Kendi fikirlerini oluşturabilme gücünün yerini bunların aldığı telakki edilir. Mevki sahibi babaların eğitim sırasında hiçbir acı çekmemiş olan oğulları, işte bu yüzden, çoğunlukla, kendileri için çizilen çizgiler dışında akıllarını kullanamayan ve öğrendiklerini tekrarlayan papağanlara dönüşürler. Ama benimkisi tıka basa doldurulma şeklinde bir eğitim değildi. Babam öğrendiğim herhangi bir şeyin ezbere dönüşmesine asla izin vermedi. Sadece anlama ile öğretimin her adımının birlikte gitmesi için değil, mümkünse anlamının öğretimden önce gelmesi için çabaladı. Düşünerek bulunabilecek hiçbir şey, kendi başıma bulmaya çalışmaktan yorgun düşünceye dek bana asla söylenmedi."⁸

Ahlâk ve din söz konusu olduğunda, babasının Stoacı ahlâk anlayışına⁹ sahip olduğunu düşünüyordu. Fakat James Mill teoloji dışında pekâlâ Kalvenist¹⁰ olarak da tanımlanabilirdi. Bu bağlamda dinsel pratiklerle herhangi bir tanışıklığı ve ilgisi olmayan Stuart Mill, babasından doğal teolojii küçümsemeyi devraldı. Kalvenist İntikamcı Tanrı kavramından nefret etti ve mevcut din anlayışının böyle bir Tanrı'ya dayanarak oluşturulduğu için ahlâk sistemini yozlaştırdığı inancını taşıdı.¹¹

14 yaşında Fransa'ya gitti ve Fransa liberalleri ile tanıştı ve İngiltere'ye döndüğünde fikirlerinden son derece etkilenmişti. 1823'de babasının çalıştığı Hindistan kumpanyasında işe girdi. Mill için karar verilen bu kariyerin olumlu yanı, gazeteciliğine ve entelektüel liderlik girişimlerine daha fazla zaman bırakmasıydı. 35

⁶ Capaldi, *John Stuart Mill*, ss.17-20

⁷Stroll, Long, Bourke, Campbell, *Etik Kuramları*, Çev: Mehmet Türkeri, Lotus Yayınevi,2012, s.118

⁸ MILL John Stuart, *Autobiyography of John Stuart Mill*, s.20

<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/jsmill/autobiography.pdf>

⁹ Stoacı etik anlayışı, özellikle iki prensip üzerine kuruludur. İlki evrenin mutlak yasa tarafından yönetildiğidir, ikincisi insan tabiatının zorunlu temelini bu mutlak yasa olduğudur. Bu nedenle başat etik kural, tabiata uygun yaşamaktır. <http://www.iep.utm.edu/stoicism/#H4>, 2013

¹⁰ Kalvenizm: 16ncı yüzyılda John Calvin tarafından geliştirilen Protestan yenilikçi teoloji. Calvin katolik inançtan farklı olarak Hristiyanların öze dönmeleri, inanç ve ibadet esaslarının kutsal metinler olması gerektiğini savunur. Kilisenin tarih boyunca oluşturduğu totaliter rejime karşıdır Calvin'e göre çalışkan, dürüst olan, dünya nimetlerinden uzak durarak ibadet edenler Tanrı'nın selametine hak kazanır. Günah ise lüks yaşam, süslü elbiseler ve mücevher kullanmak; dans etmek, sarhoş olmak ve tembellektir. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/90293/Calvinism>., <http://www.iep.utm.edu/calvin/>

¹¹ Capaldi, *John Stuart Mill*, ss.22,23

sene burada çalıştı. Bu dönemde fikri münazaralara girmeye devam etti. Gazetelerde makalelerini yayınlıyor, dernekler kuruyor, toplantılar düzenliyor, toplantılara katılıyordu.¹²Yine Mill otobiyografisinde kumpanyada çalışmanın kendisine beklemediği getiriler sağladığını ifade eder. Çünkü Sanayi Devrimi'yle maddi araçların, otorite sahibinin elinde toplanması ile gelişen ve bürokratikleşen bir dünya anlamına geldiğini görmüştür:

“ Bu bana, kamusal önlemler ve diğer siyasi olguların kendilerinden beklenen sonucu vermediği durumları ve bunun sebeplerini anlama fırsatı verdi; bulunduğum noktada beni, bir bütün olarak uyumlu çalışması gereken makinenin basit bir dişlisi yapması benim için her şeyden önemliydi.”¹³

1826 yılında büyük bir ruhani buhran geçirdi. Kişisel, psikolojik ve entelektüel boyutları olan bir bunalımdı. Kişisel bunalımı babasından bağımsız olma ihtiyacından kaynaklanıyordu; entelektüel bunalımı ise felsefi radikalizmde bulunduğu eksikliklerin daha fazla farkına varmasının neticesi idi. Psikolojik bunalımına otobiyografisinde doğrudan değinmez. Bu bunalım fikir ve kişiliğinde kuvvetli izler bırakır.¹⁴

İyileşmeden sonra yine gazete ve dergilerde yazmaya devam etti. 1830 ile 40'lı yıllara kadar bu çalışmalarını sürdürdü. 1840'ta dergi yöneticiliğinden ayrıлып kitap yazma konusuna ağırlık verdi. 1843'te “Mantık sistemi” adlı kitabıyla birlikte ölümüne kadar yoğun bir kitap yazma faaliyetine başladı.

1849 yılında 20 yıldır arkadaşlık ettiği Harriot Taylor¹⁵ ile evlendi. Feminist bir şair olan Taylor'ın fikirleri üzerinde etkisi büyüktür. Mill, Taylor'ın eserlerinde büyük bir hisseye sahip olduğunu kendisi beyan eder;

“...Harriet'in ciddi payı bulunan ilk kitabım *Principles of Political Economy* oldu. Yazılarımda onun doğru ve açık görüşlü eleştirilerinden az çok yararlanmış olmama karşın, *A System of Logic*'te, dizgi aşamasındaki ufak katkıları hariç fazla payı olmadı. Fikirler üzerinde diğer bölümlerin hepsinden fazla etkisi olan, *Political Economy*'nin “the Probable Future of Labouring Classes” başlıklı bölümünü tamamen ona borçluyum.(...)”¹⁶

---

¹² Capaldi, *John Stuart Mill*, s.40

¹³ MILL, *Autobiyography of John Stuart Mill*,s.49

¹⁴ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.59

¹⁵ Harriet Taylor: Kadın hakları savunucusu, İngiliz filozof
http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/taylor_harriet.shtml, 2013

¹⁶ MILL, *Autobiyography of John Stuart Mill*, ss. 255-7; Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 210

Bununla birlikte, Mill hakkında Harriet'in bir mektubunda vurguladığı "adalet aşkı" da dikkate değerdir;

"Sen entelektüel olarak zamanından ileridesin. Kusursuz tarafsızlığından ve daimi adalet aşkıdan başka bir iddian olmasaydı, zamanın en ünlü insanı olurdun. Bunlar, çok ender bulunduğu ve insan doğasını en fazla zorladığına inandığım, farklı nitelikler."¹⁷

Mill için son derece kıymetli olan eşi, 1858'de Fransa'da öldü. Eşinin gömüldüğü yere yakın bir köy evi alarak, son zamanlarını burada geçirdi.

Bundan sonra eserlerini art arda verdiği bir döneme girdi. En bilinen ve en önemli eserleri *On Liberty (Özgürlük Üzerine)*, *Utilitarianism (Faydacılık)*, *The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi)*, *A System of Logic (Bir Mantık Sistemi)*, *Principles of Political Economy (Politik Ekonominin Prensipleri)*, *Three Essays on Religion (Din üzerine Üç Deneme)* ve *autobiography (otobiyografisi)*dir.¹⁸

1865'de parlamento'ya girdi. Kadınlara eşitlik, zorunlu eğitim, doğum kontrolü ve İrlanda toprak reformu konularında verdiği destek ve mücadeleden ötürü bir radikal olarak kabul edildi. 1868'de genel seçimlerde tekrar seçilmedi ve daha sonra Fransa'ya döndü, zamanını Avignon ve Londra arasında bölünmüş bir şekilde çalışmak ve yazmakla geçirdi. 7 Mayıs 1873 'de hayata gözlerini kapadı.¹⁹

1.2.HERBERT SPENCER'IN HAYATI VE ESERLERİ

Herbert Spencer, 27 Nisan 1820 - 8 Aralık 1903 yılları arasında yaşamış bir İngiliz sosyolog ve filozofudur. 19'uncu yüzyılın sonunda oldukça yüksek bir ün kazanmıştır. Günümüzde hem tarihin son derece önemli bir şahsiyeti, hem de politik teorisyeni olarak yerini tekrar hatırlatmaktadır. Çünkü ileri sürdüğü tezlerin bugün yüzleşilen bir takım realiteleri işaret etmesi bakımından Batının da tekrar ve yeni bir bakış açısıyla okuduğu bir isim haline gelmiştir. Spencer özellikle felsefe tarihi içinde evrim teorisini psikoloji ve sosyoloji çalışmalarına araç edinen ve geliştiren en önemli isimdir. Fakat aynı zamanda faydacı pozitivism'e karşı geliştirdiği eleştiriler özellikle siyaset felsefesi alanında hatırlatılması elzem meseleler haline gelmiştir.

¹⁷ Harriet'ten Mill'e (1884) den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 180

¹⁸ Heydt Colin, Universtiy of South Florida, <http://www.iep.utm.edu/milljs/>, 2013

¹⁹ British Broadcasting Corporation, http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/mill_john_stuart.shtml, 2013

İngiltere Derby’de doğan Spencer, dünyaya gelen dokuz çocuktan en büyük olanıdır ve ailenin, hayatta kalabilen tek çocuğudur. Babası William George Spencer, İngiliz Kilisesine bağlı olmayan protestan bir eğitimcidir.²⁰ Mevcut eğitim sistemini yetersiz gördüğü için oğlu Herbert Spencer’in resmi bir eğitim almasındansa, kendisi tarafından eğitilmesini uygun görür. Böylece daha çok erken yaşlarda Spencer, babasının bireyselliğe değer veren, gelenekçiliğe ve ruhban sınıfın otoritesine karşı, yerleşik düzene aykırı düşüncelerinden, ayrıca amcası Thomas’ın Bentham taraftarı radikal fikirlerinden de etkilenir. Babasından daha çok matematik ve bilim ağırlıklı dersler alırken, amcasından da Latince ve Yunanca’yla birlikte matematik ve fen bilimlerine devam eder. Hakikaten Spencer’in erken dönemleri, otoriteye karşı koyuş ve bağımsızlık mücadelesi ile şekillenir.²¹ Çok çeşitli ilgi alanları olan Spencer, yirmili yaşlarında Londra-Birmingham demiryollarında mühendis olarak staj yapmaya başlar.²² Ama kısa süre sonra gazetecilik ve politik yazılara geri döner. Bu yazılarda, genel manada acı verici sonuçlardan kaçınıp, memnuniyet verici sonuçlara dayanan en yüksek mutluluk prensibini içeren görüşleri savunduğu için faydacı sayılır; fakat bununla birlikte radikal birçok düşüncenin ilk savunucusu olur.²³

1848-1853 yılları arasında Ekonomist adlı haftalık dergide, hem editor yardımcılığı, hem de yazarlık yaptı.²⁴George Henry Lewes, Thomas Carlyle, George Eliot (Mary Ann Evans 1819-1880)ve T.H. Huxley (1825-1895) gibi birçok isimle politik tartışmalara girdi.²⁵

Spencer’in yaşadığı dönem, Viktorya dönemi olarak adlandırılan İngiltere’nin sanayi, siyasi, bilimsel ve askeri bütün alanlarda devasa bir gelişme yaşadığı bir dönemdir. Mill’i anlatırken değindiğimiz bu hususu biraz daha ayrıntılı ele alacak olursak, şunları tekrarlamakta fayda vardır; özellikle Sanayi Devrimi İngiltere’yi,

---

²⁰ Spencer, Herbert, *Autobiography*, ss. 56-58; Duncan, David, *Life and Letters of Herbert Spencer*, ss. 3, 6, ayrıca bkz. Encyclopedia Britannica,

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/559249/Herbert-Spencer>, 2013

²¹ Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, ss. 7-14; ayrıca bkz. William Sweet, “Herbert Spencer”, St. Francis Xavier University, Canada, Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/spencer/>, 2014

²² Spencer, *Autobiography*, s. 93

²³ Spencer, *Autobiography*, ss. 172, 173; Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, ss. 22-32

²⁴ Spencer, *Autobiography*, s. 327; Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, ss. 56, 69

²⁵ William Sweet, “Herbert Spencer”, St. Francis Xavier University, Canada, Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/spencer/>, 2014

küçük kasaba, köy ve çiftliklerden büyük kasabalar, fabrikalar ve şehirlere dönüştürmüştü. 1801'de 16 milyon olan nüfus, 1901 itibari ile 41 milyonun üzerindeydi artık. Kırsal kesimlerdeki insanlar fabrikalarda çalışabilmek için büyük bir hızla şehirlere akın etmekteydi. Erkek, kadın, çocuk yoksul halkın büyük çoğunluğu fabrikalarda ve kömür madenlerinde çalışmaya başladılar. Fabrika ve maden sahipleri zengin, ama fabrika ve maden işçileri bir o kadar fakirdi. Düşük ücretle çalıştırılıp, sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardı. Viktorya döneminde aileler 10 ya da daha fazla çocuğa sahiptiler. Çocukların çoğu dizanteri ya da suçiçeği gibi basit hastalıklardan ölebiliyordu. Çocuk ölümü zengin ya da fakir aileler için kaçınılmazdı. Viktorya dönemi kırsalında, kimin zengin kimin fakir olduğunu söylemek kolaydı. Zengin aile çocukları iyi beslenmiş, sıcak tutan elbiseler giyen ve ayaklarında ayakkabıları olan çocuklardı. Çalışmak zorunda değillerdi, okula gidebiliyor ve evde ödevlerini yapabiliyorlardı. Fakir çocuklar zayıf ve aç, eski püskü kıyafetleri olan, ayakkabıları bile olmayan çocuklardı. Çalışmak zorundaydılar. Eğer okula gidebiliyorlarsa, şanslı idiler. Ailelerine yardım etmek zorundaydılar. Çok az insan bunun gaddarca olduğunu düşünürken, birçok aile çalışmanın çocukları için iyi bir şey olduğunu düşünüyordu. Sanayi devrimi fabrika ve madenlerde yeni işler doğmasına sebep olmuştu. Yoksul erkekler ve büyük çocukların çoğu fabrika ve madenlerde çalışırken, kadınlar ve kız çocukları evdeki yıkama, dikme, çimleri biçme gibi işlerde çalışırlardı yahut hizmet işlerindeydiler. Bu işlerin çoğu küçük ebatlarda olmayı narin parmakları gerektiren işlerdi. Erkek çocuklar denizci, kız çocuklar hizmetçilik türü işlerde de çalıştılar.²⁶ Kraliçe Viktorya²⁷ dindar ve güçlü bir muhafazakâr bir anlayış ile Hıristiyan ahlâk ilkeleri ile çalışma alanını düzenlediklerine inanmaktaydı.

İşte Herbert Spencer böyle bir tarihi süreçte, özellikle bireyselliğe ve eşit özgürlüğe dayalı doğa yasalarının, karşı koyulamaz adalet ilkelerinin, sosyal evrimle gerçekleşeceğine inanan liberal ve aykırı bir filozof idi. İlerleyen zamanda,

---

²⁶ British Broadcasting Corporation, http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/overview_victorians_01.shtml, 2014

²⁷ İngiliz Kraliyeti resmi websitesi <http://www.royal.gov.uk/historyofthemonarchy/kingsandqueensoftheunitedkingdom/thehanoverians/victoria.aspx>, 2014

emperyalizme ve dönemin din anlayışı ile geliştirilen fakirlik yasaları ile desteklenen yardımseverlik anlayışına şiddetle karşı çıkacaktı.

1851'de ilk kitabı *Sosyal İstatistik* ya da *İnsanlığın Mutluluğu İçin Temel Şartlar* kitabını yayınladı. Bu kitabında bireysel özgürlüklerin ve insan hürriyetinin geliştirilmesini Lamarck tarzı bir evrim teorisi ile savundu. İnsan toplumlarının işbölümünün gelişmesi ile farklılaşarak karmaşık yapıları olan medeniyetler haline geleceklerine inandı. Spencer'a göre, işbirliğinin zorla sağlandığı militer toplum yapıları, sanayi toplumlarına yerlerini bırakacaklardı; bunlarda işbirliği gönüllü ve kendiliğinden gerçekleşebilecekti.²⁸

Fakat katı bir sosyal darwinist olarak tanımlandı. Darwin'in *Türlerin Kökeni* eserlerinden etkilenecek felsefesini kurmuş olmakla itham edildi. Hâlbuki Darwin bu kitabını yazmadan 7 yıl önce 20 Mart 1852 de *Leader* adlı dergide *Gelişim Hipotezi* adlı yazısında organik evrimi Lamarck'ın kalıtsal evrim anlayışı temelinde savunmuştu.²⁹ Evrimi doğanın kanunundan toplumsal yaşamı analiz etmek için kullandı. Öte yandan "survival of the fittest" (en uygun olanın hayatta kalması)³⁰ ifadesini Darwin değil ilk olarak kullanan Spencer'dı.³¹

1853'de amcasının ölümünden sonra bir miktar miras kalınca, düzenli bir işe devam etmek zorunluluğundan sıyrılarak, kendisini yazılarına verdi. Fakat ilerde tekrar maddi zorluk yaşacaktı. 1855'de ikinci kitabı *Psikoloji'nin İlkeleri*'ni yayınladı.³² Bu eserin ana hedefinde Bentham ve Mill faydacılığı olduğu söylenebilir. Daha sonra bu eserini bir kere daha gözden geçirdi ve Mill birtakım eleştirilerinden dolayı Spencer'a saygı duydu. O dönemden itibaren John Stuart Mill arasına yazıştıkları ve karşılıklı olarak meseleleri değerlendirdikleri yakın arkadaşlarından biri oldu, hatta tekrar maddi sıkıntı yaşadığı dönemde John Stuart

---

²⁸ Spencer, *Autobiography*, ss. 289, 447; Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, s. 58, Encyclopedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/559249/Herbert-Spencer/6811/The-synthetic-philosophy-in-outline>, 2014

²⁹ Makale için bkz.

http://www.victorianweb.org/science/science_texts/spencer_dev_hypothesis.html, 2014

³⁰ Spencer, *Principles of Biology* [1864], cilt. 1, s. 444.

³¹ <http://plato.stanford.edu/entries/spencer/>, 2014

³² Spencer, *Autobiography*, s. 377

Mill makalelerinin yayınlanmasını sağlayarak kendisine destek oldu.³³ Spencer'e yakın diğer isimler G.H. Lewes, Thomas Huxley, George Eliot (Mary Ann Evans) oldu.

1883 de Fransız akademisinin ahlâk ve siyaset bilimleri bölümüne eş üye olarak seçildi. *Sosyoloji Çalışmaları* adlı eseri Amerika'da özellikle Yale Üniversitesinde profesör olan William Graham Sumner ve üniversitenin başkanı Noah Porter arasında tartışmalara neden oldu.³⁴ 1884'de *The Man Versus The State* adlı eserini yazdı. Militer toplumlar ile Sanayi toplumları arasındaki farkları savundu. Despotizmin ilkel ve kötü sonuçlar doğuracağını, bireysellik ve medenileşmenin ancak sanayileşerek gelişmiş toplumlarda olduğunu vurguladı. Liberalizmin değişen çehresini eleştirdi.³⁵

1862-93 yılları arasında sağlığı pekiyi olmamasına rağmen, sosyal yaşamdan soyutlanarak çalışmasını sürdürmüş ve 9 ciltlik *Sentetik Felsefe* adını verdiği eserlerini tamamlamış oldu. Bu eserde biyoloji, sosyoloji, etik ve politikadan oluşan görüşlerini, sistematik bir anlayış olarak ifadesini gerçekleştirmiştir. Özellikle John Stuart Mill olmak üzere birçok düşünürü etkilemeyi başarmıştır.³⁶

1902'de Nobel Edebiyat Ödülüne layık görüldü; fakat bunun gibi birçok ödülü kabul etmedi. Uzun bir hastalık döneminden sonra, 8 Aralık 1903'de Brighton'da hayata gözlerini kapadı.

Eserleri arasında kesin bir gruplandırma olmasa da, onları konu yoğunluğu açısından ve genel olarak şu şekilde sınıflandırmak mümkün görülür;

---

³³ Spencer, *Autobiography*, s. 300

³⁴B. Nadya Jaworsky and Jeffrey C. Alexander, "The Secret History of Sociology at Yale: "Billy" Sumner's Charisma And Its Problematic Institutionalization"(Yale Üniversitesinde Sosyolojinin Sır Tarihi: "Billy" Sumners'in Karizması ve Bunun Problematik Kurumsallığı) http://www.yale.edu/sociology/pdfs/Yale_Sociology_History

³⁵ Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, s. 365; ayrıca bkz. Encyclopedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/559249/Herbert-Spencer/6811/The-synthetic-philosophy-in-outline>, 2014

³⁶ Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, ss. 81- 93; William Sweet, "Herbert Spencer", St. Francis Xavier University, Canada, Internet Encyclopedia of Philosophy, <http://www.iep.utm.edu/spencer/>, 2014

“ Felsefe ve Din:

The Nature and Reality of Religion (Dinin Doğası ve Gerçekliği) 1885, *First Principles (İlk Prensipler)*1862; *The Principles of Biology (Biyoloji İlkeleri)* (2 cilt, 1864–67; *The Principles of Psychology (Psikoloji İlkeleri)* 1855; *The Principles of Sociology (Sosyoloji İlkeleri)* 3 cilt, 1876–96; *The Principles of Ethics (Ahlâk İlkeleri)* 2 Cilt, 1892–93.

Politika ve Sosyoloji:

The Proper Sphere of Government (Uygun Hükümet Şekli) 1843; *Social Statics (Sosyal İstatistikler)* 1851; *Education: Intellectual, Moral, Physical (Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi)*, 1861; *The Study of Sociology (Sosyoloji)*, 1872; *The Man Versus the State (Devlete Karşı Birey)*, 1884; *Facts and Comments (Olaylar ve Yorumlar)*, 1902.

Diğer Çalışmaları

Makaleler: *Scientific, Political, and Speculative (Bilimsel, Politik ve Spekülatif)* 3 cilt, 1891; *Autobiography (Otobiyografi)*, 1904³⁷

---

³⁷ Encyclopedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/559249/Herbert-Spencer/6814/Works>

İKİNCİ BÖLÜM

2- ADALET VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞLARI

Bu bölümde ilk olarak adalet kavramının zaman içinde nasıl algılandığına dair filozofların yorumlarını ele alacağız. Daha sonra “Adalet” kavramını, yasal ve ahlâkî hakların tesisi bağlamında, adaletin çekirdeğindeki prensip olarak kabul ettikleri faydacılık üzerinden inceleyeceğiz. Özellikle bu prensibin bireysellik, özgürlük kavramı ve bu sayede toplumda oluşmasını düşündükleri adil sistem üzerine yorumlarına yer vereceğiz.

Bireyin kendini geliştirmek için ihtiyacı olan yegâne aracın özgürlük olduğunu ve bunun en temel ahlâkî ve yasal hakkı olarak kabul edilmesinin adalet için olmazsa olmaz bir ilke olarak belirlendiğini göstermeye çalışacağız. Özgür kılınmak, bireyin hem kendi mutluluğu hem de gelişimi için gereklidir ve sadece özgür insanlar toplumun faydası için ortak faydanın belirleneceği adil bir sistem oluşturabilirler.

Fakat Mill’in özgürlük anlayışı ile Spencer’in hürriyet anlayışı arasında bir takım nüanslar bulunmaktadır. Bu nüanslar üzerinden geliştirdikleri adalet anlayışları hem birey toplum ilişkileri, hem de devlet yetkileri ve sınırları ile ilgili meselelerde adalet düzenlemelerini nasıl konumlandıkları ele alınıp tahlil edilecektir.

2.1. Mill’e Göre Adalet

Aslında “Adalet nedir” sorusuna epistemolojik bir cevap arayışı, felsefe tarihinde Platon’dan³⁸ beri süregelen son derece önemli bir problemdir. Stuart Mill de *Utilitarianism* adlı eserinde, bu tarihin kısa bir analizini yapar ve düşünürlerin büyük çoğunluğunun, adil olmayı, yaratılıştaki tabiatımıza verilmiş mutlak bir şey, tabiatımızdaki içsel bir algı olarak kabul ettiklerini hatırlatır. Fayda ve adalet arasındaki irtibatı irdedeği bölüme şu sözlerle başlar;

“Spekülasyonların tüm dönemlerinde, (faydacılık) doktrinin kabulüne en güçlü engellerden biri, “Fayda ya da Mutluluk”un adalet fikrinden çıkarılan doğru ya da yanlış ölçütü olmasıdır.”³⁹

³⁸ Platon: Adaleti sorguladığı en çok bilinen ve okunan diyalogu “*Republic*(devlet)”tir. Bkz. <http://www.iep.utm.edu/plato/>,2013, <http://www.iep.utm.edu/republic/>, 2013

³⁹ Mill, John Stuart, *Utilitarianism*,s.41

Oysa ona göre; tabiat tarafından bize sunulan bir duygunun tüm eğilimleri meşru olmak zorunda değildir. Adalet hissi öyle bir içgüdüdür ki, tüm diğer içgüdülerimiz gibi, daha yüksek bir nedenle kontrol edilmeli ve aydınlatılmalıdır. Eğer içgüdülerimiz yargıda bulunmamıza liderlik ediyorsa hayvani içgüdülerimiz de aynı yolla bizi harekete geçirebilir, öncekinin sonrakinden daha yanlışılanamaz olması için zorunluluk yoktur. Yanlış yargı ve yanlış hareketlerimiz de bunlar tarafından telkin edilir. Adalet hissine doğal olarak sahip olduğumuz inanılması gereken bir şey olsa da, bu iki durum birbiri ile çok yakın ilişkilidirler.⁴⁰ Şahsî inancının ise ahlâk hissini içsel olmadığı, fakat kazanıldığı yönünde olduğunu, bu durumun ise bu hissi daha az tabii (doğal) kılmadığını ifade eder. Çünkü insan için konuşmak, şehirler yapmak, toprağı işlemek her ne kadar sonradan kazanılsa da tabiidir.⁴¹

İşte J.S.Mill bu bağlamda, adil ile adil olmayan kavramlarının sorgulaması üzerinden yasal hak ile ahlâkî hak arasındaki farkı tanımlar. Adil olmak ya da olmamak hissi; renk, tat duygularımız gibi ya da diğerleri tarafından türetilen ikincil bir his gibi midir? gibi sorularla “ortak kabul”ün temellerini irdeler. Ona göre, asıl sorguya çekilmesi gereken ise, insanların adalet anlayışı; genelin faydasına uygun olması ortak kabulünden sonra, öznel ve basit çıkarların bunlardan farklı olduğunda da (aşırılıkların haricinde) adaletin gerekliliğidir. İnsanların bunu görmekte zorluk çektiğini söyler.⁴² Özgürlükler meselesinde bu hususu daha derin irdeler. Evrensel ve yaygın olarak kabul edilen adalet kanılarının dışında adalet kavramının içermesi gereken en önemli kriterler olarak “tüm insanlığın faydasının hedeflenmesi” ve “bu kuralın ihlalini doğuran sonuçların cezalandırılmasını” ifade etmektedir.⁴³

Ayrıca ortak akıl tarafından adil veya adil olmayan olarak tanımladıklarımızı gözden geçirir. Bu kısımda özellikle adaletsizlik olarak kabul ettiklerimize odaklanır. Bunlardan, ilk olarak bireysel özgürlük, kişinin mal edinimi vb.nin ihlalinin adaletsizlik olduğunun altını çizer. Bununla birlikte, bazı kanunların da kimilerince

---

⁴⁰ Mill, *Utilitarianism*, s. 41

⁴¹ Mill, *Utilitarianism*, s. 31

⁴² Mill, *Utilitarianism*, s. 42

⁴³ Mill, *Utilitarianism*, s. 44

adaletsiz görülebilecek bir şekilde tesis edilebileceğinin üzerinde durur.⁴⁴ Çünkü kimileri için fayda sağlayan yasalar, kimilerinin çıkarları için zararlı olabilir. Böyle durumlarda yasa adaletsiz ve kişinin doğal özgürlük hakkını ihlal eder durumdadır, sonuçta farklı bir adlandırmaya yani “ahlâkî hak” kavramına tabidir. Kişiyi ahlâkî hakkından mahrum etmek de adaletsizliktir, demektir. Üçüncü olarak, evrensel adalet hissine göre; iyi ya da kötü herkes hak ettiğini almalıdır, hükmünü belirtir, ihlalini adaletsizlik sınıflamasına dahil eder. Dördüncüsü; sözlü ya da sözsüz bir anlaşmanın gereklerini yerine getirmemek, beşincisi; liyakat isteyen görev ve konumlarda aile veya arkadaş kayırmacılığı gibi haksız bir şekilde taraf olması halinde, tarafsızlık ilkesini ihlâl etmektir ve adaletsizliktir. Fayda temelinde adaletin uygulanmasında eşitliğin gözetilmeyerek ihlâl edilmesi de adaletsizlik olarak sınıflandırır. Fakat bu noktada genelin faydasını temel alan bir eşitlikte zenginlik ya da sosyal ayrıcalıklar gibi farklı kademelerin olmasının Mill tarafından adaletsizlik olarak kapsanmadığı görülür.⁴⁵

Devleti zorunlu gören ile görmeyen kişiler arasındaki adalet anlayışı farklıdır. Ayrıca bazı komünist anlayışlar, toplum içinde oluşan sınıf farklılıklarını mutlak bir eşitliğe aykırı görürlerken ortaya koydukları adalet anlayışı ile diğerlerinin daha çok üreten ve daha çok hizmet eden arasında kimin toplum için daha değerli olduğuna dair adalet düşünceleri de farklıdır.⁴⁶ Mill tüm bunlara dikkat çeker ve “Sahip olduğumuz tabii adalet hissi, makul bir şekilde herkesin düşüncelerine hitap edebilmeli”⁴⁷ der. Bu görüşünü şöyle temellendirir:

İnsanlık yasa olsun ya da olmasın adaletin birçok şeye uygulanabilir olmasını ister, ama aynı zamanda kimse özel hayatın tüm detaylarına karışılmasını istemez. Her zaman ortak aklın kabul ettiği haksızlıkların cezalandırılmasını ister, ama bunu daima mahkemeler yapmamalıdır. Mill’e göre toplum gelişmişlik düzeyi ile bir nevi kendi düzenini kendi kurabilir, yani bu husus toplum tarafından tamamlanır. Hiçbir zorunluluk genel olarak ahlâkî zorunluluktan ayrılamaz. Cezanın yasa ile olmadığı

---

⁴⁴<http://oyc.yale.edu/sociology/soc-151/lecture-7#ch5>, 2013

⁴⁵ Mill, *Utilitarianism*, s. 45

⁴⁶<http://oyc.yale.edu/sociology/soc-151/lecture-8>, 2013

⁴⁷ Mill, *Utilitarianism*, s. 46

durumlarda görev fikri⁴⁸ tamamlayıcı olabilir. Fakat bu noktada ceza gerektiren veya gerektirmeyen durumların kararında kabullerin çeşitliliğine vurgu yaparak temele fayda ve liyakati alır.⁴⁹

Aynı zamanda Mill, hiç kimsenin kendisini ve kendisine yakın bulduğu kişileri ve dahası hayvanlarını da tehdit eden durumları istemeyeceğine ve bu konuda kendini savunma hakkına dikkat çeker. Güvenlik ihlalini de adaletsizlik sınıflandırmasına böylece dahil eder.⁵⁰

Keza adalet fikri iki hususu gerektirir: “davranış kuralı” ve “kuralın yaptırımlarına dair duyarlılık.” Birincisi tüm insanlık için geneldir ve iyilikleri için hedeflenir. İkincisi de bu kuralı ihlal edenlerin cezalandırılması istediğidir.⁵¹

Nihayetinde ise Mill, her ne kadar her insanın haklarını almada eşit muamele görmesinden yana ise de sosyal fayda aksini gerektirirse bireysel hakların sınırlandırılabilirliğini de ifade eder. Bu durumun adaletsizliğe, tiranlaşmaya sebep olabileceğini fakat aksi durumda toplumun genel faydaya aykırı davranan kişileri nasıl tolare edebileceğinin yahut unutulabileceğinin de insanlar tarafından merak edildiğini belirtir. Bu noktada yine toplumsal gelişmenin sağladığı geçişlere vurgu yaparak, adaletsizlik ve tiranlaşmada evrensel kabullere işaret eder. Der ki; “*adalet, kesin ahlâkî gereklerin adıdır.*”⁵²En yüksek iyi, maksimum sosyal fayda adaletin temelidir.

Bununla birlikte Mill, adaletin bağımsızlıkla⁵³ ifade edilebileceğini düşünmektedir.

“Adalet, insanın refahı için gereken ve dolayısıyla yaşamı yönlendiren diğer kurallardan daha mutlak bir zorunluluk taşıyan belli ahlâkî kural gruplarının adıdır...”

---

⁴⁸ Alman filozof Immanuel Kant tarafından geliştirilen ve ödev etiği olarak tanımlanan doktrin <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/311398/Immanuel-Kant>, 2013, Görev etiği için (bknz. <http://www.iep.utm.edu/ethics/#SH2b>, 2013) İlerleyen sayfalarda tekrar değinilecektir.

⁴⁹ Mill, *Utilitarianism*, s. 48

⁵⁰ Mill, *Utilitarianism*, s. 50

⁵¹ Mill, *Utilitarianism*, s. 51

⁵² Mill, *Utilitarianism*, s. 60

⁵³“Bağımsızlık kelimesi İngilizcede özgürlük kelimesinin yerine kullanma eğilimi vardır. Ancak serbestlik dış kısıtlamalarla ilgili iken özgürlük bağımsızlık adını verdiğimiz iç durumu anlatır. Serbestlik başlı başına bir amaç değildir. Mill, işte bu yüzden serbestlik tanınmanın her zaman doğru bir şey olmadığını vurgular.” Capaldi, John Stuart Mill, s. 281

İnsanların birbirine zarar vermesini yasaklayan ahlâk kuralları (buna, insanların hatalı bir şekilde birbirlerinin özgürlüklerine müdahale etmesini de eklemeyi asla unutmamalıyız), insanın iyiliği için, (ne kadar önemli olursa olsun) bazı insani konuların en iyi nasıl ele alınacağını söyleyen diğer kurallardan daha önemlidir... Dolayısıyla, her bireyin diğer bireyler tarafından, gerek doğrudan gerekse kendi yararını amaçlama özgürlüğü engellenerek, zarar görmesini önleyen ahlâk kuralları, aynı zamanda o bireyin yüreğinde de hissettiği ve gerek sözlü olarak gerekse davranışlarıyla yayıp uygulamasında kendisinin de çıkarı olan kurallardır.”⁵⁴

Ayrıca görüyoruz ki, Mill’in tanımıyla görev; insanların yerine getirmediklerinde cezalandırılmaları gereken şeylerdir. Bu nedenle adaletin, ahlâkın diğer alanlarından ayrılmasını önerir. Çünkü bahsedilen görevler birbiri ile bağıntılı birçok hakkı da kapsayacaktır. “Adalet sadece yapılması doğru ya da yanlış olan değildir; bazı bireyler yapmakta olduklarını kendi ahlâkî hakları olarak bizden talep edebilirler” demektedir. Sonuç olarak Mill’in düşüncesinde en belirgin adalet fikirlerinden birini şu şekilde özetleyebiliriz: “Nitekim kimse benim yardımseverliğime hak olarak sahip değildir; her ne kadar yardımseverlik benim görevim olsa da, diğerlerinin (asıl) hakkı, daha önce taahhüt ettiğimi ödemek ve onlara zarar vermememdir.”⁵⁵

Neticede adalet ve adaletsizlik için belirlediği prensipleri özetleyecek olursak, en önemli kriterleri:

1. Bireyi, kişisel özgürlük ve mal varlığından yoksun bırakmak adaletsizliktir.
2. Bireyleri haklarından mahrum bırakan yasalar çıkarmak adaletsizliktir.
3. Yasalar tarafından garanti edilmese de herkes hak ettiğini elde edebilmelidir.
4. Verilen sözlerin yerine getirilmemesi adaletsizliktir.
5. Adalet taraf tutamaz. Yanlı bir adalet, adalet değildir.

Adaletin ne olduğuna dair fikirlerinden sonra aslında adaletin temelinde olması gereken prensip olarak gördüğü ve utilitarianism yani faydacılık olarak adlandırdığı felsefesini inceleyebiliriz.

---

⁵⁴ Mill, *Utilitarianism*, s. 6, Capaldi; *John Stuart Mill*, s.178

⁵⁵ Colin Heydt, “John Stuart Mill”, University of South Florida, Internet Encyclopedia of Philosophy <http://www.iep.utm.edu/milljs/>, 2013

2.1.1. Faydacılık Etiği ve Temel Kavramları

Mill, adaletin çekirdeğindeki prensip olarak faydacılık kuramını temellendirirken, felsefe tarihinin spekülasyonlarına konu olan ana problem olarak “ahlâkın temeli” ya da “en yüksek iyi nedir?” sorusunu yerleştirir ve hâlâ aynı tartışmaların devam ettiğinin altını çizer.⁵⁶ Bu bağlamda felsefe tarihinin emprizme açılan kapılarını da araladığı kanaatindeyiz.

Çünkü emprist gelenekten etkilenen Mill'e göre şeylerin doğasına veya olayların gizli nedenlerine insan zihni ile ulaşamaz. Deneyimlerimiz dışında ve deneyimlerimizden elde ettiklerimiz dışındakiler bizim bilgi objemiz olamaz. Mill, tüm bilgiyi temel deneye ve temel duyumlardan gelen kesin idelere indirgemıştır. Böylece bilgi kuramında aşırı ve katı bir deneyciliği savunur.⁵⁷ Mill'in empirist tavrının, elbette ahlâk ve adalet anlayışına da yansımaları olacaktır. Çünkü adalet tanımını yaparken tabiatın bize sunduğu mutlak ve içsel bir algı olarak kabul edilen adalet tanımına itirazını gördük.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, uzun süre babası James Mill ve arkadaşı Jeremy Bentham'ın etkisinde kalmıştır. Fakat “faydacılığın ilk savunucularından biri, 1725 yılında bu teoriyi desteklediği bilinen Francis Hutcheson'dır,⁵⁸ Hume'un⁵⁹ ahlâk teorisi de bir tür faydacılık olarak yorumlanmıştır. Bununla beraber faydacılık teorisinin en ünlü savunucuları Jeremy Bentham ve John Stuart Mill olduğunu belirtmemiz gerekir.”⁶⁰ Böylece şimdi anlatacağımız faydacılık teorisinin geçirdiği aşama daha net anlaşılabilir.

“Bentham faydacılığı olarak adlandırılan etiğe göre “faydacı olmak; (1) bir psikolojik egoist olmak yani temel insan davranışlarına ilişkin belirli bir görüş sahibi olmak, (2) kamu

---

⁵⁶ Mill, *Utilitarianism*, ss. 5,6

⁵⁷ Hasırcı Nazım, “John Stuart Mill'in Tüme Varım Anlayışı”, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri (Mantık) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2005 s.V-2

⁵⁸ Francis Hutcheson: 1694-1746 yılları arasında yaşamış İskoç asıllı filozof. Ahlâk teorisinin temel yaklaşımı, “hangi insan doğru eyleme” ulaşır sorgusundadır.

Bknz. <http://www.britannica.com/search?query=Francis%20Hutcheson>, 2013

⁵⁹ David Hume: 1711- 1776 yılları arasında yaşamış İskoç asıllı filozof ortaya koyduğu felsefe ve bilgi anlayışı ile emprizmin zirvesine çıkmış, etkili biridir. bknz. <http://www.iep.utm.edu/hume/>, 2013

⁶⁰ Stroll ve diğerleri, *Etik Kuramları*, s. 117

siyasetinin, bireysel yararın ortak yararlarla uyumluluğunu ve sürekliliğini göz önünde bulundurarak, azami sayıda birey için azami yararı gerçekleştirmeye çalışması ilkesine bağlı olmak ve (3) psikolojik çağrışım kuramının bireylerin kendi çıkarlarıyla ortak yararı nasıl özdeşleştirebileceğini açıklayabilmesi demektir.” Fakat onlara yapılan eleştirilere cevaplar üreterek faydacılığı geliştirmiştir. İlerde ilk maddeyi reddedip, ikincisini benimsemiş üçüncüsünde ise değişiklikler yapmıştır.”⁶¹

Anlaşılan odur ki Mill, Bentham ve babasının geliştirdiği sistemdeki gibi insan doğasını sadece basit ve hazzı bir yaklaşımla açıklanmasını doğru bulmaz. Bunun yerine, ortak yararı sağlayacak daha yüksek saik kavramını koymayı tercih edecektir. Bu yüksek saikler daha kapsamlı bir bireysellik anlayışı geliştirecektir. Bu yüksek saikler bireylerin hem içsel özgürlüğünü yani özgür iradesini hem de bu içsel özgürlükleri geliştirecek dışsal özgürlüğü gerektirmektedir.⁶²Bentham hazzı vurgularken, Mill kişisel gelişimi vurgular.⁶³

Bentham ve James Mill hazzın varlığı ve acının yokluğu olan mutluluğun matematik kesinlikle ölçülebilir olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre bir davranış toplumsal faydayı yani mutluluğu artırıyorsa ahlâken meşrudur. Stuart Mill de genel olarak bu yaklaşıma katılır fakat her tür hazzın eşit hizmet etmediğini söyler. Daha net bir ifade ile bazı hazlar diğerlerinden daha üstündür. Bahsedilen bu saikleri ikiye ayırır:

1-Yüksek hazlar 2- Aşağı hazlar

Bu niteliksel bir ayrımdır. Entelektüel ve estetik hazlar yüksek iken, bedensel ve fiziksel hazlar aşağı hazlardır. Bu manada klasik faydacılıktan ayrılır.⁶⁴Mill, “Tatmin olmuş bir domuz olmaktansa, aç bir Sokrates olmayı tercih ederim.”⁶⁵ diyerek hazlar arasındaki farkı net olarak belirler.

Bununla birlikte, tüm sistem insan özgürlüğünün anlamlandırılmasına bağlanır. Mill’in faydacılığı, yüksek ahlâkî idealler adına hazzı reddeden bir ahlâk

⁶¹ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 43

⁶² Capaldi, *John Stuart Mill*, ss. 77,78

⁶³ <http://oyc.yale.edu/sociology/socy-151/lecture-8>, 2013

⁶⁴ Talbot, Marianne, “Utilitarianism: Mill and the utility calculus”, Oxford University <http://podcasts.ox.ac.uk/utilitarianism-mill-and-utility-calculus-video>,

http://www-bcf.usc.edu/~bwrobert/teaching/mm/articles/Smart_1956Utilitarianism.pdf, 2013 Türkiye Bilimler Akademisi, Siyasi Düşünceler Tarihi II, “Faydacılık, John Stuart Mill” s. 12

⁶⁵ Mill, *Utilitarianism*, s.13

psikolojisi öngörür. Sadece hazcılık diline sahip çıkıp evrenselliği ya da toplumsal faydayı nihai fayda olarak benimsek Benthamcılık'tır. Bu minvalde "Mill'in bağımsızlığın peşinden gitmeyi nihai sonuç haline getirerek, Kant'ın görev anlayışıyla⁶⁶ Bentham'ın bireysel çıkar anlayışını birleştirdiği"⁶⁷ Capaldi tarafından iddia edilse de biz bu kadar belirgin bir çıkarım yapılamayacağı kanaatindeyiz.

Buradan itibaren Mill'in Faydacılık felsefesinin kavram ve yaklaşımlarını inceleyebiliriz. *Özgürlük Üzerine* adlı eserinde, mutluluk, her bireyin yaşamındaki temel çıkarını oluşturur. Öyle ki, bireyin her şeyi uğruna yaptığı şey mutluluktur. Temel kavram "mutluluğa" dair ifadeleri şöyledir:

"Fayda ya da en yüksek mutluluk prensibine göre; eylemler mutluluğa vesile olma eğilimi gösterdiği ölçüde doğrudur, mutluluğun zıddına yol açma eğilimi gösterdiği ölçüde yanlıştır. "Mutluluk" derken hazzı ve acının olmamasını kastederiz; "mutsuzluk" derken de, acıyı ve hazdan mahrum olmayı kastederiz."⁶⁸

Mill'e göre; en geniş anlamda yarar, gelişmiş bir insan olarak bir insanın sürekli çıkarlarına dayanan yarar olması gerekir. Bu çıkarlar, bireye ait olan fakat dış denetime tabii ve bireyin başkalarının çıkarını da ilgilendiren yapıp etmelerine izin verir.⁶⁹ Mill'in faydacılığı, insan yararını oluşturan prensipleri ortaya koymayı amaçlayan bir faydacılıktır. Ona göre faydacılık bir hareket olarak sadece biçimsel fayda ölçütleriyle değil, bununla birlikte neyin faydalı yahut haz ve acı verici olduğunu da anlatan özel bir öğretiyi belirlemeye çalışır. Mill, biçimsel ölçütün fayda olduğu görüşüne karşı çıkmıyor, bilakis katılıyor. Fakat ayrıca, mutluluğun haz olarak yaşanmakla birlikte, nitelik açısından birbirinden farklı olan yüksek ve alçak hazlar ya da yüksek ve alçak mutluluk biçimleri olduğunu vurguluyor. Bu yaklaşım Bentham'ın faydacılığıyla bağdaşmaz, ama Mill'in ahlâk psikolojisi ile uyumludur.⁷⁰

---

⁶⁶ Duty Ethics (Görev Etiği): Sorumluluklara dair belli ve temel prensiplere dayanır. Deontolojik etik anlayışıdır. Eylemlerin sonuçları hesap edilerek değil, salt kendi içinde iyi oldukları için yapılmalarını, görev bilinenek gerçekleştirilmesini ahlâki kabul eden etik anlayış. <http://www.iep.utm.edu/ethics/#SH2b>, 2013

⁶⁷ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 78

⁶⁸ Mill, *Utilitarianism*, s.10

⁶⁹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, Çev: Tuncay Türk, Roman Oda Yayınları, İstanbul, Mart 2012, s.18

⁷⁰ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 274

Faydacılık bir felsefe olarak, bir eylemin sonuçlarına odaklanmıştır. Eğer bir eylem, zararlı değil, faydalı sonuçlar ortaya çıkarırsa o zaman doğrudur; tersi olursa doğru değildir.⁷¹

Nitekim insanların mutluluğunu hoşlanma (haz) duygusu doğurur, hoşlanılan yararlı olandır; insan yararlı olandan hoşlanır ve yararsızdan hoşlanmaz. Davranışlarımız, bize verdikleri mutluluk oranında iyi, bize verdikleri mutsuzluk oranında kötüdür. Her bireyin özel yararını, genel yararla uyuşturması gerekir. Eğitim ve öğretim, bireyin ruhunda öylesine çözülmeyen bir ortaklık kurmalıdır ki özel mutlulukla genel mutluluk arasında bir uyum kurabilsin. Yetkin bir insan, genel iyiliğe uygun düşmeyen özel iyiliğini düşünmeyecek ve bundan ötürü mutsuzluğa kapılmayacaktır. Yarar ilkesinin görevi birbirlerini alt etmeye çalışan yararları ölçmekle, karşılaştırmakla, birinin ötekine ne zaman üstün tutulacağını göstermekle gerçekleşir. Örneğin bir endüstri topluluğunda ustalık çıraklığa göre üstün bir hak sağlamalı mıdır? Bir düşünceye göre sağlamamalıdır, çünkü elinden geleni yapanın aynı hakkı elde etmesi tüzeye (adalete) uygundur. Başka bir düşünceye göre sağlamalıdır, üstün verimin üstün bir hak elde etmesi tüzeye (adalete) uygundur. Bu iki düşüncenin her ikisi de sağlamlıkla eşittir. İşte yararcılık ilkesi zorunluluğu burada kendini gösterir. Hangisi topluma daha yararlı ise o seçilecektir.⁷²

Bir ahlâk teorisi bağlamında faydacılığın temel sonucu, bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığını o eylemi yapan kişinin iyilik ya da kötülüğünden ayırmasıdır. Bir kişi, ahlâken iyi olabilir; o kişi, daima iyi niyetlerle eylem ortaya koyabilir. Fakat eylemin değeri, onu yapan kişinin değerinden ayırt edilmelidir. Çünkü kişi ahlâken iyi olsa da arzu edilmeyen sonuçları olan bir eylem gerçekleştirebilir. Eğer böyle olursa, bu eylem, iyi gayelerle yapılmış olsa da yanlış olarak nitelendirilir.⁷³

Otobiyografisinde kuramı benimsemesini şöyle anlatır;

“...Aslında mutluluğun bütün davranış kurallarının sınanması ve hayatın amacı olduğu yolundaki inancımın hiç kuşku duymadım. Ama şimdi bu amaca ancak doğrudan bir amaç yapmayarak ulaşabileceğimi düşündüm. Yalnızca zihinlerini kendi mutluluklarından başka bir hedef üzerinde, başkalarının mutluluğu üzerinde, insanlığın ilerlemesi üzerinde, hatta bir

⁷¹ Stroll ve diğerleri, *Etik Kuramları*, s. 118

⁷² Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, s. 316

⁷³ Stroll ve diğerleri, *Etik Kuramları*, s. 120

araç olarak değil bizzat ideal olarak görülen bir sanat veya ideal üzerinde yoğunlaştırılabilenler mutlu olabilirler (diye düşündüm). Böylece başka bir şeyi hedefleyerek mutluluğu yakalayabilirler... Bu kuram artık hayat felsefemin temeli oldu.”⁷⁴

Yaptığı düzenlemeler ile Mill, Bentham faydacılığının soğuk tabiatını dönemin romantik akımlarından da aldığı etki ile daha sıcak bir hale getirmiştir.⁷⁵

Tüm bunların yanında faydacılık teorisine çeşitli eleştiriler getirilir. Felsefesine yapılan itirazları Mill’in kendi içinde tutarlı bir sistem ortaya koyup koymadığını belirlemek açısından, en belirgin itirazlar üzerinden verdiği cevapları incelemeyi uygun gördük. Mill, *Utilitarianism (Faydacılık)* eserinin II. Bölümünde öğretilene yöneltilen bu itirazları ele alır. Mill, ilk itirazı bunu yöneltenlerin bazılarının faydacı öğretiyeye “nefret” duyduklarını kabul ederek anlatmaya başlar.

“Hayatta (onların ifadesiyle söylüyorum) hazdan daha üstün bir amaç,”daha iyi ve soylu bir arzu ve meşgale nesnesi- olmadığını varsaymayı her yönüyle bayağı ve iğrenç buluyorlar, bunu yalnızca domuzlara layık bir öğreti olarak görüyorlar”⁷⁶

Mill buna yukarıda da bahsedildiği üzere bir hazzın “niteliği” ile ”niceliği” arasındaki farkı belirleyerek cevap verir.

“Bazı haz türlerinin diğerlerinden daha arzulanır ve daha değerli olması fayda ilkesine gayet uygundur. Diğer bütün şeylerin hesaplanmasında nicelik kadar nitelik de göz önünde bulundurulurken, haz hesabının yalnızca niceliğe bağlı olduğunun düşünülmesi abesle iştiğal olur.”⁷⁷

Yine Mill’in ele aldığı bir başka itiraz da “insanlardan her zaman toplumun çıkarlarına göre hareket etmelerini beklemek çok fazla olur” şeklinde ifade edilmekte idi. Mill ise bu argümanın tamamen algılama sorununa dayalı olduğunu söyler. Bu itirazı iddia edenler,

“ eylem kuralını eylem saikiyle karıştırmaktadırlar. Etiğin görevi bize ödevlerimizin ne olduğunu ya da bunları hangi yolla bilebileceğimizi söylemektir; hiçbir etik sistem, yapacaklarımızın yegâne saikinin ödev duygusu olması gerektiğini söylemez”⁷⁸

Bir başka itiraz ise herhangi bir eylemin öncesinde, o davranışın toplum genelinin mutluluğuna etkisini hesaplamak ve ölçmek için yeterince zaman

---

⁷⁴ Mill, *Autobiyografya*, s.219; Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 65

⁷⁵<http://oyc.yale.edu/sociology/socy-151/lecture-7#ch5>, 2013

⁷⁶ Mill, *Utilitarianism*, s. 10

⁷⁷ Mill, *Utilitarianism*, s.11

⁷⁸ Mill, *Utilitarianism*, s. 20; Fred, Fieldman, *Etik Nedir?* Çev: Ferit Burak Aydar,Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, Eylül 2012, s. 60

olmadığına yöneliktir. Birçok durumda alternatiflerimizin ne olduğunu ve her birinin faydasını belirlemeye çalışmak mümkün değildir. Hızla gelen bir otobüsün önüne geçmek üzere olan bir çocuğu kurtarmakla, otobüsü durdurmak ya da bunların her birinden uzak durmak arasında kalan bir kişinin ikileminde, haz ve acı hesabıyla karara varamayacağı gibi bir örnekleme yapabiliriz. Mill'in bu itiraza da bir yanıtı vardır.

“Eğer tüm insanlık ahlâkın kıstasının fayda olduğunu kabul etse, neyin yararlı olduğu konusunda herhangi bir anlaşmaya varamayacak ve konu hakkındaki görüşlerinin gençlere öğretilmesi ve yasalarca ve kamuoyunca dayatılması için herhangi bir önlem almayacaktır, demek gerçekten acayip bir varsayımdır. Eğer genel aptallıkla kol kola gittiğini varsayarsak etik standartların her birinin sakat olduğunu kanıtlamak zor değildir. Fakat bu hariç her türlü varsayımda, insanlık o zamana kadar bazı eylemlerinin mutluluklarına etkileri hakkında müspet inançlar edinmiş olmalıdır.”⁷⁹

Mill iddianın yanlış olduğunu ifade etmektedir, faydacılığın ne yapacağımıza karar vermeden önce faydalarımızın sonuçlarını hesap etmek zorunda olduğumuzu ima ettiği söylenebilir. Bu yaklaşımında ise Mill'in pratik normatif etik mi yoksa kuramsal normatif etik mi oluşturmaya çalıştığının aslında belirsiz olduğuna yönelik eleştiriler devam eder.⁸⁰

Mill'in cevaplarının tartışmaya açık olduğunu kabul edebiliriz, fakat Mill kendi içinde oldukça tutarlıdır. Görüldüğü üzere faydacılık felsefesine yapılan eleştiriler, doğruların tatmin edici bir hesabının yapılabilmesinin imkânsız olduğuna dair iddia üzerine odaklanmıştır. Bir eylemin ne kadar mutluluk getirdiğinin nasıl belirleneceğine yönelik teorik ve pratik açıdan zorluklar vardır. Mill'e göre doğru olanı belirlemek için kriter daha önce de belirtildiği gibi “toplumun faydası”dır.

İtirazlar, şayet genel fayda kişisel haklara zarar veriyor ise, durumun ne olacağı sorusu üzerine yoğunlaşır. Özellikle yirminci yüzyıl düşünürü John Rawls⁸¹ buna işaret eder ve tenkitlerini bunun üzerine inşa eder.⁸² Kısaca bu hususları da inceledikten sonra, çalışmamızın bu kısmının asıl amacı olan, Mill'in adalet için gerekli gördüğü en önemli kavramları irdeleyebiliriz.

---

⁷⁹ Mill, *Utilitarinism*, s. 25

⁸⁰ Fred, *Etik Nedir?*, ss. 50-66

⁸¹ John Rawls: 20nci yüzyıldaki adalet ve politik liberalizm çalışmaları oldukça etkili olmuştur. <http://www.iep.utm.edu/rawls/>, 2013

⁸² Internet Encyclopedia of Philosophy, John Stuart Mill <http://www.iep.utm.edu/milljs/>, 2013

2.1.2. Bireysellik Kavramı

Stuart Mill için bireyin kendini geliştirmesi hem toplumsal fayda hem de adalet için şarttır. Çünkü ancak bireyselliği gelişen insanlar adil bir toplum ve adil bir sistem kurabilirler.

Mill'e göre "insan doğası" inşa edilmiş kurallara göre işleyen bir makine değildir" ve iç güçlerin eğilimi sayesinde dört bir yana serpilene, gelişen bir ağaç gibidir.⁸³ Her birey sahip olduğu yetiler ve potansiyel bağlamında eşsizdir. Güçlü doğal eğilimler gücün diğer adından başka bir şey değildir, en tutkulu erdem sevgisi de en katı özbenlik denetimi de oradan çıkar. Bu içsel eğilimler dışarıdan tespit edilemez. Ancak birey kendi bilir. Bizzat kendi yolunu çizmelidir. Bireyselliğinin serpilip büyümesi özendirilmelidir. "Buharla çalışan bir makinenin özyapısı olmazsa, arzuları ve doğal eğilimleri olmayan birinin de özyapısı olmaz."⁸⁴

Yani bir kendini keşif ve yetkinleşme aşamasından bahseder. Burada Mill, Aristoteles'in etik anlayışıyla⁸⁵ benzerlik arz eder. Fakat Mill, iyi yaşamın birden çok olduğuna inanır. Şayet insan doğası benzersiz eğilimleri olan bir ağaç ise farklı yaşam tarzları olması da doğaldır. Mill'e göre bireyin kendi serbest gelişimini gerçekleştirmesi, benzersiz kapasitesini ortaya koyması mutluluk için başat koşuldur. Bu yetkinleşme "bireysellik" tir. Yani mutlu bir yaşam için vazgeçilmez nitelik Mill'e göre bireyselliktir. Mill, eğitimin gereğini ve önemini yadsımaz. Fakat "bir insanın ayrıcalığı ve ona yakışan tavrı, yetileri olgunlaşınca denemeyi kendi bildiğince kullanmak ve yorumlamaktır."⁸⁶Bireysel güç "özgünlük"tür. Toplumun geleneklerini olduğu gibi kabul ederek, kendi yaşamını belirlerse, bireyselliğe sahip olamaz. Mill'e göre, geleneklere göre yaşayan bireylerin zevk için yaptıkları şeylerde bile göreneğe uygunluk aranır, bunların zevklerinde artık bireysellik yoktur, sürü halinde eyleyiş vardır. Herkesçe yapılanlar arasından seçimler yaparak yaşarlar,

---

⁸³ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 83

⁸⁴ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 84, 85

⁸⁵Aristoteles'in etik anlayışı genel olarak insan tabiatının, davranışlarına etkisini vurgular. Ahlâki erdem; insanın yapıp etmelerinin sonuçlarını bilerek gerçekleştirmek ve ruhun dengede olmasını sağlamakla elde edilir. Başka bir deyişle aşırılıklardan uzak orta yolu tercih etmek esastır. (bkz. Aristotle, *Nicomachean Ethics* <http://www.efm.bris.ac.uk/het/aristotle/ethics.pdf>, 2013; Joe Sachs, *Aristotle Ethics*, <http://www.iep.utm.edu/aris-eth/>), 2013

⁸⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 80

böylece kendi doğalarına uymaya uymaya, uyacak doğaları kalmaz, yetenekleri ölür.⁸⁷

Temel doğru, her birey kendi yaşamı için sorumluluk üstlendiği ölçüde mutlu bir yaşam süreceğini kabul etmektir. Karakteri şekillenirken, kendi durum ve şartlarına deneyimlerinin ne kadarını hakkıyla uygulamasının mümkün olduğunu bulmak ona aittir, belirleyici olan, insanın akli ya da bedensel güçleri değil “tercih yapma yetisi” dir. “Kendi yaşama planını seçmeyi dünyaya ya da kendi çevresinde bulunanlara bırakan kimsenin, maymun gibi öykünme yetisinden başka bir yetiye ihtiyacı yoktur.”⁸⁸

Bu noktada, her tercihin eşit derecede önem taşıdığını söyleyemeyiz. Bazı tercihlerimiz önemsizken, bazıları hayatidir. Üstelik insanlar yanılabilir oldukları için yanlış tercihlerde de bulunabilirler. Ciddi meselelerde, yaşamsal konularda seçim serbestliğine sahip olmak önemli riskler taşır. Mill yine de insanlara deneyim kazanma özgürlüğü tanınmasından yanadır. Mill, tercih yapmayı bizatihi mutluluğun ögesi olarak görmektedir.

“Mill’in bireysellik anlayışı bir anlamda toplumsal dünya ile önemli bir kavramsal bağlantı kurar. Mill bireyin, dışarıdan belirlenmiş iyi işler yapmakla kendini gerçekleştireceğine inanmaz: Yani birey, daha büyük ve toplumsal yarara uymakla kalamaz. Mill, iç güzelliğin bu iç güzelliğe göre tanımlanmış iyi işler yaparak, dış toplumsal yarara yol açtığına da inanmaz. Ona göre, bağımsızlık anlamına gelen bir iç duruma ulaşabilmek için, geniş toplumsal dünyada sezgisel bir ideali yansıtan bir şeyler yaparak kendimizi disipline etmemiz gerekir. Kendi kendini gerçekleştirme ile toplumsal gerçekleştirme arasında basit bir neden-sonuç ilişkisi değil, bütüncü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bütüncü ilişki şöyle işler; Mill, bunun, uygarlık sürecindeki büyük büyük ilerlemelerin içsel sezgisel ideallerin peşinden gitme gösteren bireyler sayesinde gerçekleştiği şeklindeki bir ampirik tarihsel gerçekle ilişkili bir durum olduğunu düşünür. Buna ek olarak iç özgürlüğe ya da bağımsızlığa ulaşmamızı sağlayacak dış koşulları yaratarak, yalnızca kendimiz için değil aynı zamanda başkaları için de bu koşulları yaratmış oluyoruz”⁸⁹

Öte yandan Mill, toplumun aslında herkesin birbirine benzemesinden korkması gerektiği düşüncesindedir. Bireysellik meselesinde “deha”ları ve “ayral birey”leri de ayrıca ele alır. Ona göre “*Dehali olanlar gerçi küçük bir azınlıktır ve hep böyle olmaları da muhtemeldir, ama bunlara sahip olmak için yetiştikleri toprağı korumak gerekir. Deha ancak*

---

⁸⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 86

⁸⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 82

⁸⁹ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.298

özgürlük ikliminde soluk alabilir”⁹⁰ Dehaların toplumları yozlaşmalardan koruyacak bireyler olduklarını düşünür. Zorla kalıplara sokulmak ve baskı altına alınmak tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını bu durumda toplumlara bir yararlarının olamayacağını ifade eder. Toplumların resim yapan, sanat icra eden dehalara güzel bakarken, düşünce ve edimde özgün dehaların hayranlık uyandırsalar da genellikle insanların içlerinden “onsuz da edebiliriz” diye düşündüklerini söyler. Bu yüzden de Mill’e göre “*özgünlük, özgün olmayan kafaların anlayamayacakları bir şeydir*”⁹¹

Ayral bireylerin, oldukları gibi olmaya özendirilmelerinden yanadır. Ona göre “herkese uymamak” toplum için kendi başına bir hizmettir. Bir toplumda eksantrikliğin düzeyi, o toplumun içindeki zekâ, düşünce gücü ve içsel cesaret düzeyi ile orantılıdır. Mill, yaşadığı zaman için “*şimdilerde bu kadar az kimsenin eksantrik olmaya cesaret etmesi, zamanımın başlıca tehlikesidir*”, diyebilmektedir.⁹²

Diğer taraftan “bu tip insanların haklarında delilik belgesinin çıkarılması ve malları ellerinden alınıp akrabalarına verilme tehlikesiyle yüz yüze olabileceklerini” de belirtir.⁹³ Böylelikle adalet hissinin adaletsiz yasalar da kurabileceği savunusuna dair bir başka örneği de bu vesile ile işlediği görülüyor.

2.1.3. Özgürlük Kavramı

Bireysellik ancak özgürlükle gerçekleşebilecektir. Birbirlerini tamamlayan bu iki kavram adaletin de yapı taşlarıdır.

“Özgürlük, denmeye değer biricik özgürlük, başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya veya onların mutlu olma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda aramak özgürlüğüdür.”⁹⁴

Özgürlük, “bir yapıp etme alanı” olarak, bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren ve başkalarına dokunmayan alanı kapsar. Bu alan doğrudan doğruya ve ilk önce kendisini ilgilendirmelidir. Elbette herhangi bir şey bireyin aracılığıyla başkalarını etkileyebilir. Bu bağlamda, bunun içine ilk olarak bilinç, yaygın anlamı ile vicdan

---

⁹⁰ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 90

⁹¹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 91

⁹² Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 94

⁹³ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 96

⁹⁴ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 20

özgürlüğü, dünya, fen, töre ve teoloji gibi meselelerde de mutlak düşünce ve duygu özgürlüğü girecektir.⁹⁵ Bu alan insan özgürlüğünün özel alanıdır. Düşünce özgürlüğü üzerine ve susturulmasının toplum zararına olma ihtimali üzerinde ısrarla durur. Ona göre; susturulan düşünce eğer doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirmek imkânından yoksun bırakılırlar, yanlış ise de hakikatin batıl ile çarpışmasıyla daha açık anlaşılması ve daha canlı etki bırakması fırsatının yitirilmesine sebep olacaktır.⁹⁶

Bununla birlikte, neden akletmek gerektiği ve özgürce gerçekleştirilmesinin önemini belirten vurgularında, aklın insanlara kullanmaları için verildiğini hatırlatır. Hatalı kullanma olasılığı olduğu için insanlara akıllarını kullanmamalarını mı söyleyeceğiz, diyerek ironik bir sorgulama yapar. Düşünce özgürlüğü Mill'e göre kaçınılmazdır, zira çıkar ve toplumsal fayda bağlamında birbirini tamamlayan unsurlardır. Düşüncelerimizin yanlış olma ihtimali olduğu için, bunlara uygun davranmaz isek, çıkarlarımızı dolayısıyla da görevlerimizi yerine getiremeyeceğimizi belirterek, düşünce özgürlüğünün altını çizer.⁹⁷ “*Bir düşüncenin doğruluğu onun yararlılığının bir parçasıdır.*”⁹⁸

Hatta insanların bütün mutluluğu düşünce özgürlüğü ve düşündüğünü söyleme özgürlüğüne bağlıdır. Bütün düşüncelerin kısıtlama olmaksızın açıklanmasına, ılımlı olmak ve dürüst bir tartışmanın sınırlarını aşmamak şartıyla izin verilmelidir. Muhakkak ki, kimilerinin düşüncelerini açıklama tarzı berbat ve hadsiz bir şekilde olabileceğini kabul eder. Fakat bunlarında toplum tarafından şiddetle kınanacaklarını savunur. Haddi aşmak ve taşkınlıktan kasıt, hakaret, kara çalma, karşı düşüncedekilere kötü ve ahlâksız adamlar damgasını yapıştırmak vb. olarak dile getirir. Tartışma etiği olarak hiç bir şeyi abartmadan, “herkesin yararına olacak şekilde dikkate almak ve her bireye hak ettiği şerefi vermek” olarak da vurgular.⁹⁹

Mill, metafizik alanı reddeder, fakat zaman zaman değinir, demiştik. Özgürlük söz konusu olduğunda bu değinmelerinden birine rastlarız.

---

⁹⁵ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 19

⁹⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 26

⁹⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 28

⁹⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 34

⁹⁹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 76, 77

“...insanın iyi bir varlıkça yaratıldığına inanmanın dinde herhangi bir yeri varsa, bu varlığın, bütün insani yetileri, çürüyüp yok olsunlar diye değil, işlenip geliştirebilsinler diye vermiş olduğuna ve yaratılmışların kendilerinde gizli olan ideal insanlık anlayışına her seferinde biraz daha yaklaşımlarından, onların algı, edim ya da nimetlerden yararlanma yeteneklerinin herhangi birindeki artıştan Allah’ın hoşnut kaldığına inanmak, o imana daha uygun düşer.”

Bireyselliğin gelişimi ve kişinin özsaygısına zarar verici gördüğü “çarpıtılmış yardımseverlik” diyebileceğimiz, her türlü desteğe de şiddetle karşı çıkıyordu. Çünkü bunun bağımsızlığa ya da özgürlüğe de zarar vereceğini düşünüyordu. Kişisel gelişim ve bireyselliğin edinimi alanına tehlikeli bir müdahaleden başka bir şey olmadığına inanıyordu. Dolayısıyla bireyin mücadele etmesi, bir tür şifa olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu sürece engel olunması toplumun da bireyin de kavuşacağı şifanın yahut mutluluğunun durdurulması anlamına gelmekte idi.

“Bugün yoksullara sadece para yardımı değil... faydası olabilecek her şeyin yapılmasından söz ediyor. Örneğin; çalışma saatleri kısaltılıyor, sağlık ve özellikle Protestan Hıristiyanlarınkiler olmak üzere eğitim koşulları iyileştiriliyor...Özetle yoksullar devlet baba anlayışıyla yönetiliyor. Mahkemeler, soylular ve zenginler, iyi niyetten başka bir şey gerekip gerekmediğini düşünmeden ... yani... yoksulların özsaygılarını tamamen göz ardı ederek göreve koyulmuşlar. Kendi başlarına gelmediği için ne anlama geldiğini bilmediklerinden, geçmişte dile getirdikleri özsaygıyı yitirdiklerinden, gelecekteki özsaygıya henüz sahip olmadıklarından bu oldukça doğal... Mutluluğun sadece pasif kalmakla yakalanamayacağını; bir kişinin insanlar için yaptığı şeyi desteklemesi halinde işlerine yarayacağını asla bilemediler... toplumsal eylemi bireysel erdemin yerine koymaya kalkmak... kaçınılmaz olarak yarardan çok zarar verecektir.”¹⁰⁰

Mill’in çözümü ise ekmek vermektense ekme yapmak için çalışacağı toprağı vermektir. Bireylerin pasif değil aktif olarak yaşama dahil olmalarının önünü açmak istiyordu. Mill’in bu yaklaşımı, kimilerince sosyalist yahut komünist savunular olarak görülmüştür; fakat Mill’in liberal politik anlayışında tutarlı olduğunu, daha çok diğerkâmlık ahlâk anlayışının bireyselliğe zarar verici bir anlayış ile uygulanmasında karşı çıktığı realiteleri ortaya koyduğu belirmektedir. Aslında ahlâk alanında işsizliğin yahut tembelliğin beslenmesini ve bireyin özsaygısını yitirmesine sebep olacak kusurlu bir yardımseverlik anlayışına bir karşı koyuş sergilemektedir.

“Mill ise, devletin boş arazilerin tarıma açılmasını ve köylülerin toprak sahibi olmasının desteklenmesi gereğini savunuyordu. Tory’lerin¹⁰¹ denetimindeki hükümet ise, Mill’in önerilerini dinlemek yerine, toprak sahiplerine devlet desteğiyle yeni topraklar edindiyordu. Mill ne zaman kaynakların “kamulaştırılmasını” veya yeniden bölüşümünü dile getirmişse, bunların ilk sahiplerine mutlaka tazminat ödenmesini de savunmuştu.

¹⁰⁰ Mill’den Comte’a (17 Mayıs 1847) den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*,s.209

¹⁰¹ Tory: İngiltere’de, özel mülkiyet ve girişimcilik prensiplerine önderlik eden muhafazakâr parti <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/133481/Conservative-Party#ref250731>, 2013

Devletin, kamu parasını toprak sahiplerini zenginleştirmeye harcadığı bir dönemde Mill'in önerileri, "komünizmin en son ve en koyu savunucusu "olarak suçlanmasına yol açmıştır."¹⁰²

Tekrar etmek gerekirse, Mill'in iyilikseverlik düşüncesine karşı çıkmasının ardında, yoksullukla ilgilenilmesinin reddi değil tembelliğin çalışanın üzerinden beslenmesi şekline dönüşmesini reddetmesi yatmaktaydı. Mill, evrensel bağımsızlığın gerçekleşmesi için devlet babanın olmadığı, çalışanın tembeli beslemediği, yoksulun kendi emeğiyle gelişebilmesi için gereken araçların sağlandığı bir sistem istiyordu.

"Çalışan yoksulların gerçek sorunu, kaynak yokluğu gerçek olsa da-kaynak yokluğu değildi. O yüzden barınak ve sağlık gibi alanlarda yapılan şeyleri "yüzeysel iyilikseverlik" olarak niteliyordu. Gerçek sorun, kendi kaderini kontrol edebilme ve ileri görüş eksikliğiydi. Mill'in Comte'a yazdığı bir mektupta belirttiği gibi, "sözde iyilikseverlerimizin bağımsızlık hakkında en ufak bir fikirleri yok". Mill'e göre "emekçi sınıfların gelecekteki refahı zihinlerinin gelişmesinden geçiyordu."¹⁰³

Bu noktada global dünyada liberal ahlâk anlayışını temele alan devletlerin, gelişmemiş olarak gördükleri devletlerin sorunlarına neden bir çeşit duyarsızlık gösterdiklerine belirtmiş olduğumuz "iyilikseverlik" anlayışının sebep olduğunu iddia edebiliriz. Liberal demokrasi her ne kadar kendi içinde John Rawls gibi düşünürler ile güçlü eleştirilere uğrasa da daha çok Mill'in liberallik anlayışının farklı uygulandığı, zaman zaman aşırı iyilikseverlik karşıtı bir algıyla pratiğe koyulduğu görülmektedir. Bununla birlikte faydacılık temelinde adalet anlayışı daha önce ifade olunduğu gibi, toplumun ortak faydasını temele alırken, maalesef global meselelerde Avrupa ve Amerika toplumlarının çıkarları öncelenerek geliştirilen bir faydacılığa dönüştüğü de söylenebilir. Bu yargılarımız ilerleyen bölümlerde biraz daha irdelenecektir.

2.2. Spencer'a Göre Adalet

Çalışmamızın daha önceki kısmında adalet kavramının içgüdüyle mi yahut düşünce ile mi geliştiğine dair tartışmalara, Mill üzerinden değinmiştik, şimdi Spencer'da tekrar döneceğiz. Çünkü bu kavram, felsefenin ve insanlık tarihinin üzerinde en çok durulan, hakkında sürekli teoriler üretilen ve aynı zamanda ahlâk ve politik anlamda insanlığın ihtiyacı olan, ideal bir tanımlamasının yapılması en güç

¹⁰² Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 210

¹⁰³ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 213

kavramların başında gelir ve özellikle de bu soruya odaklıdır. Nitekim Spencer da kavrama aynı önemi atfetmektedir. *The Principles of Ethics* eserinin hemen önsözünde eserin en önemli bölümü olarak “Adalet” kısmını vurgular.¹⁰⁴ Spencer rasyonalist tanımlamaya döner ve ısrarla emprist tanımlamanın eksikliklerini vurgulamaya çalışır. Spencer’ın adaleti tanımlamak için baktığı alan, elbette ki toplum ve ahlâk alanıdır. Ahlâk anlayışını temellendirirken, insanların çoğunun ahlâkı onaylanan yahut kınanan davranışları belirleyen bir kurallar bütünü olarak görmelerini hatalı bulduğunu belirtir. Ona göre “Etikte ana mesele; davranışların iyi yada kötü sonuçlarının bireye ve diğerlerine yahut her ikisine birden etkileridir.”¹⁰⁵ Bu yaklaşımıyla Spencer’ın “sonuççu” (consequentialist) ahlâk anlayışı belirginleşir.

The Principles of Ethics’in birinci cildinde, adalet ihtiyacının sosyal yaşamdaki gerçekliklerine dayanarak en önemli kıstaslarını özetler. Spencer’in felsefesinin bütününde kullandığı metodoloji genellikle olayların kümülatif olarak irdelenmesi ve somut olandan soyut olan ilkelerin çıkarılması şeklindedir. Değişen belirtiler ve olgular mutlak gerçeğin analizinde sabittirler. Adı geçen eserde adalet dair birikimlerini genel bir çıkarımla ortaya koymakta, detaylı irdemesini *The Principles of Ethics*’in ikinci cildinde yapmaktadır. Adalet’in genel bir tanımını yaptığı bu kısımda, ilkel zamanlarımızdan günümüz gelişmiş toplumlarına kadar ilk adalet ihtiyacının nasıl belirdiğini hatırlatır. Öncelikli olarak insanoğlu, ilkel zamanlardaki saldırganlığın tabiatındaki kötü sonuçların, iyiliğe yahut adaletle dönüştürülmesi için, öç almaya ihtiyaç duyduğunu, sonra da saldırganla eşit durumda olmak istediğini ortaya koyar. Öç alma, adalet algısında insanlığın ilk gereklerinden olmuş, ne zaman ki kabileler arasında savaş ve kronik düşmanlıklar belirdi ise, bu toplulukların, eşitliğin gerçekleşmesi için gösterdiği eğilim, öç alma şeklinde oluşmuştur. Bunu delillendirmek için çeşitli olaylardan ve ırklardan kan davaları örnekleri verir. İnsanlığın kimi zaman ölen cana karşı bir başka canı, karşı kabileden herhangi biri olarak istemesinin altındaki neden, ilkel anlayışta belli bir grubun hatalarından grup olarak sorumlu tutulmalarına bağlar. Bir suçtan aile olarak sorumlu tutulmaktan, bireyin sorumluluğuna doğru evrimleşme, sosyal bir evrim olarak

---

¹⁰⁴ Herbert Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, önsöz, xi

¹⁰⁵ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, Bölüm 1, s.3

gerçekleşir. İbrani din literatüründen şu örneği kullanır; “Bu günlerde, artık dedesi koruk üzüm yemiş, torununun dişi kamaşmış, demeyeceklerdir. Herkes günahının bedeli için kendi ölecektir; koruk üzümü kim yerse onun dişi kamaşır.” (Jeremiah, xxxi, 29, 30) Değişen süreçte, görülen zarara yahut can kaybına karşılık olarak aynısı yahut eş değerde bir başka kaybın istenilmesi olarak gelişen adalet kabulünü görmemizi sağlar. Herbert Spencer birçok fikrini ispatta kullandığı gibi bu meselede de seyahat edenlerin izlenimlerini kullanır; çünkü Victorya döneminin sanayi devrimi ile gelişen buharlı gemileriyle, ticaret için seyahat edenlerin, farklı ırk ve kabilelere dair izlenimlerini paylaşmalarına da yol açar. Bu sayede edinilen sosyolojik ve kültürel birikimi, Spencer belli prensipleri analiz etmek için kullanır.

Misallerle, ilkel toplumlarda, suçtan toplu olarak sorumlu tutulmanın ilk adalet kabulü olduğunu izah etmiş olur; böylece gelişen kan davaları, toplum yaşamının ilk adalet arayışı olarak belirildiğini vurgular. İkel dönemlerde akan kanın yerine, diğer kabileden ya da toplumdan her kim olursa olsun şeklinde bir karşılık bekleyen bir anlayış hakimdir. Fakat daha sonra İbrani dinlerin “göze göz, kaşa kaş” ilkesi gibi ya da Hristiyanlık algısındaki “Sana yapılmasını istemediğini karşındakine yapma” türündeki bireysel sorumluluğa geçiren öğretilerini hatırlatır. Böylece görüşünü temsil eden, evrensel olarak yerleşik algıyı gözler önüne serer. Netice olarak toplumlar gelişmişliklerini artırdıkça, davranışlardan aile ya da toplum olarak sorumlu olmaktan vazgeçip, bireyin kendi tavır ve hatalarının sonucuna, kendisinin katlanması gerektiğine dair adalet algısı, sosyal bir evrim ile oluşur. Spencer işte bu farkındalığını kurmak istemektedir. Böylece ilkel yahut kabile durumundaki toplumların savaş hali ile militer bir toplum özellikleri taşıdıklarını, gelişmişlik düzeyine ulaştıkça barış hali ile bireyselliğin ve bireylerin göreceli dahi olsa eşitliklerinin adalet algısında yerini aldığını anlatır.¹⁰⁶ Adalet bilinci geliştikçe egoizm ve diğerkâmlık kıstaslarının eşit düzeyde yer alacaklarını izâh eder. Ona göre bireyin hak talepleri, savaş halindeki ve zorunlu bir işbirliğine dayanarak oluşmuş toplumlarda asla gelişemez. Adalet hissi ve fikri, toplumların dış düşmanları azalıp, içteki işbirliği ve düzen geliştikçe aynı hızla gelişecektir.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, ss. 369-376

¹⁰⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 377

Spencer'ın adalet anlayışındaki, doğada mevcut adalet düzeninin temel ilkelerini analiz ve araç edinerek oluşturduğu prensipleri özetlemek, filozofun konuyu izah biçimini anlamamızı kolaylaştıracaktır:

- 1- İnsan hayatında, varlığının en temel gereği “güvenlik” ve bunun neticesi olarak “sürü yahut toplu yaşam”ın gönüllü olarak benimsenmesi,
- 2- Toplumların ilkel, gelişmemiş yahut savaş halinden, barış haline geçiş sürecini sağlayan değişim kanunu olan “sosyal evrim”in gelişmeyi sağlayarak gerçekleşmesi,
- 3- Bireyin kendi sorumluluğunu alması, kendiliğinin farkına vardığı oranda diğerlerinin farkına varması bağlamında “bireysellik” kavramının doğuşu,
- 4- Barış halindeki toplumların gelişmesi sayesinde, bireylerin haklarının yükselmesi ile “eşit hürriyet”in belirmesi.

Spencer, adaletin ilk duygusal aşamasının egoizmle birlikte geliştiğini, çünkü insanlığın ilkel ve savaş hali durumunda, korku yönetimine tabi olduklarını delillendirir. Ona göre, korku yönetiminin dört türü vardır; ki, bunlar daha önce de değindiğimiz, kisas korkusu, sosyal hoşlanılmama korkusu, cezalandırılma korkusu, ilâhî intikam korkusudur. Bu korkular, ilkel yaşam koşullarının insanlığa verdiği ilkel duyguların eğiliminde baskındır. Spencer'a göre evrim teorisiyle paralel olarak, insanlık ilkel zamanlarda egoizmin baskın olduğu bu duygu halinden, mental adaptasyonunu tamamlamadan diğerkâmlığın hakîm olacağı adalet fikrine geçemez.¹⁰⁸ Yani toplu yaşamda adalet yeni bir faktör olarak önce duygu halindedir, sonra fikre dönüşür. Diğer bir deyişle duygu halinin evrimi, fikir haline geçişi sağlar. Bu durumda insanlığın adalet fikrinin iki unsuru oluşur.

- 1- Pozitif unsur; her bireyin engelsiz hareket edebilme ve bunun beraberinde getireceği sonuçlardan faydalanmaya dair taleplerine yönelik algıya sahip olması, (egoizm)

---

¹⁰⁸ Spencer, *The Principles of Ethics*, “The Sentiment of Justice”, c. 2, ss. 30,31

2- Negatif unsur; öteki bireylerin taleplerinin, sınırlarımız olarak belirlenmesine dair bilincin oluşması, (diğerkâmlık).¹⁰⁹

Spencer, Platon ve Aristo'nun adalet tanımlamalarına da eleştiriler getirerek kendi adalet algısının ortak kabulleri ve farklarına değinir. Platon'un tanımında "orta yol ve uzlaşma" fikrinin baskın olduğunu, fakat adaletin ancak kanun zoruyla gerçekleşebileceğinin düşünüldüğünü, insanlığın tecrübe ederek geliştirebileceği bir adalet fikri olmadığını söyler. Eşitlik üzerine ise Platon ya da Socrates'in belirgin bir görüşünün olmadığını vurgular. Aristo'yu değerlendirirken ise, Aristo'nun erdemle adaleti bir gördüğünü, bu durumda evrensel iyilik ve düzenin gerçekleşeceğini düşündüğünü, fakat insanlar arasında sınıf ayrımı yaptığını hatırlatır. Ayrıca Aristo mutlak eşitlik öngörmez, köle ve efendisi arasındaki ilişkilerin olması gereken düzeni gibi örnekleri vardır, diyerek Aristo'nun adalet fikrinin eşitsizlikler üzerine kurulduğunu vurgular. Spencer'a göre tabii ve hakiki bir liyakate oturmamış bir eşitsizlik düşüncesinin, tıpkı militer organizasyonlarda olduğu gibi ancak otoritelerin layık gördüklerinin otoritesini artıracaktır.¹¹⁰ Spencer son dönemlere kadar eşitsizlik fikrinin bu şekilde baskın olduğunu, Bentham etiğiyle ise yerini eşitlik fikrinin haksız bir baskınlık haline bıraktığını söyler. Mill'in *Utilitarizm* eserinden alıntı yaparak en yüksek mutluluğun her bireyin diğerleri ile eşit derecede önemsenmesi ile gerçekleşeceği fikrinin, Bentham'ın "herkes birdir, hiç kimse birden fazla değildir" sözüyle netleştirilmesine atıfta bulunur. Burada adalet, bireyin maddi ya da maddi olmayan tüm fiiliyetlerinden edindiği faydaları eşit olarak alması şeklindedir. Fakat Spencer, bu kabulde, insanların mutluluğa ulaşmada karakterleri ve yeteneklerindeki eşitsizliklerden kaynaklanan farklıların algılanmadığını ortaya koymaktadır. Üstelik bunun komünizmin pratikte uyguladığıyla aynı olduğunu düşünür.¹¹¹ Spencer'a göre eşitlik ne faydaya, ne de sınırlamalara uygulanmaz. Her ikisi de kendiliğinden ortaya çıkar.¹¹² Bu konuya eşitlik kısmında tekrar değineceğiz.

Fakat bütün bunların yanında Herbert Spencer'ın en çok tartışılan ve yanlış anlamaya açık ifadeleri insanaltı yaşam (hayvanlar alemi) ile insan yaşamının

¹⁰⁹ Spencer, *The Principles of Ethics*, "The Idea of Justice", c. 2, ss. 36, 37

¹¹⁰ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, ss. 38-40

¹¹¹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 41

¹¹² Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 43

prensiplerinde kurduğu benzerlik ve bunu araç edinerek açıkladığı adalet fikrinde bulunmaktadır. Hayvanlar aleminin ahlâk kurallarını öncelikli ve ayrıca ele aldıktan sonra insan yaşamına olan benzerliklerine vurgu yapar. Bunu yaparken zannedilenin aksine, doğa yaşamının kurallarını, toplum ve ahlâk alanına uyarlamayı önermez. Onun iddiası benzer yasaları olan toplumların da sosyoloji bilimi ile analiz edilip, bu yasalara aykırı yasalar üretilmekten vazgeçilmesinin gerçek mutluluğa sebep olacağıdır. *The Principles of Ethics*'in ikinci cildinde insan altı yaşam, yani hayvansal yaşamda, üç yasadandır bahseder. İlerleyen bölümlerde detaylandıracağımız yasalar şunlardır: İlk yasa, her birey kendi tabiatından kaynaklanan iyi ya da kötü sonuçlara katlanır. İkinci yasa ise bütün yaratılanlar için faydaya ulaşmak ve kötülüklerden sakınmak için sürüye katılmak menfaat sağlar. Üçüncü yasa, düşmanlardan kurtulmak için sürü üyelerinden bazılarını feda etmekle daha fazlası kurtarılır ve düşmanlardan kurtulduktan sonra üçüncü yasa kendiliğinden yok olur.¹¹³ İnsan yaşamında da mutlak adalet, doğru tavrın ilkelerini sosyal hayata adapte olacak şekilde kodlamıştır.

2.2.1 Nedensellik Teorisi, Faydacı Ahlâk Anlayışı ve Temel Kavramları

Spencer'in adalet görüşünün detaylarına geçmeden önce, ahlâk ve politika anlayışını nedensellik üzerine inşa ettiği için bilgi kuramına da değinmekte fayda vardır. Çünkü ona göre, bilginin madde ile ilişkisi dışsal bir uyarıcı etkisindedir. Bunu ifade etmek için Spencer, mevcut inancın ifadesi ile “ilahi güç”, agnostiklerin ifadesi ile “bilinmeyen güç” terimlerini kullanır.¹¹⁴ Ona göre; deney ve gözlem alanı, gerçeklik ve tikel insan organizması arasındaki etkileşimin sonuçlarını verir. Gerçeklik bu manada mevcuttur, fakat doğası tam olarak bilinmesi olanaksız olduğu için, bilinmeyene inanç zorunludur. Keza, evrimi mutlak'ın gerçekleştirdiği tinsel bir süreç olarak hem Comte'un pozitivizmindeki çizgisinde hem de evrimin bir zorunluluk olarak “Bilinemez”in ya da “İlahi irade”nin kendisini belli etmesine yarayan bir gerçeklik olarak görmenin iki cephesine de işaret eder. Çünkü olgular, olayların gerçek nedenini vermese de olayları idare edecek kanunları verir ve bu kanunlarla da gelecek hakkında öngörülerde bulunabiliriz, diyen pozitivizm

---

¹¹³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, ss. 15-16

¹¹⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, xi

çizgisiyle sınırlı kalmaz. Bilimsel bakış açısı ve nedensellik ilkesi ile inanç alanını güçlendirecek irdelemelerin nasıl ortaya koyulabileceğini de örnekler.

“ Gerçekten de, bir adamın, doğayı ne kadar çok incelerse ona karşı saygısının o oranda azalacağını düşünmek abes ve günahkârca bir inanç değil midir? Düşünmez misiniz ki bir damla su, halkın gözünde bir su damlasından başka bir şey olmadığı halde, onun bünyesinde birleşik olarak bulunan unsurların bir gücün etkisiyle bir arada durduğunu ve bu güç ortadan kaldırıldığında suyun içinde aniden şimşek ve yıldırım oluşacağını bilen fizikçinin gözünde ne kadar anlamlıdır?(...)Gençliğinde bitkiler ve böcekler toplamamış olanlar, dağ yollarını ve çalılıkları kuşatan büyüleyici levhaların yazısını göremezler.(...) İnsanların boş işlerle uğraştıklarını ve en büyük ve muhteşem olaylara karşı kayıtsız durdukları; gökyüzünün yapısını anlamaya önem vermedikleri halde İskoç Kraliçesi Mary'nin entrikalarıyla ilgili değersiz konulara çok ilgili olduklarını; bir Yunan atasözünü hakkında çok bilinçli birer eleştirmen kesildikleri halde, yerkürenin katmanlarına Tanrı tarafından yazılan gerçek sanat kitabına hiç bakmadan geçiverdiklerini görmek gerçekten üzücüdür.”¹¹⁵

Spencer, bilimde inançsızlık ve politik emprizme karşıdır; çünkü bilim dünyasında nedenselliğin evrenselliğine dair her ne kadar “örtük bir kabul” olsa da , Spencer’a göre bu kabul hala “hükümsüz bir belge” konumundadır. Bu yüzden de bilim adamlarının, uyumlu bir sosyal düzene dair temel ilkeleri tanımlamaya çalışmaları mantıksızdır.¹¹⁶

Spencer, otobiyografisinde nedensellik fikrine daha çok erken yaşlarda eriştiğini belirtir. Babası ona gerçekleşen her şeyin makul bir nedeninin olduğunu öğretmiştir. 20 yaş civarına geldiğinde bu fikir artık kendisinde oldukça baskın, hatta evrim fikrinden daha köklü bir hale gelmiştir.¹¹⁷ Böylece doğa yasalarının olaylar arasındaki ilişkilerin bileşimini oluşturduğunu, mutlak düzeni temsil ettiğini iddia edecektir. Doğa yasalarının bilimin özü olduğunu, evrensel olarak yerleşik olduklarını ve bu nedenle onların sosyoloji, ahlâk ve bilim alanının temeli olduğunu söyleyecektir.

Nedensel ilişkilerin farkındalığının uzun sürede gelişebileceğini, ancak bunun bilincinin kesinlikle oluşması gerektiğini söyler. Ona göre çağrışımlar bu yönde yoğunlaşmalı ve itina ile çalışılmalıdır. Bunun yapılmasının en önemli nedenlerinden biri de koyulacak yasaların, sosyal meselelerde insanlığın fiiliyatını ve sonuçlarını,

¹¹⁵ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 53

¹¹⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, ss. 49-50

¹¹⁷ Spencer, *An Autobiography*, c. 2, s.12, http://files.libertyfund.org/files/2323/Spencer_1500-02_EBk_v7.0.pdf, 2014

niyet edilmese de değiştirmesidir.¹¹⁸ Üstelik sosyal alandaki nedensellik, tüm diğer nedenselliklerden daha fazla meyve verir. Ona göre anlaşılması gereken, dolaylı ya da direk etkileri, yaklaşık sonuçlardan daha fazladır. Bu anlamda Spencer zımnî olarak kabul edilen bazı gerçekliklere bakmayı önerir. Mesela, her insan zihinsel ve fiziksel bir değişime kesin olarak tabidir. Tüm eğitim teorileri, bütün disiplinler bu değişimi sağlamaya yöneliktir. Üstelik bunların gelecek nesillere kalacağının da evrensel olarak farkındalığı oluşmuş alametleri vardır. Hiç kimse küçük değişimlerin kümülatif olarak nesilden nesile geçecek şartlara uyum sağlayan sonuçları olduğunu inkar edemez. Bir insan ırkı için ölümcül olan hava koşulu, adapte olmuş bir diğeri için zararsızdır. Yine hiç kimse inkâr edemez ki, aynı orijine sahip halklar başka yerlerde yaşamakla farklı eğilim ve alışkanlıklara sahip olurlar. Değişen sosyal şartlar, insanı doğal olarak değişime zorlar ve hatta Spencer’a göre değiştirir.¹¹⁹

Spencer, nedensellik teorisine dair açıklamasını Hume’a karşı koyarak geliştirir. Ona göre Hume, neden fikrini tecrübeye indirgemek ister, fakat zorunlu nedenlere cevap olacak izlenimler bulamadığı için onu gözlemlenen kurallara dayalı psikolojik alışkanlıklara indirger. Eğer idealara karşılık gelen izlenimler olmak zorunda ise, öyleyse Hume’a göre büyük bir karaltı olarak duran alışkanlıklarımızı nereye koyacağız? diyecektir. “ Neden fikrine cevap veren bir izlenim dışında hiç kimse alışkanlık fikrine karşılık gelecek bir izlenim bulamaz.”¹²⁰ diyerek netleştirir. Spencer, Mill’in de zorunlu gerçeklerin a priori kabulüne karşı koyduğu *System of Logic*, de hakikati insan zihninin tecrübesine indirgemesini, aynı yaklaşımla eleştirir.¹²¹

Bilim ve din alanında süregelen tartışmalara da nedensellik içinde, oldukça çarpıcı açıklamalar getirir. Ona göre; bilim sadece din adına yapılan hurafelere karşı düşmandır, ama aslında hurafelerin gizlediği gerçek dine karşı düşmanlık beslemez. Mevcut bilimin büyük bir bölümüne bir dinsizlik halinin mevcut olduğunu, lâkin derinlere inen gerçek bilimin bu şaibelerden uzak olduğunu ifade eder. Aslında

---

¹¹⁸ Spencer, *The Man Versus The State*, s.100

¹¹⁹ Spencer, *The Man Versus The State*, s.101

¹²⁰ Spencer, *Psychology*, s.46, http://files.libertyfund.org/files/1394/Spencer_0625_EBk_v7.0.pdf, 2014, bkz. H.Smith, George, “Herbert Spencer’a Theory Causation”, Institute for Humane Studies, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol v, No.2 (Spring 1981)

¹²¹ Spencer, *The Principles of Pyshcology*, s. 23

bilimi ihmal etmenin ve etraftaki canlıların araştırılmasından kaçınmanın dine karşı gelmek olacağını vurgular. Basit bir örnekle fikrini şöyle delillendirir:

“Varsayınız ki bir yazar her gün parlak sözler ve kelimelerle methedilsin ve övgülerle selamlansın. Varsayınız ki onun eserlerindeki derinlik, büyüklük ve güzellik ona yöneltilen övgülerin konusunu oluştursun. Yine varsayınız ki yazarın bu eserlerine bu şekilde sürekli övgüler yağdıranlar, o eserlerin yalnız dışından bakmakla yetinerek hiç ellerine alıp içini açmamış ve asla anlamaya çalışmamış olsunlar. Bu insanların övgülerine ne kadar değer veririz? Onların samimiyetleri ve doğrulukları hakkında ne düşünürüz? İşte kötü işler manevi yücelik ve büyüklükle karşılaştırılınca, genellikle insanlığın kâinata; kâinatın mucit ve yaratıcısına karşı durumunun böyle olduğu ortaya çıkar. Hayır! Yalnız böyle değil, daha kötüdür. İnsanlar son derece acayip ve hayret verici olduğunu söylemekten geri durmadıkları canlıları yalnız incelemeyi geçivermekle kalmazlar, belki tabiatı incelemeye, buradaki canlıları üzerinde düşünmeye zaman ayıranları çoğunlukla boşa zaman harcamakla suçlarlar ve tabiatın sırlarına karşı ilgi gösterenlere de hakaret ederler. Şimdi tekrar söylüyorum: Bilim değil, bilimin ihmal edilmesi dinsizliktir! Bilime bağlılık dolaylı bir ibadet, incelenen nesnedeki değeri dolaylı olarak itiraf ve sonuç olarak onların yaratıcısına karşı kulluktur.”¹²²

Bu nedenle, ahlâk psikolojisiyle bağlı, sezgilerle açıklanan faydacılık ahlâk anlayışı böylece ortaya çıkacaktır. Spencer, içgüdüsel bir ahlâk hissine sahip olduğumuzu ve bunun bizim doğal mekanizmamız olarak belli, kesin ahlâkî sezgilere ulaşmamızı sağladığını, bunlardan da davranış yasalarımızı çıkardığımızı söyler.¹²³ Dolayısıyla yaşam için, ahlâkî haklar ve özgürlük, genel mutluluk şartları olarak belirecektir.

Öte yandan Spencer’ın, Bentham ve Mill’in maddi kazanımlarda olduğu gibi ruhsal ve zihinsel kazanımlarda da yararı öncelemenin gerçekleşebilir olduğuna dair savunularına itirazları vardır. Buna farklı eserlerinde çeşitli örnekler verir. *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi* kitabının girişinde insanların değer ölçülerinin nasıl değişken olabildiğini çarpıcı misallerle açıklar. Söz gelimi; yarar ilkesine göre giyinmek, süslenmekten önce gelmesi gereken bir değere haizdir. Fakat Spencer, insanlığın en vahşi kabilelerdeki tutumlarından başlayarak, gelişmiş toplumlara kadar gösterdikleri tavırlarında dahi “süs”ü, kullanışlılık yararının önüne aldıklarını hatırlatır. Isıtması ve kullanışlı olması bir giyim eşyasının yüksek faydasına işaret eder, ama insanoğlu için takdir edilmeyi ve beğenilmeyi sağlayan süs baskın gelir. Vahşi bir kabilenin reisine hediye edilen kalın kürkü sıcak havada giyip, soğuk havalarda bozulmasını diye katlayarak saklaması gibi. Rahatsızlık verse dahi kullanışlı kıyafetler yerine, süslü ve

¹²² Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, ss. 56-57

¹²³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c.1, s. 26

zamanın takdirini kazanan kıyafetleri giymemiz gibi, günümüzde dahi pek çok emsal tercihlerimiz olduğunu söyler.¹²⁴

Yararı öncelemede aklen değer ölçütü kullanmaktansa, içgüdüsel eğilimleri kullandığımızı dair bir başka örneği kadınların eğitiminden verir. Beceri ve birikim kazandıracak bilgilerin eğitiminden ziyade kadınlara dans, tavır ve davranış, piyano, şarkı söyleme, resim yapma vb. eğitimler verildiğini hatırlatır. Ona göre, düşünce ve bedende yarar yerine, süsün yararının öncelenmesindeki gerçekliklere dikkat edilmesi gerekir. Spencer'a göre nedeni; "çok eski zamanlardan günümüze gelinceye kadar toplumsal ihtiyaçların, bireysel ihtiyaçlara egemen olmasında yatmaktadır."¹²⁵

"Kuşağındaki saçlı kafa derileri ve müthiş savaş boylarıyla karşısındakini korku içinde bırakmak isteyen yalnız vahşi kabile reisi değil; seçkin süsleri, zarif ve nazlı davranışları ve çeşitli becerileriyle galibiyetler kazanmaya çalışan güzel kadınlar değildir; belki yazar, bilgin, tarihçi ve hakim de birikimlerini aynı amaç uğruna kullanır. Hiçbiri üslup ve kişiliğimizi her yönde ve tam olarak ve sessiz bir şekilde geliştirmekle yetinmeyiz; aksine kişiliğimizi diğerlerine ispat etmeye ve onları daima kendi etkimiz altına almaya çabalarız. ...Hangi bilginin gerçekten faydası olduğunu düşünmeyip; hangisinin en çok alkış, en çok şeref, en çok saygı göreceği, hangisinin daha iyi toplumsal statü ve nüfuz sağlayacağı, özetle hangisinin daha gösterişli olacağı düşünülür...Başlıca düşüncemiz bu olunca öğrenmekten kaynaklanan hazzın yararını, dişlerini törpüleyen ve tırnaklarını boyayan vahşiden daha çok dikkate almış olmayız."¹²⁶

Spencer, bütün bu gerçeklikleri vurgulamakla birlikte, görenekten kaynaklanan veya heves edilen bir konuya yıllarımızı harcamadan önce, onun sonuç ve getirilerinin değerini, başka konulara verilecek emekle elde edilecek sonuçların değerleriyle karşılaştırılarak ölçülmesinin daha akıllıca olduğunu da söylemektedir.¹²⁷ Fakat tüm bunlarla yarar söz konusu olduğunda değer oranlarının ve ölçümlerinin ne kadar büyük bir sorun olduğunu, yine gerçeklikler üzerinden ortaya koymaktadır. Yine de herkesin gerek açıktan, gerekse dolaylı olarak huzur ve mutluluğa sebep olma niteliğini, mutlak bir ölçü olarak kabul ettiklerini açıklar.¹²⁸ Spencer'ın savunularında, dereceli olarak gelişen bir faydacılığın insanlığın sosyal ve zihinsel, hatta bedensel evrimi ile gerçekleştiğini görmekteyiz. *Böylece görüldüğü gibi, Mill'in faydacılığında hazları yüksek ve aşağı hazlar olarak belirleyebileceği*

¹²⁴ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 20

¹²⁵ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 21

¹²⁶ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 22

¹²⁷ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 23

¹²⁸ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 24

iddiasına da bir itiraz belirtmiştir. Ayrıca Spencer, insanların eylemlerini yahut asli uğraşlarını beşe ayırır.

- 1- Doğrudan kişinin kendisini korumaya yönelik eylemleri,
- 2- Kendini korumaya değişik vasıtalarla hizmet eden, dolaylı kendini korumaya yönelik eylemler,
- 3- Çocuk yetiştirilmesi ve eğitimi için yapılan eylemler,
- 4- Gerçek toplumsal ve siyasi ilişkilerin korunmasına yönelik eylemler,
- 5- Yaşamın boş zamanlarını dolduracak hazlar ve hoş giden duyguları yaşamak için yapılan çeşitli eylemler.¹²⁹

Görüldüğü üzere Spencer, insanoğlunun en temel uğraşının güvenlik ihtiyacı, yani yaşamın bir gereği olarak kendini koruma ihtiyacı üzerine kurulu olduğunu düşünmektedir. Bu arada adalet ve siyaset anlayışında da bunun etkilerini göreceğimizi belirtmek isteriz.

Spencer, insanoğlunun güvenlik arayışının içgüdüsel bir bilgi olduğunu ısrarla vurgular:

“Henüz annesinin kolları arasında süt emen bir çocuğun yabancı birini gördüğünde yüzünü gizleyip ağlaması, bilmediği ve tehlikeli olması olası bir şeyden kaçarak güvenli bir yere sığınmak hususunda henüz ortaya çıkan bir içgüdüyü vurgulamaktadır. Yine yürümeye başladığı zaman kendisine bir köpek havladığında korkma belirtileri göstermesi ve dehşet verici bir manzara veya sesin ardından ağlayarak ebeveynlerine koşması da içgüdüünün biraz daha gelişmiş bir aşamasını ortaya koyar. ...Onun her zaman edinmek istediği bilgi doğrudan kendini korumaya yarayacak olan bilgidir.”

Spencer, yine Mill'den farklı olarak özgür iradeyi onun gibi anlamaz, ona göre kâinat yaşamında tek bir irade vardır, o da *mutlak iradedir*. İnsanda kodlanmış olan içgüdüsel özgürlük eğilimi, serbest halde iken evrimi sağlar ve ancak bu şekilde “akıl” alametlerini göstererek adalet algısını geliştirir. Şöyle ki Spencer doğa tarafından içgüdülerimize yerleştirilmiş bilginin tarafımızca çok az bir katkıya ihtiyacı olduğunu düşünür. Doğuştan gelen tavırların özgür kılınmaları, gelişip işe yaramaları demek iken, engellenmeleri başarısızlık ve daha büyük tehlikelere karşı savunmasız kalınması anlamına gelmektedir. Nihayet bu doğaya aykırı ve karşı alınan tavır, başarısızlıkla sonuçlanacaktır. İnsanın doğal olarak ve içgüdüsel sahip

---

¹²⁹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 25

olduğu bilgilerine karşı geliştirdiği akıl dışı tavır ve adetleri terk etmekle yüksek faydayı tesis edeceğini ısrarla vurgular. Örneğin; beden veya beyin yorgunluğunda uğraşılan işi bırakmak, havasızlığı basınç ve sıkıntısı için havanın tazelenmesi, acıkmadan yemek yememek gibi susamadan su içmemek gibi kurallara itina etmenin de ikincil bir güvenlik kalkanı olacağını, insan sağlığını koruyacağını iddia eder. Bu tür bilgilerin de insan vücudunu, kazalara ve maddi tahribatlara karşı koruyacağını vurgular. Tüm bunları, doğanın güçlü koruyucular verdiğini izah etmek için kullanır.¹³⁰ Spencer'in biyolojinin yani doğa biliminin analizleri ile insan hayatı ve toplum yaşamı için temellendirdiği içgüdüsel gerekler birçok kere böylece delillendirilir. Spencer bunları dile getirirken, gerçeğin yahut gerçekliğin açıklanmaya muhtaç olmasını garip bulduğunu da ifade eder. Savunulmaya muhtaç olmasını daha garip bulmaktadır. Üstelik bu gerçeği alaya alacak kişilerin de az olmadığını söyleyerek, böyle olmasına duyduğu hayreti gizlemez.¹³¹ Spencer yaptığının gerçekleri analiz etmekten başka bir şey olmadığını düşünmektedir.

Spencer'a göre;

...Ahlâk, doğru davranış bilimi olarak uygun bir şekilde adlandırılır, itiraz, nasıl ve neden belli bazı davranışların zararlı ve diğer bazılarının faydalı olmasına karar vermeyedir. Bu iyi ve kötü sonuçlar tesadüfi değildir, ama şeylerin doğasındaki zorunlu neticeleri olmalıdır ve bana göre, ahlâk biliminin işi yaşamın kanunlarından ve varoluş koşullarından çıkarımsama yapmaktır, ne tür yapıp etmeler mutluluğu üretme eğilimini zorunlu olarak gösterir ve hangileri mutsuzluğu üretir. Bunu yaptıktan sonra, çıkarımları, davranış kuralları olarak kabul edilmeli; ve direk mutluluk ya da mutsuzluk tahminine bakmaksızın uyulmalıdır.”¹³²

Mevcut faydacılık akımında, yaşam kanunları ve içgüdüsel eğilimlere duyarsızlık bulur, doğru yaklaşımın kabullenilmemesine yönelik eleştirileri vardır. Fayda ve amaçları belirlemede çeşitli örneklemeler yapar.

“...eğer kazancımızın esiri olmaktan daha değerli amaçlar varsa, çevremizdeki eşyanın para etme gücünden başka faydaları bulunuyorsa, eğer kazanca ve arzularımıza aracı olanlardan başka eklenecek yeteneklerimiz mevcutsa; eğer şiir, sanat, bilim ve felsefenin verdiği mutluluğun bir değeri varsa, her çocuğun doğadaki güzelliklerin düşünülmesi ve doğal olayların incelenmesine karşı gösterdiği içgüdüsel eğilimlerin teşvik edilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.”¹³³

¹³⁰ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s.29

¹³¹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s.31

¹³² Spencer, *Moral and Moral Sentiments, Essays: Scientific, Political and Speculative, Cilt. 1*, s. 331, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=335&chapter=12323&layout=html&Itemid=27, 2014

¹³³ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 86

Bireysel yaşamın etik kuralları tanımlamasında, Konfüçyüs'ün değindiği Aristoteles'in irdelediği "orta doktrini"ne de atıfta bulunur. Meselelerin büyük çoğunluğunda bize etik mülâhazaların, rasyonel düşüncelerden daha çok rehberlik ettiğini ifade eder. Genel olarak ahlâk anlayışında "orta öğretisini" kabul eder. Ona göre, aşırılıklar hakkında etik kabullere dair açık bir hakikat olmasa da normal yaşamdan sapmaların zararlı sonuçlarına farkındalık mevcuttur.¹³⁴ Fakat Spencer, adalet alanının tüm diğer etik meselelerin üzerinde ve farklı bir öneme sahip olduğunu vurgular. Adalet ne yasalarla formüle edildiği gibidir, ne de komünistlerin ya da diğerlerinin anladığı gibidir. Adalet uyumlu bir sosyal işbirliğini sağlayacak şartlardan çıkarılır. Adalet aşırılıkları düzenler. Çünkü bir sözleşmeyi kısmen yerine getirmeyi önermez, ya yerine getirirsiniz, ya da getirmezsiniz, ya da komşunuzun hiçbir şeyini çalmamak ile her şeyini çalmak arasında bir orta yolu desteklemez, bunların ortası yoktur. Haklar yanlış ve doğruyu temsil eden aşırı uçların arasında bulunmaz. Sözleşme tam olarak yerine getirilir, komşunun mal varlığına mutlak saygı gerekir. Sıradan bireysel bir yaşam için "orta doktri"ni meselelere dair karar vermede büyük bir paya sahip olabilir. Ama aşırı uçlar kesinleştirilmeden ortayı bulmak ve karar vermek hâlâ bir sorun olarak mevcuttur.¹³⁵ Empirik ve görelî olsalar da burada rehberlik edecek olan Spencer'a göre işlenmemiş hislerimizdir.

Örneğin; beslenme konusunda iki aşırı uç olarak bir tarafta perhiz diğer tarafta oburluk olacaktır. Bu etik kural gözlemlenerek edinilmez. İştahın tatmininde duyularımız rehberlik eder. Fakat yine de çeşitli sonuçlara götüren hareket halleri, dinlenme durumları, kültür ve zevk gibi etmenler bireysel davranışların ve sonuçlarının sistematik olarak gözlemlenmesi ve analiz edilmesine yardımcıdır.

"Bireysel yaşamın etik kurallarını" bölümlere ayırır. Üstelik hayatların büyük çoğunluğu, bedensel ya da zihinsel faaliyetlerde orta yolu bulmak, sağlık ve mutluluğa ulaşmakta sorun yaşarlar, dengelemeyi başaramazlar. Bu nedenle de bireysel yaşamın etik kurallarının bireyin kendini ilgilendirmesinde sorunlar

---

¹³⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 556

¹³⁵ Spencer, *The Principles of Ethics*, s. 557

vardır.¹³⁶ Söz konusu özel hayat olduğunda, sorunlar çok daha kompleks haldedir, ne kadar metodik ve dikkatli olunursa olunsun entelektüel işlemlerle kesin çözümlere ulaşamaz. Ancak kurulu düzenin şartlarına organik uyum ile tam olarak çözümlenebilir. Alt düzeydeki bütün yaratılmışlar, davranışın makul kodlarını irdelemede yetersizdirler; içsel eğilim ve ihtiyaçların rehberliğindedirler ve çeşitli şekillerde yaşamsal ihtiyaçlarına adapte olmuşlardır.¹³⁷

Tüm bu genel ahlâk değerlendirmelerinin sonunda Spencer bir uyarıda da bulunur. Ona göre, süregelen (ahlâk) biçiminin dışında ideal olanı bulmak için çok fazla çaba yersizdir. Çünkü ahlâkın normal bir süreçte yeniden şekillenmesi, gelişmesi devam edebilir fakat yavaştır. Tüm diğer şeylerde ortayı bulduğumuz gibi, kendimizi eleştirmede de ortada durmalıyız. Davranışlarımızı sürekli düşünmek ruhsal bilincimizde bozulmaya sebep olabilir; aksine normal bilinç doğru tavırların kendiliğinden yerine getirilmesine eşlik eder. Dengeyi kaybetmek ilkel tabiatına geri dönme eğilimi gösterir. Nitekim ilerleme yerine geriye dönme olarak sonuçlanır.¹³⁸

Aslında *Social Statics* eserinde Spencer'a göre ahlâk yasası “mükemmel insan yasası” olmalıdır; yani mükemmelliğe hizmet eden yasalar. Ancak ona göre burada seçebileceğimiz iki önerme vardır. Ahlâk; insan davranışları için, karakterin mevcut kusurlarını belirten kurallar bütünüdür ya da insanlar arasındaki ilişkinin düzenini sağlayan kurallar bütünüdür. İlk alternatif, yukarıda bahsettiğimiz gibi, ahlâka dair önerilebilecek her sistemin mevcut kusurlarını fark eder ve onlar için gerekli hareketleri onaylar. Bu anlamda kendi kendini kınama noktasında durur, nitekim suçlanan tavırlar en makul olanlar değildir, demek ki mükemmel doğrulukta değildirler, mükemmel olarak ahlâkî de değildir; bu nedenle ahlâk bunlara izin verdiği sürece ahlâk da değildir. Bu çatışkından kurtulmak mümkün değildir; diğer alternatifte baktığımızda, yani ideal insanlığın davranışlarını tanımlamada tüm ahlâksız durumları, bozuklukları, yetersizlikleri reddeden ahlâk yasasını görürüz. Saf ve mutlak doğruluk onun konusudur. Konusu insanların birbirleriyle ilişkilerine karar vermek, normal bir toplumda davranışların ilkelerini belirlemek olmalıdır.

---

¹³⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 559

¹³⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 560

¹³⁸ Spencer, *The Principles of Ethics*, s. 561

Başarılı önermelerle insanlık için mevcut koşullarda uyacağı sistematik bir ifade verebilmeyi amaçlamalıdır ki, neticede insanlar için mükemmel olmanın postulasını ortaya koymalıdır, ya da tüm diğer bilimlerle birlikte sosyal bilimin uğraştığı unsurlarda mükemmeliyeti tahmin edebilmelidir.¹³⁹ *The Principles of Ethics* eserinde *Social Statics*'deki bu ifadelerine atıfla aslında ahlâk yasasının, mükemmel insan yasası olmasını, ideal davranışın formülü olması anlamında, kullandığını vurgular.¹⁴⁰

2.2.2. Sosyal Evrim Kavramı

Spencer daha önce de ifade ettiğimiz gibi, adalet anlayışını evrim teorisi ile ilişkilendiriyor ve araç ediniyor; dolayısıyla burada adalet yaklaşımını netleştirmek için sosyal evrim kavramına değineceğiz.

Spencer'a göre, organik evrimi kabul etmek, belli etik kavramları belirlemek demektir.¹⁴¹ Spencer insan yaşamını, tıpkı biyolojik organizmalarda olduğu gibi uzun süreli bir evrimsel gelişmeye odaklı bulur. Çünkü insan toplumları da, biyolojik organizmalardaki benzer evrim prensiplerine sahiptir. Tüm doğal ve sosyal gelişimler, evrensel ve mutlak yasaların dolayısıyla adaletin etkisindedirler. Lamarck'ı takip ederek sonradan kazanılan özelliklerin aktarılmasının, biyolojik evrimin esas mekanizmasını oluşturduğunu iddia eder. Ona göre; her türün kendine özel, kendini yenileyen fizyolojik özellikleri, dış etkenlere cevap vermeye ve bu sayede geliştirerek kazandığı özellikleri, sonraki nesillere aktarma yeteneğine sahiptirler. Fizyolojiyi yaşamın bütününde kullanılan bir "araç" olarak görür.¹⁴² Bu bağlamda, doğa prensiplerinin ahlâk ya da siyaset alanına uyarlanmasını "amaç" edinmez. En çok ve hatalı anlaşılmaya müsait yaklaşımı budur.¹⁴³

Diğer taraftan daha önce değindiğimiz Tanrı inancı yaklaşımıyla da Spencer'ın agnostik bir deist olarak tanımlanabilir. Çünkü daha önce de ifade

¹³⁹ Spencer, *Social Statics*, "Definition of Morality", s. 46

¹⁴⁰ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 215

¹⁴¹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 25

¹⁴² Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 29

¹⁴³ Evrensel bir evrimi, daha çok yaratılış süreci olarak anlayan İslam felsefesi geleneğine benzer bir kabul içinde olduğunu düşünüyoruz. Şöyle ki, ilk evrim teorisyenlerimizden Câhız'ın doğal seleksiyon yani "en uygun olanın hayatta kalması" teorimini Spencer'dan önce belirtmiştir. Bknz. Bayraktar, Mehmet, *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Kitabiyat Yayınları, 2001 Mart, Ankara

olunduğu gibi Spencer'a göre; deney ve gözlem alanı, gerçeklik ve tikel insan organizması arasındaki etkileşimin sonuçlarını verir. Gerçeklik bu manada mevcuttur, fakat doğası tam olarak bilinmesi olanaksız olduğu için, bilinmeyene inanç zorunludur. Bu bağlamda, Spencer yaşam kanunu ve sosyal varlığın koşullarını, yaşamanın temel değer olmasıyla bağlı bir mutluluğu üreten ahlâk biliminde analiz eder. Böylece Spencer'ın hem ahlâk hem de siyaset felsefesinin doğa kanunu teorisini bir araç olarak kullanarak temellendirdiğini tekrar edebiliriz. Bu nedenle sosyoloji bilimi için verdiği tanım da tamamen doğa kanunu teorisine odaklıdır:

“Biyoloji ve psikolojinin genellemeleri olmaksızın toplumsal olaylara akılcı açıklamalar getirmek olanaksızdır. İnsanın yapısı hakkında insanların ancak kaba ve pratik bazı çıkarımlarda bulunmaları, örneğin arz ile talep arasındaki ilişki gibi, toplumsal yaşamın en basit olayını anlamaya yarar. Şimdi, insanların belirli şartlar altında genel olarak nasıl düşündükleri, nasıl hissettikleri ve nasıl davrandıkları hakkında bilgi edinilmeden, sosyolojinin en temel gerçeklerine ulaşamayacağı; insanın bedensel ve ruhsal bütün becerileri yeterince tanınmadan, sosyolojiyi tam olarak kavramanın mümkün olamayacağı açıktır. Konuyu genel olarak ve soyut bir çerçevede düşünürseniz, sonucun açık olduğunu görürsünüz. Şöyle ki; toplum bireylerden oluşmaktadır; toplumda yapılan her şey bireylerin ortak çalışmasının ürünüdür; dolayısıyla toplumsal olayların anahtarının, tek başına bireysel davranışlar olması gerekir. Fakat bireysel davranışlar, bireyin yapısıyla ilgili yasalara bağlıdır ve bu yasalar anlaşılmadıkça bireylerin davranışları anlaşılmaz. Bu yasaların ise, en basit şekillerine dönüldüğünde genel olarak beden ve ruhun yasalarının sonuçları olduğu görülür ve bundan dolayı sosyolojiyi açıklamak üzere biyoloji ve psikolojinin gerekliliği ortaya çıkar. Delillerimizi daha basit bir şekilde anlatmak istersek: “Bütün toplumsal olaylar yaşamın en anlaşılmaz ve girift yansımasıdır, onlar yaşamın yasalarına zorunlu olarak bağlıdır ve ancak yaşamın yasalarının bilinmesiyle anlaşılırlar” deriz.¹⁴⁴

Spencer, insanoğlunun gelişim aşamalarını çeşitli eserlerinde farklı felsefi alanları delillendirmekte kullanır. İlkel insanın ilk olarak içgüdüleriyle yemek, giyinmek, barınmak, eş bulmak ve kendini güven altına almak, düşmanlarına karşı koyabilmek, gibi aşamalardan geçtiğini söyler. Gelişim sürdükçe ise karşılayabildiği daha fazla eşya, daha çok oda, piyano, içkiler, daha çok yemek, daha çok ev, daha çok kıyafet aşamasına geçerek, hayvani ihtiyaçların doyurulmasından sonra ancak edebiyat, bilim ve sanata geçildiğini yani sosyal evrimdeki ihtiyaçlar kısmını tamamladıktan sonra entelektüel ihtiyaçlara geçişi gerçekleştirebildiğini belirtir. Sosyal evrim bir zorunlulukları karşılama basamağından yükselerek ilerler. İlerleyen aşamalarda bireylerin tercihleri görelilik kazanır.¹⁴⁵ Burada sosyal evrimin kesin

¹⁴⁴ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 46

¹⁴⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, ss. 154, 155

kuralı, “daha çok gerekli görülen, daha az gerekli görülene tercih edilir”, şeklindedir. Bu manada yasa yoluyla toplumun ihtiyaçları belirlenemez, görüşündedir. Bunu kendiliğinden düzen teorisinde tekrar irdeleyeceğiz.

Spencer yaşadığı dönemin siyaset ve tarih öğretimini de son derece hatalı bulur; aynı gerekçe ile de ifade eder. Çünkü ona göre siyasi olayların gerçek temelleri, çağın eğitim sisteminde yapıldığı gibi hükümdarların biyografilerinden öğrenilmez ve öğretilmez. Toplumda politik bir aydınlanma bu şekilde geliştirilemez.¹⁴⁶ Asıl bilinmesi gereken toplumların doğal tarihinin ve yaşamın yasalarıdır. Bir milletin nasıl büyüüp geliştiğini anlamamıza yardım eden her olaya ihtiyacımız olduğunu vurgular. Kümülatif olarak anlaşılması gerektiğinin altını çizer. Hangi toplumsal olayın, hangi toplumsal olay ile birlikte gerçekleştiğinin öğrenilmesini, hedef olarak gösterir. Tüm bunlar arasındaki bağın, insanların anlayabilecekleri tarzda ancak böyle gösterilebileceklerini iddia eder. Toplumun yaşamını düzenlemesi için yararlı olabilecek bilgilerin, yani toplumsal olayların bağlı oldukları temel kuralların bilinmesi ile gerçekleşeceğini söyler. Bunun anahtarı ise biyoloji ve psikolojinin genellemeleridir.¹⁴⁷ Bu metodolojisini sentetik olarak adlandırdığı için felsefesi de sentetik felsefe olarak adlandırılır.¹⁴⁸ Aslında Spencer’ın sosyolojiyi doğa bilimine dayandırdığı kuramı mevcut sisteme bir alternatiftir.

Daha önce değinildiği gibi Spencer, bilimi, imanı pekiştirmede bir araç olarak görür. Esas itibari ile bütün yaratılmışların ortaya koyduğu fiil ve eylemlerin düzenine yahut kurallarına derin saygı duymayı sağladığını vurgular. Üstelik olayların değişmez ilişkileri, sebep ile sonucun bağlantısı ve iyi ya da kötü sonuçların gerekliliklerine de bu yolla inanç geliştirdiklerini söyler. İnançlı olduğunu söyleyen bir halk ile bilimi bu minvalde kullanan bilim adamları arasında bir kıyas yapar. Netice olarak bu halkların, doğa yasalarına itaatsizliklerine rağmen kurtuluş ümidi taşıdıklarını, ancak bilim insanlarının kâinatın düzeninde ödül ve cezaların olduğunu

---

¹⁴⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 37

¹⁴⁷ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, ss. 43, 45

¹⁴⁸ Sweet, William, “Herbert Spencer”, St. Francis Xavier University, Canada

<http://www.iep.utm.edu/spencer/>, 2014

kabul ettiklerini belirtir. Tabiat kanunlarının hem acımasız, hem cömert hem de kurtarıcı olduklarını anladıklarını, vurgular. Spencer'a göre bu yasalara uyum, sürekli gelişmek ve mükemmelleşerek mutluluğa erişmek, demektir.¹⁴⁹ Aslında Spencer, Lamarekian evrim anlayışının etkisiyle evrimin gelişmeyle sonuçlanacağına, işe yarayan organ ve özelliklerin gelişip, yaramayanların yok olacağına, katılımla da aktarılacağına inanıyordu. Fakat ilerleyen bölümlerde sosyal evrimde ne tür geri dönüşler olabileceğine dair vurgularını da göreceğiz. Spencer her ne kadar Batı'da ilk ifade eden olsa da, ona göre doğal seleksiyon ikincil bir önem arz etmektedir.

Netice olarak, Spencer'ın *Social Statics* eserindeki “uygun olanın hayatta kalması” ile ilgili ifadeleri bu kısımda daha farklı okunabilir. Ona göre kişi kendi aptallığı, özrü, aylaklığıyla yaşamını kaybetmeye sebep oluyor ise, felsefenin genellemesi ile şu grupların içinde yer alır: iç organları zayıflamayacaklar ve organ anamolisi kurbanı olacaklar, yani öyle ya da böyle, ölümcül bir uyum bozukluğudur, konu ahlâkî, aklî ya da cismanî olsun böyledir. Kusurlu olmak tabiatın aksaklığı, hatasıdır. Eğer bu insanlar, yeterli derecede yaşayabilecek kadar tam iseler, yaşamalı ve yaşamaları da iyi olur. Ama yetersizlerse, ölmeliler ki ölmeleri de daha iyidir.¹⁵⁰Fakat bu sözleri bir totoloji olarak ve totolojileri ancak belirli bir bağlam dahilinde öznenin görüşü hakkında bilgi verdikleri için dikkatle anlamalıyız. Genellemeyi Spencer'in bir araç olarak kullandığını özellikle psikoloji ve fizyoloji bilimini bu bağlamda sosyoloji ile uyumlu kıldığını söylemiştik.

İlâveten Spencer özellikle sosyoloji ile ilgili açıklamalarında doğal seleksiyona bağlı olarak, çeşitli modifikasyonlar oluştuğunu ve bu anlamda yer ve mekân farkının etkilerine dikkat çektiği gözden kaçırılmamalıdır. Dahası ilerleyen bölümlerde de değineceğimiz diğer kâmlık tanımlamasını inceledikten sonra, Spencer'in yaklaşımını anlamaya çalışmakta fayda var.

---

¹⁴⁹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 57

¹⁵⁰ Spencer, *Social Statics*, Sanitary Supervision (Sağlık Denetimi) ,Bölüm XXVIII. s. 291, http://files.libertyfund.org/files/273/Spencer_0331_EBk_v7.0.pdf, 2014

Yaşamda yeterlilik için kazanılan ya da kaybedilen özellikleri anlatmak için Spencer fizik dilini kullanır, örneklerini sosyal yaşamdan alır ve her ne kadar Lamarck'ın teorisinin mutlak bir örneği olmasa da belli bir düzey gerçekliğe işaret eder. Çeşitli örnekler verir.

“ Bir çocuğa ince, kısa elbise giydirilmesine ve soğuktan kızarmış, kol ve bacaklarıyla oynamaya çıkmasına mı karar veriliyor? Bu karar, ya hastalık, ya büyümeyi engelleme, ya güç ve hareket yönünden eksiklik, ya büyüdüğünde normalde olması gerekenden az bir güç ve bunların sonucu olarak başarı ve mutluluğu engellemesi ile çocuğun bütün geleceğine etki eder. Çocuklar sabit ve tekdüze gıdalar ile beslenmeye veya özel bir gıda eksikliği ile yaşamaya mahkûm edilirse, büyüyüp erkek veya kadın olduklarında sahip oldukları beden gücünde eksiklikle karşılaşacaklardır. Gürültülü oyunlardan alıkoyulmaları veya açık havaya açık havaya çıkmalarını engelleyecek şekilde giyindirilmiş olmalarından dolayı soğuk havalarda ev içinde hapsedilmeleri, diğer hallerde kavuşacakları sağlık ve kuvvetten geri kalmalarıyla sonuçlanır.”¹⁵¹

Spencer'a göre tüm bunların nedeni ebeveynlerin fizyoloji biliminin bu en temel, basit kurallarına bilgisizlikleri nedeni ile çocukların bünyelerini tahrip etmeleridir. Böylece hem onlara, hem de onların nesillerine hastalık ve ani ölümü miras bırakırlar. Dahası insanların şekil ve huy itibarıyla atalarına benzedikleri ve delirme gibi bazı durumların kalıtımla geçebileceğine dair ortak kabulleri de dolaylı meselelerde hatırlatır. Bunu delillendirme de sadece doğa biliminin çağın kabullerini değil, atasözlerinin kalıtsal geçişler ile ilgili savunularını da dikkate alır.¹⁵² Bu bakımdan Spencer'ın sisteminin parçalarındaki gerçekliği anlamayan zihin için bütünü anlamak zor olacaktır. Fakat temel düşüncesi açısından haklı olması, bu düşüncenin bütün anlaşılma ve uygulamalarında kusursuz olduğunu göstermez.

Öte yandan Spencer'a göre “en uygun olanın hayatta kalması” ilkesi etik açıdan incelendiğinde tüm katılığıyla uygulanacak bir yasa değildir. Spencer, mevcut duygularımızla zaten bunu yapmayacağımızı, bu katılıkta işlemesine izin vermeyeceğimizi vurgular.¹⁵³ Bununla birlikte zayıf, sağlıksız ve akılsız olanlara kamusal ya da özel fiillerle yardımda bulunmak, ona göre cehaleti artıracaktır. Şayet bir yolu varsa, bu durumla baş etmenin en uygun şekli; o da, cefa çekmektir. Ayrıca özel endüstriyel kuruluşlar oluşturmak olabilir; fakat yorgun insanlığın bu büyük meseleyle mücadelesinde sorun çözümsüz görünüyor, demektedir. Üstelik pek

¹⁵¹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s.76

¹⁵² Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 103

¹⁵³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 393

akıllıca olmayan kuruluşlar kurmakla da, sosyal yaşamın gereklerine uyum sağlayamamış, hem göreceli olarak yetersiz insanların, acılarını, hem de kendi acılarımızı daha fazla artırmaktan başka bir sonuca yaramayacağını düşünür. Çünkü ona göre müdahale etmek şifaya engel olmaktır, şifa ızdırapla gelecektir.¹⁵⁴ Devletin acıyı yapay yollarla dindirmesi Spencer’ın deyişiyle “sosyal afyon içiciliğidir”.¹⁵⁵Uyuşturucuyu artırmak sadece doğan kötülüğü büyütür. İzlenebilecek en rasyonel yol, uyuşturucudan kurtulma yoluyla aynıdır, acı verici ama şifalı.¹⁵⁶ “Yanlış yapmaktan, kötü davranıştan kaynaklanan acıdan uzaklaştırmak, eşyanın doğasıyla mücadele etmektir ve çok daha fazla acının doğmasına sebep olacaktır.”¹⁵⁷

Bu meseleyi doğru anlamak için Viktorya dönemi fakirlik yasaları ve ıslah evleri koşullarıyla tarih sahnesinde yer alan felaket sonuçlar, zihinde tutulması gerekmektedir. Fakat Spencer, diğerkâmlık savunusu ile şimdi yer verdiğimiz “en uygunun hayatta kalması ilkesi” arasındaki bütüncül yaklaşımı zaman zaman çok zayıf ve fütursuzca ifade etmekle, her tür yanlış anlama yahut örtük mesaj derlenmesine kapı aralamıştır. Nitekim çarpık anlayışlara maruz kalmasının inanılmaz bedelleri olmuştur. Bu teorinin Haeckel¹⁵⁸ aracılığıyla Almanya’da öğretilmesi ve bu teoriden çıkarılan ahlâk alanına dair kusurlu algıların Hitler’i etkilediği; Hitler’in ve Nazi subaylarının yüzlerce vatandaşını sadece zihinsel özürlü oldukları için öldürmelerinde sebep olduğu iddia edilir. Fakat Spencer’dan daha çok Darwin’in teorisi olarak kabul edilir; bu nedenle “Sosyal Darwinizm” olarak adlandırılarak, pek çok çalışmaya konu olmuştur.¹⁵⁹

Aslında, Spencer *The Principles of Sociology* ve *The Principles of Ethics* kitaplarında barışla edinilen refah, savaşçılık, militarizm ve uluslararası düşmanlıkların toplumsal etkilerini etraflı bir biçimde irdeler. Üstelik Almanya tarihi

---

¹⁵⁴ Spencer, *The Man Versus The State*, “The Coming Slavery”(Yaklaşan Kölelik), s. 34

¹⁵⁵ Spencer, sosyalist düzenlemeleri afyona benzeterek komünist sistemin filozofu Marks’ın “Din afyondur” sözüne misilleme yapmaktadır, s. 394

¹⁵⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 395

¹⁵⁷ Spencer, *The Man Versus The State*, “The Coming Slavery”(Yaklaşan Kölelik), s. 23

¹⁵⁸ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/251305/Ernst-Haeckel>, 2014

¹⁵⁹ Richards, Robert J., Myth 19 That Darwin and Haeckel were Complicit in Nazi Biology, <http://home.uchicago.edu/~rjr6/articles/Myth.pdf>, 2014, Gasman, Daniel, “From Haeckel to Hitler: The Anatomy of a Controversy”(Haeckel’den Hitler’e Bir Tartışmanın Anatomisi), <http://www.ferris.edu/ISAR/haeckel-to-hitler.pdf>, 2014

hatasını yapmadan önce, Spencer militer devlet örneği olarak Almanya'yı kullanır.¹⁶⁰ Savaş ve barışı en belirgin iki kavram olarak sosyoloji alanındaki politik gerçekleri temellendirmede niteler. Çünkü ona göre sosyoloji bu iki durumun sonuç ve etkileriyle gerçekleşir ve gelişir. Sentetik felsefesinin sonunda barışın yüksek bir sosyal yaşam için en elzem durum olduğunu vurgular. Otuz ila kırk yıllık bir barış hali ancak bir militer organizasyonu zayıflatıp, adalet fikrinin netleşmesini sağlayacaktır.¹⁶¹ Devletin ilk ve en temel görevi milli savunmadır. Fakat milli savunmanın maliyetleri gönüllü katkılarla karşılanmalıdır. Her vatandaş güvenlikten fayda sağladığı için masrafların karşılanmasını da paylaşmalıdır.

Spencer, saldırganlığın ve savaş halinin reddedilmesini bir zorunluluk olarak ortaya koyacaktır. Spencer'in gelecek için umudu, büyük milletlerin bir araya gelerek savaşa karşı koyup medeniyet kurmak için gereken gücü oluşturmalarıdır. Spencer'in iddiası, daha yüksek bir medeniyet kurmanın ancak militanlığın bitirilmesi ve sanayileşerek gerçekleşebileceğidir. Fakat Spencer kıta ulusları silah kuşanmış bir haldeyken diğer milletlerde savunma halinin sürekli militan duyguları ve fikirleri besleyeceğini ve savaşçılığa karşı koymanın mümkün olmayacağını biliyordu.¹⁶² Sosyal organizasyonların gelişmesi uluslararası düşmanlıklar ve savaşçılık bitirilmeden mümkün olmayacağına inanıyordu.¹⁶³ Ona göre, insanlığın biyolojik ve psikolojik evriminden hareketle, savaş halinin sonunda barışçıl bir rejime ihtiyaç duyacağı mutlaklıdır. Fakat biyolojik koşullardan psikolojik şartlara geçiş, öteki (insanlara) dair gelişecek sempati duygusu ve ortak his, yeterli entelektüel gelişim olmadığı için yavaş olacaktır.¹⁶⁴ Üstelik insan ırkı geçmişten bugüne daima yağmacı bir ırk olmuştur. Biyolojik ilkeler insanoğlunun diğerlerine karşı nasıl gaddar olabildiğini açıklar.¹⁶⁵ Milletlerarası savaşlarda ötekine karşı duyarsızlık geliştirmiş insan, kendi toplumu içindekilere karşı da aynı duyarsızlığa

---

¹⁶⁰ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 44

¹⁶¹ Spencer, *The Principles of Ethics*, "The Idea of Justice", s. 43; Spencer, *The Study of Sociology*, ss. 266-7; *Political Institutions*, ss. 573-4 ve 559.

¹⁶² Spencer, *An Autobiography*, c. 2, s. 298

¹⁶³ Duncan, *Life and Letters of Herbert Spencer*, s. 366

¹⁶⁴ Spencer, *The Principles of Psychology*, c. 2, ss. 297-98, 324-25, 457, http://files.libertyfund.org/files/1394/Spencer_0625_EBk_v7.0.pdf, 2014; Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 124; *The Principles of Psychology*, "The rights of physical integrity", c. 2, s. 70

¹⁶⁵ Spencer, *The Principles of Psychology*, c. 2, s. 271; Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s.123

sahip olur. Çünkü her ikisi de muhalif konumundadır.¹⁶⁶ Sosyal evrim süresince daha gelişmiş duygudaşlık daha gelişmiş toplumları mümkün kılar. Şu bir gerçek ki bu ahlâkî evrim, uluslararası düşmanlıkların talancı, yağmacı fiilleri ile kısıtlanır. Aslında savaş, insanoğlunun yeteneklerini hem bedensel hem de zihinsel anlamdaki mevcut güçlerini, çeşitli yollarla geliştirmesine sebep olur. Böylece insanlık tarihinde yaşamaya en az uygun olanların yok olmalarına sebep olmuştur. Bu anlamda gelişmelerin kalıtsal aktarılmasına da savaşlar neden oldu.¹⁶⁷ Kazanılan yetenekler sanat ve sanayide de gelişmelere sebep oldu. Tüm bu hakikatler bütün zaman ve mekânlarda gözlemlenmişti.¹⁶⁸ Savaşların yapısındaki varoluş kavgası bittikten sonra ancak daha yüksek sosyal duygulara sahip olunur. Eğer komşu milletlerin şan ve görkem sevgisi ancak başarılı savaşlarla elde edileceklerine dair inançla besleniyor ve diş ve pençelerini kullanmak için enerji biriktiriyor görürseniz, siz de diş ve pençelerinizi kullanma fikrine sahip olursunuz.¹⁶⁹

Spencer'a göre aslında savaş, varoluş için sosyal bir mücadele olarak milletlerin evriminde kaçınılmaz olmuş, fakat gelecekte de geçmişteki gibi bir role sahip olması zorunlu olmayacaktır, savaşlara borçlu olduklarımızın farkındalığına sahip olurken, acımasızlıkla kurulan büyük milletler, bu zorunlu halden çıkacaklardır.¹⁷⁰ Üstelik sosyal yaşamın savaş benzeri aşamalarında adalet duygusu geriler, ancak barış halinde süreklilik sağlandığında gelişir ve ilerler.¹⁷¹ Savaşçı toplumlarda yaşam, özgürlük ve mülkiyet iddiaları çok az dikkate alınır.¹⁷² Spencer, insanlığa dair tüm bu biyolojik, psikolojik ve sosyolojik analizlerinde evrimin gelecekte oluşturacağını düşündüğü daha mükemmel bir insan ve mükemmel bir topluma dair iyimser olduğunu görüyoruz. Fakat “retrogression” yani geri dönük bir bozulmanın da olabileceğini vurgular. Nitekim *The Man Versus The State* eserinde

---

¹⁶⁶ Spencer, *The Man versus The State*, “The Sins of Legislators”, s. 79; *The Principles of Psychology*, c. 2, s. 573

¹⁶⁷ Spencer, *The Study of Sociology*, s. 189, 237

¹⁶⁸ Spencer, *The Study of Sociology*, s. 190

¹⁶⁹ Spencer, *The Study of Sociology*, s. 116

¹⁷⁰ Spencer, *The Study of Sociology*, c. 2, s. 21, 118, 242

¹⁷¹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c.2, s. 33

¹⁷² Spencer, *The Study of Sociology*, c. 1, s. 35

artık insanlığın sosyal evrimini tamamlaması netleşir ve evrimin önünde despotik devletleri engel olarak gören Spencer'da kötümser bir anlayış hâkimdir.

2.2.3. Bireysellik ve Eşit Özgürlük Kavramı

“Her insan, başka bir insanın aynı özgürlüğüne tecavüz etmediği sürece dilediğini yapmakta özgürdür.”¹⁷³ Her insan dilediğini yapmakta diğerlerini aynı haktan alı koymadığı sürece özgür ise, hayatı üzerinde hak sahip olacağı da açıktır, çünkü başka türlü dilediğini yapamaz. Ama Spencer'a göre bu özgürlüğünden alınacak bir kısım vardır. Hiç kimse iradesini tam olarak yerine getirmekten kendisini sınırlayamaz. Çünkü bireyin kendini özgürlüğünden ve yaşamından mahrum etmesi kabul edilemez, bunu “başkalarını aynı özgürlükten alı koymamak” yarasını ihlal etmeden yapması mümkün değildir. Dolayısıyla kendini öldürten ya da köleliğe aldırın kişi, katili ya da sahibi ile eşit özgürlüğü ihlal etmiş demektir.¹⁷⁴

Gerçi bu sonuçlara varmak için mantıki çıkarıma gerek görmez Spencer, ona göre bunlar birkaç basit hakikattirler ki, aslında ahlâkî duyularımız bize yeterli derecede açık algılamamızı sağlar. Sadece bu keşif için duyularımız yeterince gelişmediğinde çabucak algılayamayız. Soysal duyular evrimleştikçe adalet duygusunun da önemi artar.¹⁷⁵

“Nitekim Antik Roma çağlarında Tanrılar için insanların kurban edildiği, savaş kölelerinin arenalarda yok edildiğini düşünürsek, medenileşmenin bize kazandırdığı insan hayatına ve özgürlüğüne duyduğumuz saygı için kendimizi kutlayabilir, daha iyi zamanlarda yaşamaktan mutlu olabiliriz.”¹⁷⁶

Daha önce değindiğimiz, en çok tartışılan kavramı “Survival of the fittest” yani “en uygunun hayatta kalması” bir yasa olarak tabiatta tam da bu nedenle vardır. *Spencer etik terimlerle tercüme edildiğinde, bu yasanın özellikle her bireyin kendi doğasının ve yaptıklarının sonuçlarına katlanması anlamına geldiğini vurgular.*¹⁷⁷

¹⁷³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 46

¹⁷⁴ Spencer, *Social Statics*, “The rights of life and personal liberty”, s. 291
http://files.libertyfund.org/files/273/Spencer_0331_EBk_v7.0.pdf, 2014

¹⁷⁵ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 27

¹⁷⁶ Spencer, *Social Statics*, “The rights of life and personal liberty”,
http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6241&layout=html&Itemid=27, 2014

¹⁷⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 8

İnsan altı yaşamda “davranış ve sonuçları arasındaki ilişkiler” çıkarımı olamayacağı için orada daha kayıtsız bir uygulama vardır. İnsan altı yaşamda en uygunun hayatta kalması yasasından daha kârlı olan, sürü halinde yaşamaktır. Üstelik bu yasa, henüz olgunluk aşamasına geçmemiş türlerde doğal yaşamda baskın olarak uygulanmaz, türlerin ilk zamanları diğerkâmlıkla beslenme ve geliştirilmelerine dair ebeveyn içgüdüleriyle geçirilen bir süreçtir. Doğa farklı türler için farklı süreçleri olgunlaşma için kullanır, ama türler genel olarak içgüdüsel anlamda, nesli çoğaltma ve besleyip olgunlaştırma koduna sahiptir. Ancak olgunlaştıktan sonra yaşam mücadelesine girer ve en uygun olanlar hayatta kalır. Yani her “yetişkin birey” kendi doğasının ve davranışlarının sonuçlarına katlanır.¹⁷⁸ Yasanın etik anlamı budur.

Spencer içgüdüsel bir hak olarak özgürlük anlayışını Kant’ın anlayışıyla da kıyaslar. Aslında ikisinin de aşkın nedensellikte özgürlüğün içsel bir hak olarak belirlediklerini vurgular. Aralarındaki fark ise, Kant’ın pozitif bir unsur olarak gördüğü özgürlüğü, içinde bulunduğu devlet düzeninin bireysel hürriyeti sınırlandıran yapısı dolayısıyla sorumluluktan sonra algılamasıdır. Kant’ın anlayışında birincil olan görev ya da sorumluluktur, ikincil olan ise özgürlüktür. Spencer ise başat fikrin, birincil ve negatif unsur olarak fiiliyatta içsel bir özgürlük olduğunu, ikincil olanın ise diğer bireylere karşı sınırların farkındalığının oluşmasıyla sorumluluk gelişmesi kabulü olarak belirler.¹⁷⁹ Ayrıca Spencer’a göre adaletin formu Kant ve Spencer’da bu şekilde farklılaşır ve neticeleri ise devlet yapılanmasında büyük fark oluşturur.

---

¹⁷⁸ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 60

¹⁷⁹ Spencer, *The Principles of Ethics*, ss. 438, 439

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3- ADİL TOPLUM, BİREY VE DEVLET İLİŞKİLERİ

Üçüncü bölümde adalet için toplum ile birey ve devlet arasındaki ilişkilerde hem toplumun hem de devletin birey üzerindeki iktidarının sınırlanmasının neden gerekli olduğu, ayrıca yöneten ile halkın çıkarlarının dengesi açısından Mill'in devlet ve adalet fikri açıklanacaktır. Toplumda yasaları azaltarak oluşturulabilecek kendiliğinden düzen teorisi irdelenerek, adalet bakımından ekonomik özgürlük ve piyasa ekonomisi anlayışının nedenlerini inceleyeceğiz.

Yine bu bölümde Spencer'in devlet yapılanmasında, mutlak adaletin yasaları ile uyum sağlamanın zorunluluğunu iddia eden düşüncelerini irdeleneceğiz. Mutlak kurulu düzen yani yüce adaletin prensiplerine aykırı yasalar üreten devletin, muhakkak isyanlarla karşılaşacağı, neticede toplumlarda başarısızlık ve mutsuzluğa sebep olacağını delillendirilecektir. Doğa yasaları yahut mutlak düzenin temel prensibi, bireyin hürriyeti ve içgüdüsel özgür eğilimleri ile kendi gönüllü işbirliklerine zemin hazırlamayı esas kılar. Devlete zorunlu bir sözleşmenin neticesi olarak katılmak ve itaat etmek, mutlak adalete asla uymaz. Çünkü Spencer'in anlayışındaki mutlak adalete göre asıl kötülük, bireyi kendi doğasının ve yapıp etmelerinin doğal sonuçlarına katlanmasına izin vermeyen, yapay yasalar ve cezalar üretmektir. Zorla yürütülen devlet yönetiminde, bireylerin eşitlik ve hürriyet temelinde gelişmeleri ve toplumun ilerlemesine hizmet etmeleri imkânsızdır. Despotizmin hakim olduğu bu toplumlarla savaş durumundaki toplumlar aynı psikolojik çıkmazlara sahiptir. Barbarlaşmak ve vahşileşmek, ne istediğini ve ne için mücadele ettiğini bilemez hale gelen bireysellik ve nihayetinde kişisel ve toplumsal gelişimini yerine getirememiş toplumlar demektir. Özgür eğilimlerle gelişmiş, barış halindeki toplumlar, sanayileşmiş yani gelişmiş ve bireyin hürriyeti sağlanmış, böylece hem bireye hem de ötekilere saygı duyulan, gönüllü işbirliklerinin olduğu bir toplum haline geçilecektir. Çoğunluğun azınlığı zoraki yönetmesi de, azınlığın çoğunluğu zoraki yönetmesi de tiranlaşmaktır. Her ikisi de gayriahlâkî dir. Siyasi

yönetimlerde keyfi ve baskıcı uygulamalar, yasakladığı büyük suçlardan birçoğunun gerçekleşmesine kendisi neden olur. Aslolan uyumsuzlukları ortadan kaldırmaktır.

Spencer *The man versus the state* adlı eserinde, erken dönem liberallik ile modern dönem liberalliğini kıyaslayarak eleştirir. Amaç ve metodlarının tamamen farklılaştığını düşünür. Ona göre, bu bir paradokstur. Zoraki işbirliği ile kurulmuş bir devlet ile gönüllü işbirliğine dayanan bir devlet arasındaki fark, ilkinin yapılanmasında ordu türü bir sistem varken, ikincisinde üretici ve dağıtıcıların yapılanmasına benzerlik vardır.¹⁸⁰ Spencer, savaş dönemlerinin bitmesi ile liberal yapılanmada ilk olarak bireyin hürriyetini kazandığını fakat şimdi tekrar kaybettiğini ileri sürer. Ona göre erken dönem liberalizmde devletin cebrine karşı duran bireysel özgürlüğünü savunuyordu ve bu hakikat artık kaybedilmişti.¹⁸¹ Spencer'a göre diktatöryal ve despotik eğilimli yapılanmaların çoğalmasıyla kötümser ve endişeli bir sürece girilmiştir. Çünkü sosyal evrimin sürekli bir gelişme ile gerçekleşmesini umut eden, bunun önce mükemmel bireyin sonra mükemmel toplumun inşasını sağlayacağına inancının yerini endişe almıştır. Artık liberal devletlerin, sosyal devlet olma ilkesini yeni bir tür sosyalizme dönüştürdüklerini düşünmektedir. Bu koşullarda gerçek doğa yasası ve mutlak adalet olarak gördüğü liberalizmin amacına ulaşması imkânsızdır. Diktatöryal önlemlerin hızla artırılarak, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanıldığını düşünür. Yeni yasal düzenlemelere yıllar geçtikçe yenileri eklenmektedir. Vatandaş artık ön kontrolü yapılmamış hiçbir fiil ve faaliyette bulunamamaktadır. Sürekli kamusal yükler artırılmakta, hürriyetleri kısıtlanmakta ve kazançlarını zevk aldığı kısımlara ödemesi azalmakta, kamusal kuruluşlara ödemesi mecbur kılınmaktadır. Liberaller de artık vatandaşı üzerinde kısıtlayıcı ve zorlayıcı, baskılayıcı yasalar yapmaktadırlar. Spencer bunu şöyle sorgular:

“Efendisini seçme hakkına sahip insanlar daha mı az köledirler? ya da Halk oylaması ile seçilmiş bir insanın halk üzerinde despotluk geliştirmesi, bu despotluğu kendileri seçtikleri için (halk) yine de özgür sayılır mı?”¹⁸²

Açıkcası Spencer, cebri uygulamalar devam ettiği sürece Liberalizm yeni bir tür muhafazakârlık, demektir.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 2

¹⁸¹ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 5

¹⁸² Spencer, *The Man Versus The State*, s. 17

3.1. Mill'de Toplumun Birey Üzerindeki İktidarının Nitelik ve Sınırları

Toplumun birey üzerinde iktidarının yasalarca sağlananlar dışında iç mekaniklerce gerçekleştirilen bir kısım iktidarının meşru olduğunu iddia eden Mill, bireyselliğin yetkinleşmesinde edimlere hem devletin hem de toplumun müdahale sınırlarını belirtir.

Görüldüğü üzere Mill, adaletin çekirdeğinde fayda, faydanın merkezinde ise özgürlüğü görmektedir. Fakat Mill'in ifade ettiği özgürlük, istem özgürlüğü olarak tanımlanıp adlandırılan değil, medeni ya da toplumsal özgürlüktür. "Toplumca, birey üzerinde yasal olarak kullanılabilen iktidarın nitelik ve sınırlarıdır" ifadesini kullanır.¹⁸⁴

Toplumda egemen olan fikir ve duygunun baskısıyla oluşabilecek sistemin medeni cezalar kurduğunu iddia eder ve bunların dışında kanuni araçlarla, bireyselliğin gelişmesinin önlenmesine karşı çıkar. Yasal veya yasal olmayan bencilliklerle, sınıf çıkarları ve üstünlükleri ile oluşmuş toplum baskılarını şiddetle eleştirir. Toplumun beğendiği ya da hoşlanmadığı şeylerin birey için yasallaştırılmasından yana değildir. Bireylerin farklı düşüncede olmalarının toplum için yararına inanır. "Medeni bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde, onun arzusuna rağmen, gücün haklı olarak kullanılabileceği tek amaç, başkalarına gelecek zararı önlemektir."¹⁸⁵ Aksi takdirde, birey bedeni ve beyni üzerinde kendi başına buyruktur ve iradesi ile baş başadır.

Mill'e göre medeni olmayan toplulukların yönetiminde zorbalık, yasal bir hükümet tarzına dönüşür. Özgürlüğün, sadece insanların eşit tartışabilme ve yetkinleşebilme durumuna gelebilecekleri toplumlarda söz konusu olabileceğini ifade eder. *Özgürlük Üzerine* adlı eserinde "özgürlük ve otorite arasındaki savaşım" a tarihten önemli örnekler verir. Eski Yunan, Roma ve İngiltere tarihinde, özgürlük denildiğinde yöneticilerin baskılarından korunma olarak anlaşıldığını hatırlatan Mill, neticede halk ile yönetenler arasında zorunlu bir hasımlık oluştuğu, yetkinin

---

¹⁸³ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 20

¹⁸⁴ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 5

¹⁸⁵ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 16

zulmetme olarak kullanılmaması için halkın anladığı tek özgürlük türünün “yetkinin sınırlandırılması” olduğunu belirtir. Bu çağlarda yetkinin sınırlandırılması için iki yol vardı. Birincisi siyasi hak ve özgürlükler olarak bazı bağımsızlıkları kabul ettirme, ikincisi ise anayasal engellemeler koyma şeklinde idi. Buna rağmen insanlık, bir süre sonra onu yönetenler ile kendilerinin çıkarlarının karşı karşıya olmasını doğal kabul etmekten vazgeçti. Çağımızda ise istenen, yönetenlerin halk ile aynı olmaları, çıkar istemlerin ortak olmasıdır.¹⁸⁶

Mill, Fransız Devriminden bahsederken de devrimi “monarşi ve aristokrasi zorbalığına karşı patlak veren ani ve sancılı bir isyan” olarak tanımlar. Demokratik cumhuriyetler oluşması için geçen süreçten böylece bahsederek, özgürlük kavramını tanımlarken, insanlığın geçirdiği süreci analiz eder. Artık “kendi kendini yönetme” ve “halkın kendi üzerindeki yetkisi” özgürlüğün anlaşılmasındaki yeni kıstaslardır.¹⁸⁷ Ona göre, hükümet şekli ne olursa olsun, özgürlüklere bir bütün olarak saygı gösterilmeyen toplumlar özgür değildir. Üstelik bu özgürlüklerin mutlak ve koşulsuz olmaları gerekir.¹⁸⁸

“... bireylerin, adalet ve siyaset ilkelerince, kararın onun sonuna katlanacak olanlara ait olması gereken kişisel işleri hakkında da emirler çıkarmak ve bunlara zorla boyun eğdirme yetkisine gereksinimi olduğunu söylemesi, insanın edimlerini etkilemenin iyi araçlarını, pek kötü araçlara başvurmaktan daha fazla saygınlıktan düşürüp, üzmeye yarayan bir şey yoktur. Eğer zorla sağgörü ya da ılımlılığa yöneltilmeye kalkışılan kimseler arasında, sağlam ve bağımsız mayaların yoğrulduğu hamurdan yapılmış kimseler varsa, bunlar boyunduruğa kesinlikle başkaldıracaklardır...”¹⁸⁹

3.1.1. Bireyin Serbest Girişim Özgürlüğü

Mill “tıpkılaştırma”ya karşı öyle ısrarla karşı durur ki, bir başka mekanizma olarak serbest rekabeti savunur. Birbirinden uzak yerlerin insanlarını birbirleri ile ilişkiye geçiren, ticaret ve üretimi, toplum devinimini sürdüren gelişimine ve faydasına destek olan sistem olarak serbest piyasa ekonomisini görür. Özellikle de

¹⁸⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 6, 7

¹⁸⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 8, 9

¹⁸⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 20

¹⁸⁹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 115

insanoğlunun bir süre çeşitlilik görmemeye alışması ile farklılıkları bir daha akıl bile edemez hale geleceği düşüncesindedir.¹⁹⁰

Ticareti, “toplumsal bir işlem” olarak gören Mill, halka mal satmaya kalkışan kişinin toplumun çıkarına dokunması nedeni ile toplumun yetki çerçevesine girdiğini düşünür ve Serbest Piyasa Kuramı şöyle anlatılır;

“...bir zamanlar, önemli görünen bütün durumlarda, fiyatları belirleyip üretimi düzenlemenin hükümetlerin görevi olduğu söylenirdi. Ama şimdi, malların hem ucuzluğunu hem kalite albenisini en etkili haliyle sağlamanın, üretici ve satıcıları- ancak, müşterilerin istediklerini başka yerden sağlamakta aynı yönden serbest olmakla elde edildiği kabul ediliyor. Buna Serbest Ticaret Kuramı derler... Bireyin özgürlüğü ilkesiyle birleşir ise de, ayrı temellere dayanır”¹⁹¹

“ Bununla, serbest piyasa ekonomisinin, devlet sorumluluğu meselesini hep önemli kılan toplumsal sonuçları olduğunu kastetmektedir. Öte yandan Mill, serbest piyasa ekonomisinden yanadır, çünkü serbest piyasa ekonomisini doğayı dönüştürerek refahı, bu dönüşüm de bağımsızlığa(özgürlüğe) kavuşmayı sağlamaktadır. Mill’in ekonomi ya da başka şeyler üzerindeki devlet kontrolüne karşı getirdiği temel eleştiri, devlet kontrolünün bağımsızlığı yok etmesidir. Serbestlikle özgürlük arasında bir ayrımın gerekli olduğu bir başka nokta da işte budur.”¹⁹²

Mill, liberal kültür kurucularından biri olarak, serbest piyasa ekonomisinin liberal kültürdeki merkezi öneminin farkındaydı. Çünkü bağımsızlık kazanan birey aynı bağlamda ekonomik özgürlüğü de isteyecektir. Ona göre, kişisel bağımsızlığın yani bireysel özgürlüğün verimliliğe dönüştürülebileceği piyasa rejimi serbest olandır. Avrupa ekonomisinin sahip olduğu dinamiklerin hepsini değilse bile çoğunu buna borçlu olduğunu sürekli savunmuştu.¹⁹³ Piyasadaki özgürlüğün kişisel özgürlükten ayrıldığı nokta, daha genel olmasıdır. Çünkü bağımsızlık verimlilikten daha temel bir şeydir.¹⁹⁴

“Ticaret ve sanayi ruhu, yalnızca dar anlamda uygarlığın değil, aynı zamanda geniş anlamda ilerlemenin ve kültürün de en önemli araçlarından biridir. İçinde bulunduğumuz çağı ortaçağdan olumlu anlamda ayıran hemen her şeyi ona veya onun sonuçlarına borçluyuz. Eşgüdüm içinde çalışan ilerleme araçları, yapılmayanı yaptığı ve özel eğilimleri, karşıt duygular dizileri, eylemsel ilkeler ve düşünce tarzlarıyla dengede tutabildiği sürece, insanlığa sağladığı katkılar da paha biçilmez olacaktır”¹⁹⁵

¹⁹⁰ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 102, 103

¹⁹¹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.132

¹⁹² Capaldi, *John Stuart Mill*, s.301

¹⁹³ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.158

¹⁹⁴ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.224

¹⁹⁵ Mill, *Tocqueville* [II], XVIII, s.197den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, s.158

Mill, serbest piyasa ekonomisinin özel mülkiyetle mümkün olduğunu düşünüyor ve savunuyordu. Serbest piyasa ekonomisiyle özel mülkiyetin de ancak sınırlandırılmış bir devletle, bireysel haklar, hukukun üstünlüğüyle ve hoşgörülle mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Yetkileri sınırlandırılmış devlet, bireysel haklar, hukukun üstünlüğü ve hoşgörü ise ancak bireysel bağımsızlığı ifade ettiği ve gözettiği sürece savunulabilir ve korunabilirdi. Bireysel bağımsızlık esas hedef olarak görülmediği takdirde, serbest piyasa ekonomisi kendi işleyişi için gereken ahlâkî temelleri yerle bir edecektir.

“Piyasa ekonomisi sadece para kazanmakla ilgili bir şey değildir. Mümkün olduğu kadar fazla birey özel mülkiyet sahibi olmaya, piyasa ekonomisinde girişimci olarak yer almaya teşvik edilmediği takdirde, liberal kültür kendisini yok edecek Frankenstein’ını yaratacaktır.”¹⁹⁶

Buraya kadar anlaşıldığı üzere Mill, bütün reform önerilerini özgürlük bağlamında ele aldığı bir adalet anlayışıyla yönlendirmişti. Netice olarak serbest piyasa ekonomisini de böyle temellendiriyordu. Bu bağlamda özetlemek gerekirse; zenginlik bireysel bağımsızlık için hem temel bir araç hem de neticedir. Serbest piyasaya ilişkin bütün diğer anlayış ve yorumlar ekonomiyi çıkmaza sokar. Bireyin gelir refahı en iyi özel mülkiyetle büyür. Merkezi planlama olanaksızdır ve verimi düşürür. Özgürlük yahut bağımsızlık devlet müdahalesini sınırlar. Yeniden bölüşüm eşitliği değil, genellikle üretimin artması yoluyla bağımsızlığı(özgürlüğü) geliştirdiği sürece doğrudur.¹⁹⁷ Mill herkesin girişimciliğinin arttığı bir toplum istiyordu.

3.1.2. Sınırlı Devlet Anlayışı

Bu bölümde Mill, devletin sınırlarını bireyin özgürlüğü ile bağlı adil bir sistemle, ortak yararı teşvik etmek çerçevesine oturtmaktadır. Birey tehlikeye karşı uyarılabilir, ama zorla alıkonulamaz. Yönetenler ile halk çıkarlarının dengesi son derece önemlidir.

“Bir devletin değeri, onu birleştiren bireylerin değerinden oluşur; onların düşünce olarak gelişip yükselmelerindeki yararları; biraz daha yönetsel ustalığa ya da işin ayrıntısına ilişkin kılğının verdiği sözüm ona biraz daha ustalığa feda ederek, geri plana atan bir devlet; iyi amaçlar için bile olsa, adamlarını kendi elinde eslek birer alet olsunlar diye küçüştüren bir devlet, işin sonunda, küçük adamlar ile gerçekten büyük hiçbir şeyin başaramayacağını anlayacak; her şeyi ona feda ettiği makine kusursuzluğunun kendisine sonunda hiçbir şey

¹⁹⁶ Capaldi, *John Stuart Mill*, ss. 207, 208

¹⁹⁷ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 232

sağlamadığını ve bunun da, makine daha iyi işlesin diye uzaklaştırmaya bakmış bulunduğu yaşamsal gücün yokluğundan kaynaklandığını anlayacaktır.”¹⁹⁸

Devlet eliyle çoğaltılmış engellerin esaret doğurmaktan başka bir işe yaramayacağını düşünmektedir. Baskı ve güç kullanımıyla herhangi bir yarar elde edilemez. Özgür bireyin, özgür düşüncenin, özgür girişimin yasalarla sınırlandırılması toplumsal gelişimi baltalar. Bireyden topluma doğru bir silsile ile çıkarları ve bağımsız ekonomik, maddi gelişimleri destekleyici bir yapılanma ile bu alanlardan uzak durmak devletin gayesi olmalıdır.

“ Devlet bireyin görüşlerini dile getirmesini, dilediği işi yapmasını veya istediği şeyi, istediği yerde, kendince en avantajlı gördüğü şekilde alıp satmasını engellememelidir. Devlet, baskıcı güç kullanmadan ve yolsuzluğa bulaşmadan, yani yarardan çok zarar vermeden, bireyin özgürce eyleme geçmesine zincir vurmaya kalkışamaz. Peki, bundan devletin kendisinin özgürce eyleme geçemeyeceği, gücünü, haberleşme araçlarını ve maddi kaynaklarını...bireylerin aklına bile gelmeyecek, bu işe girişmeye istek duymadığı veya bunu başaracak gücü bulunmadığı bin türlü yolla, halkın refahı için, yani yararlı amaçlar için kullanamayacağı sonucu çıkar mı? (...) Devletin büyük bir bölümü kendi ayaklarının üzerinde duramayacak durumda olan üyelerine (kötüye kullanımı engelleyen gerekli düzenlemeler çerçevesinde) yardımcı olan büyük bir çıkar toplumu ya da ortak sigorta şirketi gibi görülmesi gerekir.”¹⁹⁹

Görüyoruz ki Mill, devletin yetkilerinin sınırlandırılmasına, hukukun üstünlüğüne, serbest piyasa ekonomisine bağlı bireysel hakları gözeten ve bağımsızlık kültürüne sahip modern liberal bir devleti ya da modern liberal bir adalet sistemini savunmaktadır. Mill, yetkileri sınırlandırılmış devletin savunucusudur, fakat bu sınırların ne olacağı çok net değildir. Toplumun kendi dinamiklerinin işlediği, girişimciliğin ve gelişmenin özgürce gelişimini tamamlayabildiği süreçte *kanun koyucu ve baskı kurucu olmaktan uzak olmak* en belirgin sınırdır, diyebiliriz.

“Mill, hem işçinin hem de işverenin girişimci olduğu ve böylece aralarındaki boşluğun kapandığı bir kapitalizmden yanaydı.”²⁰⁰

Mill, toplumsal kurumların genel özgürlüğüne özellikle dikkat edilmesi gerektiğini vurgular. Hatta zorba hükümet ya da baba gibi hükümet denen hükümet sistemine ait olan şeyler, siyasî tercihlerimize müdahil olursa bu ülke kurumlarının birbirini tutmaz bir yığın karmaşa ve zor durumlar meydana getireceklerini düşünür.

¹⁹⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.160

¹⁹⁹ Coleridge, X, s. 134.den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 154

²⁰⁰ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 226

Sınırlama yapılan kişilerin iradelerine saygı duyulmaması ve yapıp etmelerinin sonuçlarına katlanarak, ya da özgürlüğün nimetlerinden yararlanarak gelişmelerine engel olunması gibi zararlı sonuçlara sebep olunacağını savunur. Bu fikrini beyan ederken, eğlence yerleri için açılış ya da kapanış saatleri düzenlemesi meselesini irdeler.

“... genel gözetim ve güvenliğin gerek gösterebileceği açılış ve kapanış saatleri hakkında düzenceler koymak; o yeri işletenin katılımı ya da ehliyetsizliği yüzünden orada huzuru bozan olaylar çıkar ve tekrarlırsa ya da yer yasaya karşı eylemler düzenlemek ve hazırlamak için bir buluşma yeri haline gelirse, ruhsatnameyi geri almak uygun olur. Bundan öte herhangi bir sınırlamanın, ilke bakımından doğru olacağını düşünmüyorum. Salt oralar gidilmesini güçleştirmek ve gitme hevesi uyandıran fırsatları azaltmak amacıyla, örneğin birahane ve meyhanelerin sayılarını sınırlamak, bazı kimseler içkide aşırıya gidecekler diye sadece herkese eziyet etmek olmayıp, böyle bir önlem aynı zamanda ancak, çalışan sınıflara açıkça çocuk ya da vahşi gibi davranan ve onları gelecekte özgürlüğün nimetlerinden yararlanacak hale gelebilmeleri için şimdilik sınırlama terbiyesi altına koyan bir topluma yakışan bir durum olur.”²⁰¹

Mill devletın müdahale alanını *sadece gerçekleşen bir zarar var ise bunu engellemek olarak* belirlediğini söyleyebiliriz. Bireylerin tercihlerine saygı duyulmasını ve onların yerine karar verilmemesini vurgular. Devletin iradesini bireylere empoze etmemesinin önemini belirtir.²⁰² Sınırsız ve limitsiz bir özgürlük anlayışı değil bağımsızlık ve bireylerin deneyimleri ile elde edecekleri irade gelişimini engelleyici, toplumun cezalandırıcı mekanizmalarını işlemez kılacak yasalara karşıdır.

3.1.3 Kendiliğinden Düzen Teorisi

Mill'e göre bütün bakış açılarını incelemek bir çeşit egemenliktir. Erdemli olmak da aynı kavrayışa işaret eder. Kendi düşüncelerini diğerleri ile karşılaştırıp düzelterek tamamlamayı alışkanlık haline getirenler, karşı çıkma ve güçlüklerden yılmak yerine onları arayan haline gelir.²⁰³ Böylece ussallık daima üstünlük ve egemenlik demektir. Tartışma alanını daima açık tutan ve yanılabilir varlık olduğunu kabul eden faydayı tesis eder. “*Ussallığın üstünlük kazanması insanın hatalarının düzeltilmesinin olanaklı oluşundan kaynaklanıyor, insanın, hatalarını, tartışma ve*

²⁰¹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.141

²⁰² <http://oyc.yale.edu/sociology/socy-151/lecture-8>, 2013

²⁰³ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 31

*düzeltilme becerisi vardır.*²⁰⁴ Toplumda oluşturulabilecek böyle bir ahlâkî yapı ve düzen esas olmalıdır.

İnsanlığa liderlik edenlerin, bilmeleri gereken her şeyi bilmeleri isteniyorsa, her şeyin özgürce yazılıp yayınlanması serbest olmalıdır. Tartışma yoksa sadece düşünce dayanakları değil, düşüncenin kendi anlamı bile unutulacaktır.²⁰⁵ İnsanlık ilerledikçe kuşku kalmayan hakikatler artacaktır. “*İnsanlığın gönenci, hakikatlerin sayısının ağırlığınca ölçülür.*” Bir gerçeğin anlaşılması daha öncede ifade olduğu gibi fikirlerin çarpışması ile elde edilir. Hakikatin genel olanca kabulü için yarar bundadır. Eğitim, “kafaya bilgi tıkıştırmak” şeklinde olmamalıdır. Sokrates’in metodu olan diyalektikteki gibi iki tarafı dinleme ve tartışmaya odaklı olmalıdır.²⁰⁶

“Apaçık diye kabul edilen bir düşünceye, yasa ve kamuoyu izin verirse, karşı çıkan kimse varsa, onlara bu nedenle teşekkür edilmelidir... daha büyük bir emekle kendimizin yapmak zorunda kalabileceği bir şeyi bizim için yapan biri var diye sevinmek gerekir.”²⁰⁷

Ona göre mantığı kötölemek büyük düşünürler yetişmesine engeldir. Fikirlerin çatışmasında çoğu zaman hakikat kısmen birinde, kısmen de öbüründedir. “Korkunç olan kötülük, hakikatin tikelleri arasındaki şiddetli çatışma değildir, ancak hakikatin yarısının sessiz sedasız ortadan kaldırılmasıdır.(...)”²⁰⁸

Mille göre, toplum bir sözleşme²⁰⁹üzerine kurulmamıştır ve toplumsal ödevleri bunun hükümlerinden çıkarmak üzere bir sözleşme icat etmekle de her ne kadar hayırlı hiçbir amaç edilmiş olamaz ise de, toplumun korumasına kavuşan her birey bu yarar karşılığında bir şey borçludur. Toplum halinde yaşama olayı, her bireyin o toplumdaki diğer bireylere karşı belirli bir eylem çizgisine uyarak yükümlü olmasını gerektirir. Bu eylem yasa hükümleri ile ya da örtülü sözleşme ile birer hak sayılması gereken bazı çıkarlarına zarar vermekten; ikincisi, toplum ya da üyelerini zarardan ve hırpalanmaktan korumak için seçilen çalışmalardan ve özverilerden her bireyin kendi payına (hakkaniyete uygun) düşene katlanmasından oluşur. Bu koşulları tamamen

²⁰⁴ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 30

²⁰⁵ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 55

²⁰⁶ Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 62, 63

²⁰⁷ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.64

²⁰⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.73

²⁰⁹ Felsefe tarihinde toplumun sözleşme üzerine kurulduğuna dair doktrinlere atıf yapılmaktadır. (bkz. Hobbes ve Locke’un siyaset felsefesi, Mill bu düşünceye katılmadığını belirtiyor.)

yerine getirmekten kaçınmaya kalkışanlara toplum ne pahasına olursa olsun bunları zorla yaptırmakta haklıdır.”²¹⁰

Mill toplumun bireye yapabileceğinin bu kadarla kalmayacağını da ifade eder. Bireyin edimleri başkalarına zarar verici ve başkalarının mutluluğunu gözetmeyici olabileceğini söyler. “Öyleyse zararı dokunan kimse, yasaca değilse bile, kamuoyunca gereğince cezalandırılabilir” diyerek “bir kendiliğinden düzen teorisi” ortaya koymaktadır. Mill tam olarak bu ifadeyi kullanmaz. Fakat yasal düzenlemenin yanında toplum yaptırımlarına da işaret etmesi, bu kanaatimizi güçlendirmektedir.

“Başkalarının iyiliğini korumak için, özverili çabanın, herhangi bir biçimde azalacağına, artmasına gerek vardır. Ama bu özverili iyilik, insanları kendi iyiliklerine inandırmak için, kamçı ile kırbacın gerek hakikisinden gerekse mecazisinden başka araçlar kullanılabilir”²¹¹

Özellikle bu sözü kendiliğinden düzen teorisini destekler mahiyettedir. Kendiliğinden düzeni kuracak en güçlü araç olarak “eğitim”i görür.

“Fakat eğitim bile zor ile olduğunda yetinme ve inandırmayla iş görür ve eğitim dönemi geçince, herkesin kendisine ait erdemleri ancak yetinme ve inandırmayla akıllara sokulmalıdır, insanlar iyiyi kötüden ayırt etmek için birbirlerine yardım etmekle ve iyiyi seçip kötüden kaçınmaya birbirlerini özendirmekle yükümlüdür.”²¹²

Bununla birlikte toplumun düzenini sağlamada birçok yaptırım gücünden bahseder. Toplumun genel çıkarına zarar veren bireyler için toplum bireylerinin de dostluğundan kaçınma hakkı, arkadaş çevresini seçme hakkı, aykırı bireylerin bireyselliğine baskı kurmadan gerçekleştirme hakları olduğunu ifade eder.

“Böylesi çeşitli yollarla bir insan doğrudan doğruya yalnızca kendini ilgilendiren konulardan dolayı başkalarının elinden pek ağır cezalar çekebilir; ama bu cezaları, bunlara özellikle ve ceza olsun diye çarptırıldığı için değil de, sadece, kusurlarının olağan ve kendiliğinden beliren sonuçları olduklarından dolayı çeker.”²¹³

Böylece özgürlük bağlamında adaletin tesisinde bireyin özgürlüğü toplumun kendiliğinden düzen mekanikleri tarafından da nasıl sağlanır, vurgular. Açıkçası Mill, toplumda kumarbazlık, sarhoşluk, iffetsizlik, tembellik, pislik gibi yasalarca yasaklanan birçok edimi, etik suçu olarak görmektedir. Bunların yasalarla engellenmeye çalışılmasının da kaçınılmaz olarak yetersizlikle sonuçlanacağını

²¹⁰ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.104

²¹¹ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 105

²¹² Mill, *Özgürlük Üzerine*, ss. 105, 106

²¹³ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 108

vurgular. Toplumun bireyi “kendini denetmeye zorlayan” yaptırımlarının etkili olduğu ve toplumsal yetkinleşme ile daha da etkili olacağı kanaatini taşır. Örneğin “hiç kimsenin sadece sarhoşluktan dolayı cezalandırılması gerekmez; ama bir asker ya da polis memuru görev sırasında sarhoş olduğu için, cezalandırılmalıdır.

Özetle, her ne zaman ya bir bireye ya topluma belli bir zarar gelirse ya da belli bir zarar gelme tehlikesi olursa, bu durum özgürlük alanından çıkıp, etik ve yasanın alanına girer”, demektedir. Bireyin topluma “gelgeç ve dolaylı” zararlarını ise insan özgürlüğünün daha büyük iyiliği hürmetine katlanılabileceği bir sakınca olarak görür.²¹⁴

3.2. Spencer’da Toplumun Birey Üzerindeki İktidarının Nitelik ve Sınırları

Spencer, kölelik yaptırının birey ya da toplum olmasının durumu değiştirmedini, her halükarda kölelik olarak belireceğini vurgular. Ona göre bireyin topluma karşı sorumluluğunda topluma sağladığı faydadan kendisinin ne kadar edinebildiği, ne derece toplum için sorumlu olduğu önemli bir meseledir. Sosyalist düzenlemeler bireyi, toplumun kölesi haline getirir.²¹⁵

Spencer, otoritelerin üreticinin, ne ürettiğinden ne kadar üreteceğine kadar karar verdiği dönemlerin militer toplumlarda baskın olduğunu, fakat bireyin özgür hareket etmesi ilkesinin bir başka neticesi olarak serbest girişim özgürlüğünün şart olacağını belirtir. Serbest girişim hakkı kelime anlamı olarak “her bireyin en iyi şekilde yapabileceğini düşündüğü işi gerçekleştirme özgürlüğü” demektir. Bu hak yine kendi yolundan dolayı edineceği fayda ve zararlar komşusunu suistimal etmediği sürece mevcuttur.²¹⁶ Bu nedenle bireyin hem yaşama dair kararlarında, hem de yaşamın içindeki tüm eylemlerinde özgürlüğü esastır. Bireyin hürriyeti ile sağlayacağı emek ve faydadan toplum da istifade edecektir. Spencer, bu faydanın açığa çıkmasını sağlayabilecek en önemli prensip olan özgürlüğün engellenmesine dönüşecek her tür sınırlamaya karşıdır.

---

²¹⁴ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s.114

²¹⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 43

²¹⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 133

3.2.1. Bireyin Serbest Girişim Özgürlüğü

Spencer'a göre geçmişte endüstri düzenlemeleri bir dini otorite tarafından yapıldı; binanın yapılmasından, tarımın gerçekleştirilmesine dair metodlara kadar hepsi belirlenerek endüstri özgürlüğü sınırlandırılırdı; bu militer yapı bireysel endüstriyi, kurallarla bağlı kıları. İngiliz tarihinde kralların düzenlemeleri de uzunca bir süre bu şekilde devam etti. Fransız devriminden sonra da devletin müdahalesi artarak devam etti; gerçekten de Fransız devrimi eşitlik fikrini, özgürlük ideasına teslim olmak zorunda bırakmıştır. Bürokrasinin büyüüp, devlet müdahalesinin genişletildiği yeni bir tür monarşiye dönüşmüştür. Bu anlamda bireyin hürriyeti ile serbest özgürlüğünü doğru bir şekilde yerleştirmeyi başaramadılar. Üretimin otorite tarafından belirlendiği ve sınırlandırıldığı yeni bir rejime dönüştüler, demektir.²¹⁷ İngiltere ve Fransa'nın demiryolları yapımında izledikleri politikayı da bu bağlamda karşılaştıran Spencer, Fransa'da tamamen devlet düzenlemesiyle yürütülen demiryolu yapımının daha maliyetli, yavaş ve seyrek gerçekleştirilmesine sebep olurken, İngiltere'nin ekonomik, hızlı ve sık seyahat sağlayabilmiş olmasına dikkat çeker.²¹⁸ Bu anlamda Fransız devrimi sonrası için misaller verir. Devrimden sonra sosyalist yasa ve düzenlemelerin artırıldığını, bürokratikleşme ile memuriyetin önem kazanıp, çiftçiliğin önemsiz hale geldiğini, kamusal yüklerin daha da arttığını, birçok toprağın ekilmediğini, atıl bırakıldığını, çalı çırpı dolu alanlara dönüştüğünü vurgular.²¹⁹

Bunun, yaşanan sosyal ve ticari süreçte birçok örneği vardır. Spencer'a göre, geçmişte kontrollü ticaret, adaletsizliğe yönelik birçok kanıtlar doğmasına sebep oldu. İngiliz tarihinden bahsederek, özellikle yün ticareti bunlardan biri olarak örneklenebileceğini ama en iyi örneğin ipek ticareti olduğunu söyler. Yerli üreticiyi korumak için dış ticaretten azat edilmişlerdir. Fiyatları yapay yolla artırılıp, herkes bunlardan almak zorunda bırakılmıştır. Böylece büyük bir market ve yüksek karı, garantilendiği düşünülür. Ama büyük bir hayal kırıklığı olur. "Canlı ve büyük bir

---

²¹⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 135

²¹⁸ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 31

²¹⁹ Spencer, *The Man Versus The State*, ss. 41-45

ticaret yerine, sınırlandırılmış, kapana kısıtılmış bir üretime dönüştürüldüler, büyük ticaretin bir parçası olabilecekken, kelimenin tam anlamıyla sızlanan bir fakirliğe döndüler”, der.²²⁰ Bu tarz düzenlemelerin, gizli bir algıya dönüşeceğini ve “bütün kötülüklerle mücadele etmek ve faydayı da güven altına almak devletin görevi” olarak kabul edileceğinin altını çizerek.²²¹

3.2.2. Sınırlı Devlet Anlayışı

Spencer, tüm organizmalarda her organın kendi görevini yaptığını hatırlatır. Ciğerler sindirim geliştiremez, kalp soluk alıp verme işini yapamaz, mide kan pompalayamaz. Her bir organ kendi özel işini yapmakla organizmanın performansını tam olarak yerine getirmesini sağlar. Spencer bu analoji ile benzer bir prensibin devlet yönetiminde de olduğunu iddia eder. Devlet olarak tanımladığımız organın ilk çağlardan beri en önemli vazifesinin vatandaşın güvenliğini sağlamak olduğunun altını çizerek. Başka ve çok yönlü vazifeler edinmesi asli görevini yerine getiremeyecek bozulmalara sebep olur.²²²

Özellikle devletin yasalarını genişlettiği bir düzende, olabilecek en kötü durumları irdeler ve öngörülerini *The Man Versus The State* eserinde, çeşitli makaleler halinde şu başlıklarda toplar;

- 1- Yeni (tarz) Muhafazakârlık
- 2- Yaklaşan Kölelik
- 3- Hürriyetten Esarete
- 4- Kanun Koyucuların Günahları
- 5- Aşırı Yasalaşma
- 6- Büyük Politik Batıl İnançlar

Buradan itibaren oldukça önemli olan bu başlıkları tek tek ele alıp, Spencer’ın yaklaşımını ortaya koyacağız.

---

²²⁰ Spencer, *Social Statics*, “The doctrine of Moral Sense”, s. 42

²²¹ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 40

²²² Spencer, *Social Statics*, “The Limit of State duty”, s. 211

“Yeni Muhafazakârlık”: Bu makalesinde erken dönem liberalizmi ile modern dönem liberalizmi arasındaki farkı ortaya koyar. Spencer’a göre modern dönemde artık liberalizm yeni bir tür tutuculuğa dönüşür. Erken dönem liberalizmi, devletin cebrine karşı bireyin özgürlüğünü savunmuştu. Modern dönemde ise artık yasalar aşırı çoğalmış, girmemesi gereken özgürlük ve hürriyet alanına girmiş, gönüllü işbirliğine dayanan yapısını kaybetmişti. Spencer buna dair örnekler verir, bunlardan biri de eğitimin devlet eliyle, karşılıksız yapılmasının zararlıdır. Çünkü bu tek tip eğitim demektir, okullar ve eğitim ücretsiz olursa, devlet kendi dilediğini öğretmekte serbest olacaktır. Bu da bireysellik ve hürriyet ilkesine aykırıdır. Bu tip eğitime “bilim papazlığı” üretmek der. Bu sistemi beslemek için açılan bütün sosyal kurumların masrafları için yahut genelin iyiliği için vatandaşın zoraki vergilendirilmesini de adil bulmaz.²²³ Spencer için doğru Liberalizm prensibi sınırlı parlamenter otorite demektir.²²⁴

“Yaklaşan Kölelik” : Spencer bu makalesinde hertür sosyalist anlayışın köleliğe yol açacağını vurgular. Ona göre, zayıfı güçlendirmek için yapılan yasalar, güçlüyü daha güçlü ve zalim hale getirir. Devlet, faaliyete girdiği her sektörde özel işletmelerin, devlet ile yarışamaz hale gelmesiyle yok olmasına neden olur.²²⁵ Yine ayrıca devlet eliyle ve zoraki yapılan, çarpık bir yardımseverlik daha kötü sonuçların doğmasına sebep olur. Fakirlere yardım için çıkarılan yasalar, çalışan insanlarda tasarruf etme isteğini ve gücünü azaltır ve bu amaçla çıkarılan aşırı vergiler, sanayinin mekaniklerini kırar, toplumun ahlâk prensiplerini zayıflatır. Devletin çok fazla alanı düzenler hale gelmesi bürokrasiyi büyütür. Bürokrasinin büyümesi, devlet memurluğunu cazip kılar.²²⁶ Spencer’a göre, bürokrasiyi geliştirmek, belli sınıfların üyelerini, devlete akrabalarını yerleştirme eğilimi içine sokacaktır.²²⁷ Devletin özellikle yardımseverlik alanından da elini çekmesini ısrarla vurgulayarak savunur. Hatta bunu yeni bir tür kölelik geliştiren bir sistem olarak görür.

---

²²³ Spencer, *The Man Versus The State*, “The New Toryism”, s. 15

²²⁴ Spencer, *The Man Versus The State*, “The New Toryism”, s. 18

²²⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, “The Coming Slavery”, s. 47

²²⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 36

²²⁷ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 40

Burada Spencer'ı böyle bir algıya götüren Viktorya dönemi İngiltere'sinin fakirlik yasaları ile kurduğu ıslahevleri yahut çalışma evlerini hatırlatmamız gerekir. Çünkü dönemin anlayışı Hristiyanlığın gereği yüksek çalışma ve düzen ahlâkiliğine örnek teşkil ettiği düşünülen bir sistem kurmuştu. Sanayi devriminin de sonucu olarak, gerçekleşen göçlerle birlikte, İngiltere'de artık fakir, sarhoş, serkeş, hasta, herhangi bir sorumluluk alamayan yahut gayrimeşru ilişkilere sahip kadınlar ve onların çocuklarından oluşan büyük bir nüfus vardı. Bunlar için yapılan ıslahevlerinde kadın, erkek ve çocuklar aile dahi olsalar ayrılarak yerleştiriliyorlardı. Hastalar ücretsiz bakılıyor, ölenler tıp eğitiminde kullanılabiliyordu. Kadınlara temizlik, çamaşır, iplikleri ayırma gibi zor işler verilirken, erkekler demiryolları ve yol yapımı için taş kırma gibi ağır işlerde istihdam ediliyorlardı. Ailelerinden alınan çocuklar farklı ıslah evlerine gönderilebiliyor, öksüz ve yetim çocuklar buralarda beslenip, yetiştirildikten sonra orduda istihdam ediliyorlardı. Bu çocukların bir kısmı da İskoçya'ya besleme olarak gönderiliyorlardı. Bu çalışma evlerinin her ne kadar kapıları açık da olsa hapisneden farksız oldukları kabul ediliyordu.²²⁸

Devletin hem Hristiyanlığın düzen anlayışı hem de yardımseverlik ve iyilik kabulü için kurduğu bu kurumlarda daha büyük bir kötülüğe sebep olduğu tartışılıyordu. Bu nedenle özellikle liberaller arasında yaygın bir görüş haline gelmişti. İşte böyle bir ortamda Spencer da tıpkı Mill gibi çarpık ve devlet eli ile yapılan yardımseverliğe karşıydı. Özellikle Spencer toplumun doğal mekanizmasının gönüllü işbirliğine dayandığını düşünüyor, yardımseverliğin kâinat düzenin gereği olarak kendiliğinden gerçekleştirileceğini savunuyordu; olması gerekenin bu olduğuna inanıyordu.²²⁹ Bilhassa devletin güvenlik dışındaki durumlara müdahale etmemesine yönelik liberal ilkeye aykırı olduğunu özellikle belirtir.²³⁰ İngiltere'nin "fakirlik yasaları"na bu bağlamda ısrarla karşı çıkar. İnsanlara duyulacak sempati ve

---

²²⁸ Bknz. İslahevleri Higginbotham, Peter "The Workhouse", <http://www.workhouses.org.uk/>, 2014, bknz. Fakirlik Yasaları, <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/>, 2014, Devon Libraries Researching Devon Workhouses, http://www.devon.gov.uk/fs_21_-_workhouse_sources.pdf, 2014, BBC Documentary, Secret from the Workhouse, <http://www.youtube.com/watch?v=8VH5zathu8k>, 2014 http://wn.com/the_workhouse, 2014

²²⁹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s.102

²³⁰ Spencer, *Social Statics*, Poor laws (fakir yasaları), http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6384&layout=html&Itemid=27, 2014

kendini adamaya yönelik fiillerin zorunlulukla uygulanmasının ahlâkî bozukluğa sebep olacağını, çeşitli maliyetlerle vergileri artıracığını, devletin bu maliyetleri karşılayabilmek için girdiği sektörlerde adaletsizliğe sebep olacağını altını çizer; karşılıksız yardımların kişilere bırakılması gerektiğini örneklerle açıklar.²³¹

Spencer'a göre, birey için mücadele etmek çoğunlukla iyileştiricidir ve bundan alıkoymak şifadan alıkoymaktır.²³² Bununla birlikte fakirlik yasaları için yapılan en belirgin savunmanın, insanların çektikleri acıları yatıştırmak amacıyla gerçekleştirildiğidir, fakat bunu yapabilmek için bilip, tanımadığı hatta belki de inanmadığı bir inancın gereği için vergilendirilerek öfkelenen bir kesim doğmasına sebep olunur. Bu insanlar hangi doktrine inanıp, inanmayacaklarının kendilerine dayatılmasına üstelik bunun için vergilendirilmelerine itiraz edeceklerdir. İşte bu nedenle gönüllü işbirliği esastır, yani gönüllü yardımseverlik doğru ilkedir.²³³ Üstelik Spencer'a göre egoizm ve diğerkâmlık arasında bir uzlaşmanın gereği apaçıktır. "Ötekini" görmezden gelen bütün iddiaların nasıl bir çıkmaza girdiğini fark etmek zorundayızdır. Aksi bir kabul toplum için ölümcüldür; hatta aile ve insan ırkı için dahi ölümcüldür. "Egoizm ve diğerkâmlık eşit düzeyde gereklidir."²³⁴ Yani mesele aslında devletin bu alandan elini çekmesidir.

"Hürriyetten Esarete": Bu makalesinde toplumsal entellektüalitenin gelişmesi ile kendiliğinden gerçekleşebilecek düzene işaret ederek, devletin zoraki ve yapay yasalarla müdahalesinin hakiki manada bir adalet sağlamayacağını vurgular. Bireyin özgürce rekabet etmesi, girişimde bulunması ve benzeri eylemlerinde hür olması, acımasızlığa teşvik değildir; bilakis sosyal evrimin muhtelif faydalı sonuçlarına götürür. İnsanların her tür eyleminin kontrol altına alınması, esaret altına almakla aynıdır. Öte yandan acımasız sayılabilecek rekabet koşulları, esaretin doğuracağı kötü sonuçlardan daha zararsızdır. Sarhoşluğu ve aymazlığı besleyen, büyüten, bunu çalışan insanlar üzerinden gerçekleştiren korumacılığın zarar ve

---

²³¹ Spencer, *The Man Versus The State*, "The Coming Slavery", 24-26

²³² Spencer, *The Man Versus The State*, s. 34, Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 394

²³³ Spencer, *Social Statics*, Poor laws (fakir yasaları),

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6384&layout=html&Itemid=27, 2014

²³⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c.1, s. 237

kötülükleri, rekabet ve serbest girişimde olabilecek zararlardan çok daha büyüktür.²³⁵ Çünkü Spencer'a göre, sosyal yaşamda sistem, gönüllü işbirliğine değil de, zorunlu işbirliğine dayanırsa, dürüstlük ihlal edilecektir. Daima bir otoritenin altında çalışmak, tıpkı sosyalist sistemlerde görüldüğü gibi bir kinin doğmasına sebep olacaktır. Gönüllü olarak işleyen bir endüstriyel sistem, spontanedir; zoraki işletilen bir endüstri ise kamu görevlilerinin emri altında işliyor, demektir. Yasalarla kurulmuş hertür yapı, daima gücünü daha fazla artırma eğilimi içindedir.²³⁶

Ayrıca siyasal sistem içindeki, liberal partiler, kendi içlerindeki lideri, bilinen ve kabul edilen politikalarının konuşmacısı konumundan, daha farklı bir üstünlüğe yükseltirlerse, parti üyeleri kendi bağımsızlıklarını liderin bünyesinde eritirlerse, liberalizmi kaybederler. Tiranlaşmanın resmileşmesi başlar ve böylece sosyalist fikir doğar.²³⁷ Sosyal organizasyonlardaki tüm bu sınırlamalar kalkmalıdır. Aksi takdirde tüm resmi oligarşik yapılar, tiranlaşmak ve bununla birlikte daha büyük ve korkunç bir hale gelme eğiliminde olacaklardır.

“Yasa Koyucuların Günahları”: Spencer bu makalesinde de, siyaset ahlâkının ordu ahlâkına dönüştürülmesinin muhtemel kötü sonuçlarını vurgular. Toplumlar küçük ve gelişmemiş hallerinde bile savaş durumunda değillerse, hükümet olarak adlandırılabilirler zoraki bir temsilciye ihtiyaç dahi duymayabilirler; belki onursal bir başkan olur. Ama bir toplumda, içteki yasa koyucu güce karşı öfke, dıştaki milletlere karşı saldırganlık eğilimiyle birlikte. Yetkin bir ordu kurmak için, askerlerin komutanlarına itaatinin esas olması gibi, mücadeleci bir toplum kurmak için de vatandaşların hükümetlerine itaat etmesi zorunlu görülen bir kabul gelişir. Böyle bir politik etik, savaş etiğinin kimliğiyle aynıdır; toplumu ancak savaş aktivitelerine hazırlar.²³⁸

Hükümetin kontrol alanını genişletmek, savaş etiği götürmek demektir. Spencer bu alanda ayrıca politikacıların yasa yapma konusunda yeterliliklerini tartışır. Tıpkı ilaç yapımında yeterli bilgisi olmayan bir eczacı kalfasının, yaptığı ilaçla hastanın ölümüne sebep olabildiği gibi, bilgisiz ve yetersiz politikacılar,

---

²³⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, “From Freedom to Bondage”, ss. 54-59

²³⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, ss.70-71

²³⁷ Spencer, *The Man Versus The State*, s.73

²³⁸ Spencer, *The Man Versus The State*, “The Sins of Legislators”, ss. 78-80

cahilce uygulamaya koydukları yasalarla, halkların hayatlarında felaketlere sebep olurlar, der.²³⁹ Özellikle bu konuda fakir yasalarını ve daha önce de bahsettiğimiz, kötü sonuçlarını örnekler.

“Yasal Düzenlemede Aşırılık” : Bu makalenin içeriğinde ise Spencer, yasa koymak konusunda, yasa koyucuların kendilerini kusursuz buldukları sürece daha fazla yasa koymaya meyledeceklerini vurgular. Bu durumda devlet adamı, komşularını onların kendilerini sevdiklerinden daha fazla sevdiğini, vatandaşının kendilerine yönelik egoizminden daha güçlü bir iyilikseverliğe sahip olduğunu düşünür; böylece yasa koyuculuğun zarar ve ziyanı, her geçen gün daha da artacaktır.²⁴⁰ “Neyin iyi yapılmasını istiyorsan, kendin yap” sözünü Spencer, özel hayattan politik hayata geçebilecek bir prensip olarak gösterir. Devlet bürokrasisi yavaştır, sonuca varması gecikir. Devletin başaramadıklarını, özel sektörün daha kolay yerine getirdiğini savunur. “Hatta bürokrasi aptaldır.”²⁴¹ der. Çünkü Spencer’a göre devlet bürokrasinin büyüdüğü toplumlarda, aptal olan aile bireyleri, şayet ailenin ilişkileri iyi ise kilise de iş bulur, eğitimsiz olanı da orduda istihdam olunur.

Spencer’a göre bürokrasi aynı zaman da müsriftir; çünkü ordu, deniz kuvvetleri ve kiliseye gereğinden fazla eleman yerleştirir ve bunlara aşırı ödemeler yapılır. Özel sektörde üretici her kuruşu dikkate alırken, devlette “ Sam Amca” öder, mantığıyla israf gerçekleşir. Spencer tüm bunları izah ederken, İngiliz tarihinden misallerle delillendirir.²⁴² Neticede memuriyetin yozlaştırılacağını vurgular. Çünkü devlet hastaneleri, kamu vakıfları, devlet okulları ve tüm sosyal kuruluşlarda, görevin yapılması ve ücretin alınması bir arada olmaz, bu yüzden devlet kuruluşlarında yozlaşmalar ve yolsuzluklar kaçınılmaz olur. Özel kuruluşlarda bu durum nadiren olur, olursa da işletmelerin kendini koruma güdüsü, kısa sürede duruma çare bulur.²⁴³ Bu nedenlerden ötürü özel sektör girişimci ve yenilikçidir; devlet ise değişmez ve değişimi de engelleyicidir. Spencer, 1818 den beri devletin yardım kuruluşlarını kötü yönetiminin, tembellik edeni beslemek için, çalışan işçiyi aç bırakmaya sebep olacak

---

²³⁹ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 83

²⁴⁰ Spencer, *The Man Versus The State*, “Over Legislation”, s. 129

²⁴¹ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 138

²⁴² Spencer, *The Man Versus The State*, ss. 139-40

²⁴³ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 142

düzyeyde yasallaşmaya dönüştüğünü iddia eder. Çünkü rekabet kendi içinde bir düzey acımasızlığa ve kötülüğe sahiptir, devlet bu alana girerse, kendi kontrolünü yapacak mekanikleri olmadığı için kötülüğü çok daha büyötmüş olur. Özel bir girişimin varlığını sürdürebilmesi için, ona toplumda ihtiyaç duyulması şarttır; tüm tabii organizasyonlarda olduğu gibi onları besleyecek bir fonksiyon yoksa yok olurlar. Kötülüğü engelleyecek tabii yapı budur.²⁴⁴

Spencer yine İngiliz tarihinden, devlet eliyle başarısızlığa uğrayan bir takım işlerin, özel girişimciler tarafından üstlenildiğinde pekâlâ çok daha başarılı olduklarını örneklendirir.²⁴⁵ Özel sektör yapabileceğini düşünmediği işe koyulmaz. Bu bağlamda özel sektörün daha başarılı olduğu yerde devlet amaçlamadan da olsa düzeltelim derken, daha büyük kötülöklere sebep oluyorsa, neden daha fazla devlet yönetimi istenir, sorgular. Nedeni “yardımseverlik” olabilir fakat aklîselim bir tavır değildir ve tecrübeyi hiçe saymaktır, der.²⁴⁶ Spencer’a göre, ilkel çağlardan günümüz koşullarına kadar insanlığı üretime teşvik eden, ihtiyaçlarını yerine getirmeye duydukları güçlü tutkularıdır. Sosyal evrim de aynı zorunlulukla gerçekleşir. Küçük ihtiyaçlar, daha büyük kabul edilen ihtiyaçlar tarafından elenir. Paradoks şudur ki, kamusal bir ihtiyaç kendiliğinden yerine getirilemiyorsa, hiç doldurulamayacaktır, çünkü insanlarda bunun ihtiyacı yeterli düzeyde değildir. Tabii ve mutlak yasa, daha çok gerekli olanın daha az gerekli olana tercih edilmesidir.²⁴⁷ Bundan dolayı, yasa yoluyla toplum ihtiyaçları belirlenemez. Aksi yönde kurulmuş bir düzen, ölünceye kadar maaş bağlanan hizmeti az, maaşı yüksek memuriyetler doğurur.²⁴⁸

“Büyük Politik Batıl İnanç”: Spencer bu makalesinde ise, insanlık tarihinde ilk önce krallar, ilâhî hakları ellerinde bulundurdıklarına inandılar, şimdi de parlamenterler, ilâhî haklara sahip olduklarını düşünüyorlar. Kralın sözü ilahi kaynaklı kabul edilince, sınır da koyulamıyordu, parlamenter de böyle düşünürse sınır tanımaz. Fakat anayasa ya da cumhuriyet sistemi ile edinilmiş haklar ilâhî kaynaklı değildir, bu da bize geçmiş ve gelecek teorilerimizi yargılama hakkı verir,

---

²⁴⁴ Spencer, *The Man Versus The State*, “Over Legislation”, ss. 143-145

²⁴⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, s.149

²⁴⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 150

²⁴⁷ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 155

²⁴⁸ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 164

demektedir. Aksinin düşünülmesi egemenliği kayıtsız şartsız idarecilere verir ki, bu da Hobbes'un²⁴⁹ "insan insanın kurdudur" teorisiyle desteklediği siyaset düşüncesinde yer bulmuştur. Spencer, Hobbes'u bu manada eleştirir, çünkü Hobbes'a göre insanlar onların üzerinde daha büyük bir güç olmadığı sürece savaş halindedirler ve her insan diğerine karşıdır. Spencer, gelişmemiş bazı küçük toplumların, üstelik bir liderleri olmadan da barış halinde olduğu gerçekliği ile Hobbes'a karşı koyar. Spencer, etik kitabından, psikoloji ve sosyoloji kitaplarına kadar bu örneği, toplumların sosyal evrimle savaş halinden barış haline kendiliğinden geçebileceklerini delillendirmek için sürekli kullanır. Farz edelim ki, Hobbes haklı ve insanların kronik mücadelelerinin kötü sonuçlarından sakınabilmeleri için daha yüksek bir otoriteye itaati ile bir toplum sözleşmesi yapmaları, bununla özgür hareket etmelerini sınırlandırmaları gereksin, der. Spencer, bu durumda Hobbes'ın çizdiği sonuçlara göz atmayı önerir. Hobbes'a göre, bir toplum sözleşmesi yoksa insanlar her şey için hak sahibi olduklarını düşünürler, adaletsizliğin manası "*uygun olmayanı yapmaktır*" bu nedenle hakların belirlenmesinde zorlayıcı bir güç olmalıdır. Spencer burada iki önemli hususun altını çizer. Hobbes'ın zamanında insanlar zorlayıcı bir güç olmadan, neyin adil ya da adil olmadığını ayırt edecek algıları yokmuş anlaşılır diyerek Hobbes'un utopik düşüncesine vurgu yapar ve benim zamanımda ayırt edebiliyorlar, der. Üstelik devlet otoritesi üretmek, beklenen sonuca hizmet etmeyebilir, ikincisi ise eşit ilişkilerin sürekliliği için adaleti yürütmede yine de sorun doğabileceğidir. Vatandaşların diğer vatandaşlar üzerinde kullanacağı cebre karşı makul bir garanti bu yolla sağlanamaz. Dolayısıyla Hobbes'ın mutlak monarşi anlayışı, sivil otoriteyi, militan otorite içinde eritir.

Dahası "parlamentonun ilahi hakları demek, aynı zamanda çoğunluğun ilahi hakları demektir"²⁵⁰ Spencer burada Rosseau'nun²⁵¹ toplum sözleşmesi anlaşmasına da karşı koymaktadır. Hatırlayacak olursak, Rosseau'ya göre hükümdar, hukukun çerçevesindeki yasama gücünden başka bir güce sahip değildir. Hukuk, bağımsız ve genel kanaati yansıtır. İnsanlar tarafından onaylanmamış her yasa hükümsüzdür ve

---

²⁴⁹ Thomas Hobbes: İngiltere'nin etkili politik filozofu için bkz. <http://www.iep.utm.edu/hobmoral/>, 2014

²⁵⁰ Spencer, *The Man Versus The State*, "The Great Political Superstition", s. 179

²⁵¹ Jean Jacques Rousseau: Avrupa 18nci yüzyıl aydınlanma filozofu için bkz. <http://www.iep.utm.edu/rousseau/>, 2014

geçersizdir. Yasama gücü halka aittir ve yalnızca ona ait olabilir. Spencer bu yaklaşımında belli bir amaç için bir araya gelip, birliktelik oluşturan toplum üyelerinin, limitleri yoksa bu durumda çoğunluğun gücünün sınırsız kılacağını ve çoğunluğun tiranlığına dönüşeceğini vurgular.²⁵² Spencere göre, monarşiye karşı olmak yetersiz, çoğunluğun tiranlığına da karşı olmak gerekir. Bu durumda yasa alanı tüm insanlık ne için işbirliği yaparsa, o alanda olmalıdır. “*Her vatandaş hayatını korumak ister, hayatının sürekliliği ve memnuniyeti için gereken şeylerin korunmasını ister, tüm bunları kullanabilmek ve faydalanabilmek için tam özgürlük ister.*”²⁵³ Elbette bunları tek başına gerçekleştiremez, en ilkel toplumsal kontrol mekanizması dahi böyle başlamıştır. Burada bir birliktelik şarttır ve çoğunluğun iradesine de teslim olunur, peki çoğunluğun sınırı nedir? Bu noktadaki yaklaşımını Spencer yine empirik faydacılığı eleştirerek geliştirir. Tecrübe alanını analiz ettiğimizde görürüz ki, “İyi ve kötü sonuçlar kazara olmazlar, eşyanın doğasından kaynaklanan zorunlu sonuçlardır; yaşam kanunlarından ve mevcut şartlardan, ne tür fiiliyatların zorunlu olarak mutluluk ya da mutsuzluk üretmeye eğilimli olduklarına dair çıkarımları yapmak ahlâk biliminin işidir.”²⁵⁴

Spencer’a göre mevcut empirik faydacılık ve uygulamalı politikalar, tabii nedenselliğe yetersiz bir bilinç göstermektedir. Onlara göre şeyler şu ya da bu yolla gerçekleşirler, şeylerin normal işleminde bir düzen ya da çatışma olup olmadığına sorgulamaları yoktur. Aslında bu kanıtları görseler toplumda karşılıklı olarak oluşan sınırları da görürler. Toplumu düzenleyen fonksiyondan doğan sonucun zaten sınırları da oluşturduğunu bilirler. Hürriyete sahip olmak, diğerlerinin hürriyet alanı ile sınırlıdır. Buna rağmen yasalarla sınırlar belirlemeye çalışmak, hem bireyin hem de toplumun yaşamında ihtiyaç ve isteklerini yerine getirmede güvenliğini ihlal eder. Bu aynı zamanda sosyal gelişim prensibinin de ihlali anlamına gelir. Bu nedenle “fayda” empirik olarak tahmin edilemez, rasyonel olarak karar verilebilir, bireyin haklarının devamını zorunlu kılar ve uygulanması da karşı çizgileri olumsuzlar. Spencer’a göre, işte bu yüzden “müdahil yasalaşma”yı tamamen men etme noktasına

---

²⁵² Spencer, *The Man Versus The State*, “The Great Political Superstition”, s. 181

²⁵³ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 183

²⁵⁴ Spencer, *The Data of Ethics*, ss. 21, 56-62, Spencer, *The Man Versus The State*, “The Great Political Superstition”, s. 207

ulaşırız.²⁵⁵ Bu nedenle Spencer, “Geçmişte liberalizmin fonksiyonu krallara sınır koymaktı, gelecekte doğru bir liberalizmin fonksiyonu parlamenterlere sınır koymak olacaktır”²⁵⁶düşüncesini savunur.

3.2.3. Kendiliğinden Düzen Teorisi

Önceki bölümlerde bu alanın gereklerine sık sık değindik. Spencer da Mill gibi liberal bir toplumun kendiliğinden bir düzene doğru gelişeceğini düşünür. Fakat temellerini transandantal nedensellik ve sosyal evrime dayandırır. Mutlak adaletin işaret ettiği ilk doğal ceza bireyin yalnız kalmasıdır. Sürüden dışlanmasıdır, yani toplumun bu mekanizması bireyi zaten düzene uymaya mecbur bırakır.²⁵⁷

Daha önce sosyal evrimin kesin kuralı, “ çok gerekli görülen ihtiyacın daha az gerekli görülene tercih edilmesidir” demiştik. Bu manada yasa yoluyla toplum ihtiyaçları belirlenemez. Çünkü insan ya da insanların yasa yoluyla toplumun ihtiyaçlarını belirlemesi çeşitli zarar ve ziyanlara sebep olur. En çok neye ihtiyaçlarını olduğunu belirleme topluma bırakılmalıdır. Bireylerin alışkanlık ve önyarguların anomalilere sebep olabilir. Fakat bu bir süreçtir ve Spencer’a göre liyakatin kendiliğinden gelişmesini gerektirir ve yasayla düzenlemeye kalkışmak gelişmeyi sakatlar.²⁵⁸ Aynı algının izdüşümlerini eğitim felsefesinde de görürüz. Çocukların eğitiminde ebeveynlerin korkutma, şiddet gibi cezalarla eğitim vermeye kalkışmasının kesinlikle iyi değil kötü sonuçlar doğuracağını toplumun mevcut eğitim sisteminden olgularla örneklendirir.

“Ebeveyn, çocukları, kötü hareketlerinden doğal bir şekilde doğan elem verici sonuçlara serbestçe maruz bırakacak yerde, kendi kafalarına göre başka elem verici sonuçlar uygulamaya çalışmakla, onlara iki kat kötülük etmiş olur.”²⁵⁹

Yani Spencer’a göre asıl kötülük, doğal sonuçlara katlanmasına izin vermeyip, yapay cezalar üretmektir. Adaletli tek ceza, doğal olandır. Bir çocuk gördüğü zararın bir kimsenin eliyle değil de eşyanın doğası gereği olduğunu anladığı

---

²⁵⁵ Spencer, *The Man Versus The State*, “The Great Political Superstition”, s. 207

²⁵⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 209

²⁵⁷ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 122

²⁵⁸ Spencer, *The Man Versus The State*, “Over Legislation”, s.156

²⁵⁹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 114

zaman, huy ve alışkanlıklarını ona göre düzenlemeyi öğrenir. Spencer, anne ve babalık ilişkisinin dostane bir düzeyde şekillenmesini vurgular. Bu nedenle bir çocuğun bilmemekten, becerememekten kaynaklanan sonuçlara katlanması adaletli bir cezadır. Elbette yetişkinliğe kadar ki dönemde çocuğun görebileceği büyük zararlarda ebeveynin diğerkâmlıkla müdahalesi zorunludur; diğer bir deyişle zorla engellenmenin şart olduğu durumlar vardır. Bu durumlar için basit bir örnek verir. Yanan bir mumla oynan bir çocuğu, oyunundan yasaklamakla edinebileceği bilgiye engel olunur; fakat bir tarafını yakmaktan kurtarmak daha mühimdir.²⁶⁰ Gerçek engeller ve doğal tepki ve sonuçlar acı deneyimlerle öğrenilir. Ama burada asıl mesele çocuğun hem fizîken, hem zihnen hem de ahlâken zayıf ve yetersiz kalmasına sebep olacak kadar yüksek himayecilik yahut keyfi ve baskıcı uygulamaların mutlak adalete aykırı olduğudur.

“Siyasi yönetimlerde olduğu gibi, aile yönetiminde de keyfi ve baskıcı bir uygulama, yasaklamaktan sorumlu olduğu büyük suçlardan birçoğunun gerçekleşmesine kendisi neden olur. Tersine, yumuşak üsluplu ve serbestçe bir yönetim, birçok uyuşmazlığın sebebinin ortadan kaldırır ve bu yolla, suç işleme beklentisine ilgiyi azaltarak duyguların akışını düzenler.”²⁶¹

Egoizm ve diğerkâmlık tanımlamalarında da toplum ahlâkında nedensellik edinilmiş içgüdülerin belli bir düzeni sağladıklarını belirtir. Bütün bölümlerde bunun vurgusu yapılmıştır.

---

²⁶⁰ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 119

²⁶¹ Spencer, *Zihin, Ahlâk ve Beden Eğitimi*, s. 122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4-ADİL DÜZEN ANLAYIŞLARI

Dördüncü bölümde adil bir demokrasi için siyasal demokrasi ile sosyal demokrasi arasında kurulması gereken, Mill'in öngördüğü dengenin araçlarından söz edilecektir. Bu bağlamda özel mülkiyet, rekabet hakkı, vergi, eşitlik, tarafsızlık kavram ve içeriklerinden ve sağlayacakları sosyal yarar konusuna değinilmiştir.

Spencer'da ise militer devlet ve endüstriyel devlet ayrımı irdelenecektir. Yine aynı bağlam içinde özel mülkiyet, rekabet hakkı, vergi, eşitlik gibi kavram ve içeriklerinden ve sağlayacakları sosyal yarar konularına değinilmiştir. Son olarak, her iki filozof üzerinden kadının ekonomik ve sosyal yaşamdaki yerinin özgürlük ve adalet açısından yaklaşımları incelenecektir. Bütün bunlar filozoflarımızda özgürlüğün gerekleri ve neticeleri olarak görülmüş, kendi içinde farklılaşmalar da gayesi liberal bir adalete işaret etmektir.

4.1.MİLL'DE SİYASAL DEMOKRASİ VE SOSYAL DEMOKRASİ TANIM VE KAVRAMLARI

Bilindiği gibi demokrasi, halkın kendi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerini düzenlemek için iradesini özgürce kullanması ve bu sistemlerin her alanına katılmasına dayanır. Bu bağlamda temel kavramlarını; temsil, çoğunluğun yönetimi, partilerin varlığı, alternatif hükümet şansı, azınlık haklarına saygı olarak yineledikten sonra, siyasal demokrasi ile sosyal demokrasi tanımlarını yapabiliriz.

18. yüzyıl İngiltere'sinde demokrasi tarihi birçok çatışmaya sahne olmuştur. Siyasal demokrasinin meydana gelmesi, ekonomik olarak güçlü sınıflar arasındaki, tek otorite olmaya dayanan çıkar çatışmaları ve mücadelenin neticesinde olmuştur. Çatışma sürecinde, işçiler ve aydınlar kentsoylularını desteklerken, köylü sınıfı ve kilise ise toprak soyluların yanında yer aldılar. İşçi ve aydın sınıfının kent soylularını desteklemesinin nedeni, kentsoylularının liberalizmin adalet ilkelerini destekliyor

olmaları idi. Kilise ise kendini feodal düzen ile güvende hissettiği için toprak soylular tarafında yer aldı.

Sosyal demokrasi ise sanayi devriminin bir sonucudur. Devrimle ortaya çıkan işçi sınıfı, ekonomik anlamda zayıf, fakat toplumsal anlamda büyük bir güç oluşturmuştu. Böylece işçi sınıfı, kapitalizmin neden olduğunu düşündüğü eşitsizlik ve adaletsizlikler için bir araya gelerek mücadele etti. Demokratik sistem içinde kabul edilebilir bir dengeyi amaçlayan yeni düşünceler doğmasını sağladılar. Sadece belli kesimlerin tercihlerine yanıt veren, elitist bir azınlık demokrasisi tartışılır oldu. Başta elitist olan ve siyasal demokrasiyi kabul eden Mill, bir süre sonra bu düşüncesinden vazgeçti. Çünkü ekonomik açıdan ve bireysel girişim özgürlüğü bakımından serbest piyasayı savunuyor olsa da işçilerin taleplerine duyarsız bir sistemden yana değildi. Tek bir otoritenin gereksinimlerine yanıt veren bir azınlık demokrasisi ve elitist bir sistem olan siyasal demokrasi yerine katılımcı bir sosyal demokrasi dengesinin kurulmasını isteyecektir. Daha önce “sınırlı devlet anlayışı” bölümünde ifade olunduğu gibi Mill, hem işçinin hem de işverenin girişimci olduğu ve böylece aralarındaki boşluğun kapandığı bir kapitalizmden yana olacaktır.

Görüldüğü gibi Mill’e göre demokraside, çoğunluğun sınırsız güce sahip olmasını teşvik etmek ve çoğunluğun zorbalığa kayması gibi bir eğilim vardır. Mill, böyle bir zorbalığın, liberal kültürün sınırlandırılmış devlet anlayışına tehdit oluşturduğunu düşünmekteydi.²⁶² Çünkü Mill, bireyin başkasına zarar vermeyen kendini ilgilendiren eylemlerde özgür bırakılması ve zarar ilkesi ile sınırlandırılmasından yanadır.

Aslında felsefesinin erken dönemlerinde, halkın antik Yunan’daki gibi doğrudan yönetime katılması yerine, seçtiği temsilciler aracılığıyla katılmasını savunur. Çünkü halkın eğitilmiş ya da eğitimsiz tüm üyelerinin eşit söz sahibi olmasını kabul edecek olursak bu toplumun geleceğinin cahil kesimin yersiz isteklerine mahkûm olacağını düşünmektedir. Bu bağlamda bir süre çoğul oy sistemini önerir. Bu sistem, eğitilmiş kişilerin hükümetin belirlenmesinde sürece daha fazla etkide bulunmasıdır. Mill’in

---

²⁶² Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 155

demokrasi anlayışındaki, Atinalılardan ikinci farkı ise; Atinalılara göre “ortak iyi için özel iyi feda edilebilir.”

*Mill’e göre ise “Bir tek kişi dışarıda kalacak şekilde tüm insanlık bir düşüncede ve bu tek kişiyi başka bir düşüncede olsalardı, insanlık bu tek kişiyi susturmak hususunda, eğer gücü olsaydı, bu tek kişinin tüm insanlığı, susturmasından daha haklı bir konumda olamazdı”*²⁶³

Çoğunluk iradesine bağlı meşruiyet ilkesi; Mill için insani yaşamın her alanının toplumun kontrolü altına sokulabilmesi riskini doğurur. Buna çözüm önerisi bireyin başkasına zarar vermeyen kendini ilgilendiren eylemlerde özgür bırakıp, bunu da zarar ilkesi ile sınırlandırmaktır.

Mill, siyaset kurumu için elbette demokrasi olarak örgütlenmeyi savunur. Demokrasi üzerine çalışmalarını yaparken, Tocqueville²⁶⁴den son derece etkilenmiştir ve makalelerinde birçok alıntılar yapmıştır.

“Tocqueville’nin düşünceleri Mill’in dünya görüşüne derin ve kalıcı bir etki bırakmıştır. Alexis de Tocqueville aristokrat bir Fransız ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti, ama Fransız Devrimi’ne giden ve geri dönüşü olmayan etkenlerin de farkındaydı(...)arkadaşı Gustave de Beaumont ile birlikte Amerika’ya bir seyahat gerçekleştirmişti. Sonuçta ortaya Amerikan kültürü üzerine çok önemli, geleceğe ışık tutan ve bugün dahi klasik kabul edilen bir araştırma, “Amerika’da Demokrasi” çıkmıştı. Tocqueville, siyasal demokrasi ile toplumsal demokrasiyi birbirinden ayırıyordu. Toplumsal demokrasinin başlıca erdemi eşitlikten yana olmasıydı. Garip bir şekilde, eşitliğin yüceltilmesi, kendisini sadece hayal gücü kıt bir materyalizmle değil, aynı zamanda- entelektüel ve kültürel üstünlük de dahil her çeşit üstünlüğe dudak bükme şeklinde dışa vuran ve nihayet kamuoyunda büyük farklılıkların hor görülmesine varan yaygın bir bencilliğe neden olmaktaydı. Tocqueville’e göre, kişisel refah kaygısıyla takınılan bencil tavır, toplumsal sorumluluklar karşısında kayıtsız kalınmasına ve nihayet bu da, bireylerin merkezi denetimin yarattığı güvenlik yanılsamasıyla giderek her şeye boyun eğdiği yeni bir toplumsal despotizm şekline yol açmaktaydı.”²⁶⁵

Mill, Tocqueville ile aynı düşüncenin izini takip etmektedir artık insan haklarının yalnızca siyasi katılımın artırılmasıyla korunabileceğini ve bunun da bağımsız yurttaşlık bilincini artırıp toplumsal ve medeni geliştirmenin önemli bir sebebi olduğunu savunuyordu.²⁶⁶ Katılımcı demokrasi fikri belirginleşmeye başlamıştır.

²⁶³ Mill, *On Liberty*, 1859, Batoche Books, Kitchener 2001, s.18

²⁶⁴ Alexis de Tocqueville: Fransız siyaset bilimci, tarihçi ve politikacı
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/597857/Alexis-de-Tocqueville>, 2013

²⁶⁵ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.132

²⁶⁶ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.133

Böylece Mill, sosyal bir demokrasi için elitizimden vazgeçti. Bir demokraside hiçbir kurum tek otorite olmamalıydı. Özgürlüğün korunması için mevcut tüm kurumlar tarafından farklı biçimlerde desteklenmesinin gerekliliğine inandı. Elitizim bir çeşit otoriter bir yorum olmakla birlikte ancak zorbalığa götürürdü. Yani Mill, bir otoriter mercii fikrinden ve temel normları koruma çabasından vazgeçmişti. Özgürlüğün dogmatik bir kabul olması değil bir gerçeklik olarak var olması için, etraflıca ve her kurum tarafından tartışılması gerekiyordu. Özgürlüğün korunması için de doğru yöntem toplumsal ekonomik ve siyasi kurumların tekrar tanımlanmalarıdır. Tocqueville'den demokrasinin kaçınılmaz olduğunu, ancak entelektüel sınıfın yönetici değil eğitici olduğu sürece değer kazanacağını öğrenmişti. Tüm insanlar eğitimle demokratik bir toplumun bireyleri haline gelebilecekti.²⁶⁷

Siyaset alanında Yerel yönetim kurumunun kavramsallaştırılması da John Stuart Mill tarafından ortaya konulmuştur. Liberal kültürde daha sonra gerçekleştirilen yerel yönetimler konusundaki başkaca çalışmalar da Mill'in etkisi altında şekillenmiştir. Özellikle *Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler* adlı eserinde “yerel nitelikte olan her hizmetin yerel yönetimler tarafından görülmesi” gerektiğinin altını çizmiştir. Üstelik yerel nitelikteki hizmetlerin sağlanması noktasında yerel halkın sorunları hakkında daha fazla bilgi sahibi olan yerel yönetimler, daha etkin ve verimli hizmet sunma potansiyeline sahiptir. Yani merkezi yönetim yerel olan bütün hizmet ve işleri yerel otoritelere devretmeleri faydayı sağlamada daha güçlü sonuçlar doğurur. Neticede yerel halkın ihtiyaçlarının giderilebilmesi merkezi bir otorite ve genel parlamento tarafından yapıldığında yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle hizmetlerin merkezi ve yerel otoriteler tarafından paylaşılması gereklidir.²⁶⁸

4.1.1. Özel Mülkiyet Hakkı

Serbest Piyasa ve bireysellik bölümlerinde de vurgulandığı üzere Mill'in özel mülkiyet üzerine görüşleri incelendiğinde özel mülkiyeti farklı biçimde irdelediği görülür. Özellikle üç yaklaşım dikkate alınmalıdır: malların tüketiminde özel mülkiyet, üretim manasında özel mülkiyet ve toprak üzerinde özel mülkiyet. Mill,

---

²⁶⁷ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.157

²⁶⁸ Çelik, Fikret, Usta, Sefa, “Klasik Liberalizmde “Özgürlük” ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24 / 2010, s.127

özel mülkiyetin kazanımıyla ilgili faaliyetlerin adaleti üzerine yönelmiş, özellikle bu bağlamda açıklamıştır. *Çünkü Mille göre özel mülkiyetin kendisi değildir adil ya da adalete aykırı olan, asıl mesele nasıl edinildiğidir.* Bireyin kendi çabası ile edinimi özel mülkiyeti adil hak kılar yahut adil bir anlaşma sonucu ya da profesyonel bir rekabet neticesi kazanılması yasal ve ahlâkî hakkı adil kılar. Bu bağlamda Mill asla özel mülkiyetin adaletsizliğe sebep olduğunu söylemez. ²⁶⁹ Adaletsiz bulunduğu tek özel mülkiyet edinimi şekli; feth ederek ve şiddetle ele geçirilen özel mülkiyettir.

“J.S.Mill’e göre özel mülkiyet; her bireyin, kendi çabaları ile elde ettiği veya bir hibe olarak yahut adil bir anlaşma ile (yani zorla ya da hile ile elde etmemiş ise) sahip olduğu mülkiyettir. Anlaşıldığı üzere, Mill için özel mülkiyet daha çok kişinin kendi emeği ve çalışması ile elde ettiği bir haktır. Bu nedenle mal ediniminde malın kazanımıyla ilgili yasadışı ya da ahlâkdışı bir şey olmadığı sürece adaletsiz denilebilecek bir durum yoktur. Nitekim “ mülkiyet hakkı... anlaşma ile edinim özgürlüğünü kapsar...” ²⁷⁰

Aslında Mill, mevcut mülkiyet sisteminin adaletsiz ve verimsiz olduğuna, yeniden düzenlenmesi gerektiğine inanıyordu. Doğal kaynakların mülkiyet konusu yapılmasını ise kesinlikle doğru bulmuyordu. Bununla birlikte Mill, mülkiyet hakkının korunmasını uygar olmanın gereği olarak görür. Liberal sistemin özgür bireyin girişimcilik haklarını desteklediği gibi dürüst bir yolla edindiği özel mülkiyetine de dokunulmaması gerektiğini vurgular. Toplumsal refahı sağlayan bu araçların engellenmesine karşıdır. Tüm bunları bireylerin birbirleri ile ilişkilerinde ortak faydayı sağlayan ürünler olarak kabul eder.

“Tarım, ticaret ve imalat ürünlerinden yana zengin olan bir ülkeye uygar deriz... Dolayısıyla, nerede geniş topluluklar halinde, ortak amaçlar için, birlikte hareket eden ve toplumsal ilişkinin ürünlerinden yararlanan insanlar görürsek, onları uygar olarak niteleriz... Buna göre, kişileri ve toplumun üyelerinin mülkiyetini korumaya yönelik toplumsal düzenlemelerin onlar arasındaki barışı koruyacak şekilde yeterince tamamlanmış olduğu yerlerdeki insanlara uygar deriz.”²⁷¹

Miras hakkının da sınırlandırılarak servet ediniminde adaletsizliğin engellenmesinden yanadır. Ona göre, miras kurumu insanların çaba ve emek sarf etmedikleri, kendi üretmedikleri şeyler üzerinde hak sahibi olma olanağını vermekte,

²⁶⁹ Özgür, Erdem, “John Stuart Mill on Justice in Property”, s.153,154

²⁷⁰ Mill, John Stuart, *Principles of Political Economy*, s.218, Özgür, “John Stuart Mill on Justice in property”, s. 160

²⁷¹ Mill, *Civilization*, XVIII, s. 120 den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, s.143

servet bölüşümünde eşitsizliğe neden olmaktadır. İnsanlar arasında fırsat eşitliğini sağlamak için miras hakkı kısıtlanmalıdır.²⁷²

Fakat bu noktada işaret etmek gerekir ki; mal sahibinin emek vererek edindiklerini miras yolu ile yakınlarına geçmesi bireysel özgürlüğünün devamı olarak görülmesinin pekâlâ mümkün olduğu kanaatindeyiz. Mill ise bu şekilde yaklaşmamıştır.

Ayrıca Mill, sınıf çatışmasına karşı koyan işçi sınıfının komünist kolektif mülkiyet sisteminin uygulanmasına dair isteklerinin, ekonomiyi tamamen devlet kontrolüne vermek olacağını biliyordu. Mill'in bu duruma cevabı ve adalet vurgusu oldukça önemlidir:

“O yüzden, eğer sunduğu bütün fırsatlarla Komünizm ve var olan bütün acıları ve adaletsizlikleriyle bugünkü toplumsal durum arasında bir seçim yapmak gerekiyorsa; eğer özel mülkiyet, hâlihazırda gördüğümüz gibi, emek üretiminin emekle neredeyse ters orantılı olarak dağıtılması sonucunu kaçınılmaz olarak beraberinde getiriyorsa, mülkiyetin en büyük kısmı hiç çalışmayanlara, sonraki büyük kısmı sembolik olarak çalışanlara gidiyor ve bu böyle azalan bir şekilde devam ediyorsa, iş zorlaşıp daha az çekilmez hale geldikçe istihkak azalıyor, en yorucu ve tüketici bedensel emekle temel ihtiyaçlar bile karşılanamıyorsa; bunun alternatifi de Komünizm ise, Komünizmin büyüklü küçüklü bütün zorlukları okyanusta sadece bir damla gibi kalır. Fakat daha iyi bir karşılaştırma yapabilmek için, Komünizmi bireysel mülkiyet rejiminin var olan haliyle değil, olabilecek haliyle karşılaştırmak gerekir. Özel mülkiyet ilkesi şimdiye kadar hiçbir ülkede doğru bir şekilde uygulanmadı. (...) Modern Avrupa'daki toplumsal düzenlemeler, endüstriyel üretimin adil şekilde paylaşımıyla değil fetih ve şiddetle elde edilen mülkiyetin bölüşümünün bir sonucudur. Endüstrinin yüzyıllar içinde işgücünü değişime uğrattığı bir gerçek olmakla beraber, sistem kökenindeki özelliklerini geniş ölçüde hala korumaktadır. Mülkiyet yasaları, asla mülkiyet konusu yapılmaması gereken şeyler mülkiyete geçirilmiş kısmen mülkiyet konusu olması gereken şeyler de mutlak mülkiyet haline gelmiştir. Bir taraf engellenirken, diğer tarafa avantaj sağlanmıştır. Bilerek eşitsizlik yaratılmış ve insanların yarışa eşit koşullarda başlaması engellenmiştir. Çünkü herkesin yarışa tam olarak eşit koşullarda başlaması, özel mülkiyet yasalarına ters düşmektedir. Ama bu ilkenin doğal işleyişinden kaynaklanan, fırsat eşitsizliğini artırmak için harcanan çabalar kadar, ilkeye zarar vermeyecek hertür yolla bu eşitsizliği azaltmak için çaba harcarsaydı yasalar servetin bir yerde toplanması yerine dağıtılmasından yana tavır alıp, kitleleri bir arada tutmaya çalışmak yerine küçük birimler halinde örgütlenmelerini özendirseydi; bireysel mülkiyet ile hemen tüm Sosyalist yazarların onun ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü fiziksel ve toplumsal kötülükler arasında bir bağlantı olması gerekmezdi.

Taraftarı olan bütün görüşlere göre özel mülkiyetin, bireylerin kendi emek ve birikimlerinin meyvelerini güvenceye alan bir araç olarak görülmesi gerekir. Başkalarının emek ve birikimlerinin meyvelerinin herhangi bir liyakat sahibi olmaksızın ya da çaba göstermeksizin birilerine aktarılması, özel mülkiyet kurumunun özü değil, sadece rastlantısal sonucudur. Belli bir noktada bu sonuç özel mülkiyeti meşrulaştıran amaçları desteklemez, tersine bunlarla çelişir. Mülkiyet kurumunun varacağı noktayı saptamak için, öncelikle kurumun eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde işlenmesine neden olan şeylerin, yani emek ve ücret arasındaki oranın düzeltilmiş olması gerekir. Mülkiyet savunup ışık tutacak her görüşün bu

²⁷²Özgür, “John Stuart Mill on Justice in Property”,s. 162

eşitlik ilkesini temele aldığı varsayılır. Ayrıca iki koşulun yerine getirilmesi gerekir. Bu koşullar olmadan, ne komünizm ne de başka bir yasa yahut kurum kitleleri sefaletten ve aşağılanmadan kurtarabilir. Bu koşullardan biri evrensel eğitimidir. Ötekisi nüfusun gereğince sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Bunlar olduğu zaman yoksulluk olmaz. Hatta bugünkü toplumsal kurumlarla dahi olmaz. Bu koşullar yerine geldiği takdirde Sosyalizm sorunu, sosyalistlerin genellikle söylediği gibi, insanı yıkan kötülöklere karşı sınımlanacak tek yer olma sorunu olmaktan çıkar, gelecekte belirlenecek, bir göreceli avantaj sorunu olur sadece. Mükemmel bireyselliğin mi yoksa mükemmel sosyalizmin mi daha başarılı olacağı konusunda, toplumun nihai biçiminin hangisi olacağına karar veremeyecek kadar bilgisiz.²⁷³

Görüldüğü gibi Mill, tarih boyunca herkesin yarışa eşit koşullarda başlamayışının zeminin daima yasalarla desteklendiğini ifade eder. Aslında doğa yasalarından kaynaklanan fırsat eşitsizliğini azaltmanın mümkün olduğunu, insanların bu yönde tavır alması ile servetin tek elde toplanmasına engel olacağını, yasaların da böylece aynı yönde gelişeceğini iddia eder. Kişinin emeğinin bir sonucu olarak özel mülkiyet edinmesinin en tabii hakkı iken miras gibi edinimlerle, özel mülkiyet liyakatiyle çelişen kabuller oluşturulmasına ısrarla karşı çıkar. Çünkü bu durumu adaletin “eşitlik” ve “liyakat” ilkelerinin ihlali olarak görür. Ona göre insanlığı sefaletten kurtarmak için özel mülkiyetin kaldırılması değil; iki prensibin mutlaka gerçekleştirilmesi gerekir; bunlar evrensel bir eğitim ve nüfusun sınırlandırılmasıdır. Çünkü Mill de Spencer gibi mükemmel bir bireyselliğin mümkün olduğunu düşünür. Fakat Spencer’ın özel mülkiyetle ilgili gerekçeleri, özellikle de doğa yasalarından kaynaklanan fırsat eşitsizliği konusunda Mill’den farklıdır. Bu konuyu Spencer’ın özel mülkiyet konusunda tekrar irdedeleyeceğiz.

4.1.2. Rekabet Hakkı

Mille göre rekabet ilerlemeyi sağlamaktadır. Çünkü çıkar ilkesi, bireyi çalışmaya, kazanmaya sevk eder, toplum da bundan faydalanır. Neticede kişi çıkarı ile toplumun çıkarı arasında bir denge ve uyum vardır. Bu bağlamda rekabet serbestisini de zorunlu bulan düşünceleri klasik iktisadi düşünceyi temellendirir. Rekabeti reddedip paternalist himayeciliği geri getirmeye çalışan Hristiyan sosyalistlerin karşı çıkan Mill, kesinlikle rekabet istiyordu:

“Öğretilerinin en dikkat çeken bölümüne, rekabet aleyhinde konuşmalarına şiddetle karşıyım....Rekabetin olmadığı yerde tekelcilik olacağını ve tekelciliğin her şeklinin açgözlülüğü değilse bile tembelliği desteklemek için çalışkanlığı vergilendireceğini unutuyorlar. İşçiler arasındaki rekabet dışında diğer bütün rekabet biçimlerinin işçilerin

---

²⁷³Mill, J.S. *Principles of Political Economy*, II, ss. 207-8’den aktaran: Capaldi, *John Stuart Mill*, ss.217,218

lehine olduğunu, çünkü bunun tüketim ürünlerini ucuzlattığını; Amerika'daki gibi, işgücü uğruna rekabetin işgücü arasındaki rekabetten fazla olduğu işgücü piyasalarındaki rekabetin bile ücretlerin düşmesine değil yükselmesine yol açacağını da unutuyorlar.”²⁷⁴

Bütün bunların yanında Mill, sadece sermaye sahibinin söz sahibi olduğu ve işçinin yönetimde yer almadığı bir sisteme de karşı idi:

“Çalışmaktan herhangi bir çıkarı olmadan –emeğinin değeri düşmanca bir rekabet ortamında belirlenirken ve bir tarafın en fazlasını istemesine karşılık, diğer taraf mümkün olduğu kadar azını verirken-başka birinin emrinde, onun çıkarı için çalışmak, ücretler yüksek olsa bile, hizmet ettiği kişilere bağımlı oldukları için kendilerini düşünemeyen eğitilmiş insanlar için hoş bir durum değildir.”²⁷⁵

Rekabet meselesinde kadınların işgücü piyasasına girişinin serbest olduğu durumlarda rekabetin artacağı ve ücretlerin düşeceği yönündeki inancını da belirtir. Diğer yandan ise pek çok evli kadının çalışmayı tercih etmeyeceğine inanır. Bu gibi nedenlerden ötürü, Mill'e göre yasaklar yerini doğal süreçlere bırakmalıdır.

Rekabet söz konusu olduğunda eleştirilerini dikkate alanlar J.S.Mill'i bir sosyalist olarak görmüşlerdir, daha önce belirttiğimiz gibi buna dair yaklaşımlara katılmıyoruz. Mill, tutarlı bir liberal idi, rekabetin göreceli etkilerine inanıyor, fakat komünist ve sosyalist sistemlerin bireysel özgürlüğü sınırlandırıp bir çeşit esaret doğuracağını düşünüyordu. Lâkin Mill, zamanının sosyal organizasyonlarını eleştirmekten sakınmaz. Mevcut durumu yetersiz buluyordu ve rekabet sisteminin dengeleri değiştirecek kadar güçlü reform edilmesinden yanaydı. ²⁷⁶Mill, zenginliğin kendisinin bir amaç olduğu durumda rekabetin faydasız sonuçlar doğuracağını da kabul ediyordu:

“Bütün nüfusun rekabetçi olduğu bir yerde doğal olarak var olan yoğun rekabet Amerikan yaşamının tipik özelliği olan huzursuzluğa yol açar.”²⁷⁷

...bireylerin toplumsal konumundaki belirsizlik-birbirlerinin ayağına basmaları- her birinin bulunduğu konumdan duyduğu alışagelmış tatminsizlik ve üste çıkma arzusu...Sanki herkesin tek bir isteği var: Koşullarını geliştirmek ve elindekiyle asla mutlu olmamak...Bay de Tocquevielle'in²⁷⁸ demokratik bir tuhafılık olarak gördüğü,harcama gücünün üstünde bir görüntü oluşturma çabasına verdiği isimle “Lüksün ikiyüzlülüğü”.Kesinlikle bir İngiliz davranışı.(...)”²⁷⁹

²⁷⁴ Mill, J.S.,*Principles of Political Economy*, III,ss.794, 795

²⁷⁵ Mill, J.S.,*Principles of Political Economy*, s. 776

²⁷⁶ Schwartz, Pedro(1972), *The New Political Economy of J.S.Mill* (London: Weindenfeld and Nicolson) ss.154,192 den aktaran Özgür Erdem, “John Stuart Mill on Justice in property”,s.156

²⁷⁷ Mill, *Tocqueville* (II),s. 187 den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*,s.159

²⁷⁸ Tocqueville: Fransız politik bilimci, tarihçi ve politikacı

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/597857/Alexis-de-Tocqueville>, 2013

²⁷⁹ Mill, *Tocqueville* (II)s.193 den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*,s.159

Özellikle bu yaklaşımını politik ve ekonomik sistemlerin işletilmesini sağlamada ahlâkî kabullerin gerek zayıflatma gerek güçlendirme mahiyetinde ne derece güçlü etkilediklerini vurgular mahiyette buluyoruz. Anlaşılan odur ki eğitimle gelişmiş, özgürce irade gelişimlerini tamamlamış ve etkinleşmiş bireylerden oluşan bir toplum olmadığı sürece faydacı etiğin de yanlış uygulamalarla çıkmazlara sokulacağını düşünmektedir.

“Demokrasi ile aristokrasinin, mülkiyet ile eşitliğin, işbirliği ile rekabetin, lüks yaşama ile tutumun, toplumsallık ile bireyselliğin, özgürlük ile sıklıdüzenin her birine yandaş olan düşüncelere kılışal yaşamın diğere çelişkileri, eşit serbestlikle ifade edilmedikçe, aynı yetenek ve güç ile desteklenip savunulmadıkça her iki öğenin de, hak ettikleri şeyi elde etmeleri olasılığı asla yoktur. Bu meselede hakikat karşıtları uzlaştırma sorunudur. Bu ayarlamayı dürüstlikle yapabilecek tarafsız bir kafa pek az kimsede vardır. Bu nedenle de bu boğuşma sert önlemlerle yapılmak zorunda kalınır.”²⁸⁰

Bu noktada İngiliz tarihinin neredeyse yarım asırlık bir döneme damgasını vuran “yoksulluk yasaları” ve yoksulluk sorunu üzerine ayrıca uzun soluklu bir çalışma yapılabileceğini belirlemek isteriz. Dönemin hem sosyalist hem de liberal savunuları irdelenebilir. Bu çalışmanın amacına uygun olarak, sadece liberal çözüm önerilerini, Mill’in yaklaşımı ile inceledik. Ekonomik ve politik sistemin neden bağımsızlık gerektirdiğine dair önermelerine yer verdik. Gelen bölümde konuyla bağlantılı bir diğere mesele olan sosyal faydanın tesisi ele alınacaktır.

4.1.3. Sosyal Yarar

Mill için “sosyal fayda” : Bireye yaşamı için başkalarına ihtiyaç duymayacağı yani kendi yaşamının kontrolünü sağlayıp, idare edebileceği, özgür girişimlerine engel olunmayan bir sistem kurmaktır. Kamusal olarak sosyal fayda tesis etmenin tek yolu budur.

“Mill’e göre (ontolojik olarak) ortak yarar, toplumu oluşturan bireylerin yararından bağımsız bir şey değildir. Söz etmeye değer tek kamusal iş, bireylerin kendi yaşamlarını gitgide kontrol edebilecekleri bir çerçeve oluşturma işidir. Kamu kurumlarına daha fazla kontrol olanağı vermenin bireysel özgürlüğü artırdığını düşünmek kavramsal bir çelişkidir.”²⁸¹

Mill, kamunun sosyal fayda temelinde düzenlemekle görevli olduğu vergi meselesini irdelerken çeşitli örnekler verir. Bunu yaparken, toplum içinde

²⁸⁰ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 67

²⁸¹ Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 301

aşırılıkların özendirilmesinden çıkar sağlayanların edimini gerçek bir kötülük olarak tanımlar. Bir örnek olarak sert içki satan tacirlerden bahseder. İçki tüketimi ve satışının dengeli olmasında bir sakınca görmeyen Mill bu tacirlerin aşırılığı özendirilmesini ifade olunduğu gibi “gerçek bir kötülük” olarak görür. Bunun da Devlet tarafından sınırlar konulmasını ve garantiler istenmesini haklı kıldığını söyler. Bu haklı neden olmasa yasal özgürlüğe bir saldırı anlamına geleceğini ifade eder. Bir başka örneği uyuşturucu maddeler hakkındadır:

“...uyarıcı maddeleri sadece sağlanmalarını zorlaştırmak amacıyla vergiye bağlamak onların tamamen yasaklanmalarından yalnızca düzey farkı gösteren bir örnek olup, ancak bu yasaklayış doğru olduğu zaman yerinde olabilir. Her fiyat artırılması bu zamlı fiyatı vermeye durumları uygun olmayanlar için, bir yasak demektir; bunu verebilenler için ise özel bir zevki tatmin ettiklerinden dolayı onlara yükletilen bir ceza olur”

Açıkçası bu yasal düzenlemeleri pek onaylamamaktadır. Önceki bölümlerde açıklandığı gibi bireyin özgür iradesi ile seçimlerinin sonuçlarına katlanmasını ve topluma doğrudan zarar doğurmayan tercihlerine devlet müdahalesini onaylamamaktadır. Devlet bireyi alıkoyabileceği maddeleri belirlemede kıstaslarını çok iyi belirlemek zorundadır. Adil bir vergilendirmede amaç zaruretleri doğru belirlemek ve korumaktır; bunlardan mahrum etmemektir.

“...parasal amaçlar için vergi çıkarmak kesin olarak kaçınılmaz bir şeydir... Devlet bu yüzden bu vergileri koymamazlık edemez, ama bunlar bazı tüketim maddelerine bazı kimselerin yaklaşmalarına imkân vermeyecek kadar olağanüstü de olabilir. Bundan dolayı, Devlet, vergi koyarken, alıcıların en iyi hangi maddeleri kullanmadan edebileceklerini dikkate almakla yükümlüdür ve tercihen, pek ölçülü bir miktardan fazla kullanılmamasını kesin olarak zararlı saydığı maddeleri seçmek de Devletin öncelikli görevidir.”²⁸²

Eşitlik konusunda ise “Mill, gelecekteki liberal kültürde başat ilkeyi; “evrensel bir kişisel özgürlükten yana olmak” şeklinde netleştirecekti. Yani özgürlükte eşit olmaktan bahsediyordu.

“Liberal kültüre olumlu bir dinamizm katmakla kalmayıp, aynı zamanda, “bireysel enerjinin ve cesaretin azalması; kendine olan saygının ve kendine güvenin getirdiği bağımsızlığın yitirilmesi; insanlığın büyük bir bölümünün yapay arzuların kölesi haline gelmesi ...karakterlerinde oturmuş bir bireyselliğin mevcut olmayışı... zenginlikte ve toplumsal konumdaki büyük eşitsizliklerin moral bozucu etkisi gibi ciddi iç tehditlerin de üstesinden gelebilecek tek şey kişisel bağımsızlıktır.”²⁸³

---

²⁸² Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 140

²⁸³ Coleridge, S.t.(1830),*On the Constitution of Church and State*, Londra, s. 123'den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, s. 153

Tarafsızlık meselesini konunun bütünlüğü açısından adaletin ihlalini maddeler halinde sıralarken vurguladığımızı birinci bölümde işlemiştik. Tekrarlamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Mill, liyakat isteyen görev ve konumlarda aile veya arkadaş kayırmacılığı gibi haksız bir şekilde taraf olmakla, tarafsızlık ilkesinin ihlâlini sosyal ve ortak yarara karşı işlenmiş bir tür adaletsizlik olarak sınıflandırır.²⁸⁴ Eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılabilmesinin ise ancak kadınların rasyonel ve özgür bireyler olarak iktisadi ve politik karar alma süreçlerine katılımları ile gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Bir sonraki bölümde eşitlik, özgürlük ve adalet bağlamında bu konuyu incelemeye devam ediyoruz.

4.1.4 Kadın Hakları

Mill, “*The Subjection of Women*” (*Kadınların Köleleştirilmesi*) isimli eserinin başında bir ilke olarak sosyal yaşamda bir cinsin diğerine üstün kılınmasının kendi içinde zaten bir yanlış olduğunu ve insanlığın ilerlemesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiğini göstermeyi hedeflemektedir. Erkeğin kadına üstün kılınmasının sadece kadına değil, üstelik erkeğe ve aile içindeki çocuklara da zarar verdiğini ifade eder. Ona göre kadının alçaltılması ahlâkî ve entelektüel gelişimine engel olarak kadında kendini kurban etmekle sonuçlandığı gibi erkekte de bencillik ve adilik gibi ahlâkî düşüklüklere sebep olmaktadır. Şunun farkında olunmalıdır ki, Mill’in kadınların durumu ile ilgili yaklaşımı özgürlük ve adalet üzerine çalışmalarından ayrı tutulamaz.

“...Cinsler arasında doğuştan bir eşitsizlik yoktur. O yüzden kadına oy hakkı tanınabilmesi için atılacak ilk ve olmazsa olmaz adım, kadının geçinmek için babasına veya eşine bağımlı kalmayacak şekilde eğitilmesidir... Tıpkı erkekler gibi kadınlar da ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde duramadığı sürece kadının olması gereken yere gelmesi mümkün değildir.”²⁸⁵

Victorya döneminde kadının konumunu düşünürsek, böyle bir dönemde Mill’in kadınlara ve haklarına dair yorumları ve kadını konumlandırışı kesinlikle sıra dışıdır. Bu dönemde kadın, hayatın tüm aşamalarında özgürlük ve adalet yoksunu idi, her zaman erkekten alt konumdaydı. Kadınların gelir kaynağı yoktu, mülk edinme hakkı yoktu, gelir sağlayacak imkânlarla ulaşması imkânsızdı. Meslek sahibi olması için

²⁸⁴ Mill, *Utilitarianism*, s. 45

²⁸⁵ Hayek, F.A. (1951) *John Stuart Mill and Harriet Taylor*, Londra: routledge and Kegan Paul. s. 60 - 8’ den aktaran Capaldi, *John Stuart Mill*, ss.111, 112

gereken koşullar engellenmişti. Kadının, evlenmek ve anne olmak dışında bir hak talep etmesi mümkün değildi. Miras edinirse de erkek, kadının tüm mirasını kullanma hakkına dahi sahipti. Çocuklar üzerinde söz sahibi olan sadece erkekti. Eğitim alanında ise kadın, erkekten daha az eğitim alabiliyordu, üniversitelere kabul edilmiyordu. Kadının yeri sadece eviydi ve erkeğin, eşini cinsel ilişkiye zorlamaya bile hakkı vardı. Erkek çok eşli olabilir, hatta karısının parasıyla metres bile tutabilirdi. Kadının boşanma talep etmesi neredeyse imkânsızdı. En kötü durumlarda boşanma için Parlamento kararı gerekiyordu. Tüm bu koşullar, kanunlar ve gelenekler, o dönemde kilise tarafından uygun görülüp, destekleniyordu. Kadınlar bir birey olarak kabul edilmedikleri için oy kullanma hakları da yoktu. Evli olmayan kadınlar, vergi ödeseler bile oy kullanma hakkına sahip değildi. Kadınlar jürilerde de yer alamazdı.²⁸⁶

Fakat Mill, kadınlara oy hakkı verilmesi, özel mülkiyet hakkına sahip olabilmeleri, miraslarını yönetebilmeleri ve kamusal alandaki erkek egemen yaşama katılmaları önündeki engellerin sebep gösterilmeksizin doğru kabul edilmesine karşı çıkar. Kadınların temel hak ve hürriyetlerinin teslim edilmemesinin bireysel özgürlüğün kısıtlanması ile toplumda ortak faydanın oluşması ve toplumun gelişmesine büyük bir engel olduğunu düşünür. Ona göre;

“Evli insanların yasa önünde eşit olması, sadece söz konusu ilişkinin her iki taraf için de adil olabilmesi ve her iki tarafın da mutlu olabilmesinin değil, aynı zamanda günlük yaşamı, yüce bir anlamda, insanların ahlâken gelişebileceği bir okul haline getirmenin de tek yoludur. Bu gerçek gelecek kuşaklar boyunca anlaşılamayabilecek ya da genel kabul görmeyebilecek olsa bile, gerçek ahlâk duygusunun öğrenileceği tek yer birbirleriyle eşit olanlardan oluşan topluluktur.”²⁸⁷

Kocaların karıları üzerindeki neredeyse zorbaca erkenden söz etmeye ihtiyaç duymaz. Çünkü ona göre, kadınlar da bütün diğer bireyler gibi, aynı haklara sahip ve aynı biçimde yasal korumaya erişmeleri gerekir. Bu hususta, yerleşik sistemin ve adaletsizliğin savunucularının kullandıkları ise özgürlük davası değildir. Tam tersine onlar alenen gücün savunucuları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Üstelik çocuklar söz

---

²⁸⁶ Viktorya dönemi. http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/overview_victorians_01.shtml, 2013, http://www.bbc.co.uk/history/trail/victorian_britain/women_home/ideals_womanhood_01.shtml, 2013 Salman Deniz, *Oscar Wilde'in Salome Karakteri; Feminist mi Femenin mi?*, s.143, Capaldi, *John Stuart Mill*, s.351

²⁸⁷ Mill, *The Subjection of Women*, s. 293

konusu olduğunda da yanlış kullanılan özgürlük anlayışları, Devletin görevlerini yerine getirmesine engel oluşturmaktadır.²⁸⁸

Mille göre “her iki cinsin uzlaşmayı tercih etmeleri halinde, bu tüm bireyler için mutluluk nedeni olacaktır. Uzlaşma yolu ile sağlanan bu mutluluk neticesinde özgürlüklerin yasalar ile kısıtlanması da gündeme gelemeyecektir. Aynı şekilde uygarlaşan insanlar için herhangi bir kısıtlanmanın empoze edilmesi mümkün olmayacaktır. J.S.Mill, mevcut koşullarda bu aşamaya gelinmediğini şu şekilde açıklamaktadır;

“Daha önce de belirttiğim gibi, evlilik yasaları şehvet düşkünü insanlar için, yine şehvet düşkünü ve can sıkıcı insanlar tarafından düzenlenmiştir. Bu yasalar sadece duyguları değil, aynı zamanda ruhları da köleleştirmeyi hedeflemektedir. Kendini geliştirebileceğine ve kendi mutluluğunu keşfedeceğine inanan insanlar için engel teşkil etmekten öteye geçmemektedir. Söz konusu yasalar evlilik sözleşmesini kadınların sosyal statülerini geliştirmelerini engelleyecek şekilde düzenlemiştir.”²⁸⁹

Mill, kadınların gelişimlerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaçları olan ilk adımın, efendileri ile kalıcı bir düzen elde etmek olduğunu ve bu aşamadan sonra artık bir koruyucu elde etmekten daha fazlasını istemek ilhamını elde edebileceklerini söyler. Oysa yasalar ve genel toplum kanaati bir bekâr kadının taciz ve zararlardan korunmak için özel bir gardiyana ihtiyacı olduğuna yöneliktir. Bu nedenle Mill, evlilik yasalarını eşitlik temelinde olmamalarından dolayı tamamen adaletsiz bulur.²⁹⁰

Özgürlük Üzerine adlı eserinde, Kadınların evlilik türleri ile ne denli bireysel özgürlük saldırılarına maruz kalabildiklerini örneklemek için “Mormonluk”²⁹¹ örneğini kullanır. “Şu Mormonluk Kurumu, özgürlük ilkesi tarafından herhangi bir şekilde

---

²⁸⁸ Mill, *Özgürlük Üzerine*, s. 145

²⁸⁹ J.S.Mill, *On Marriage*, 1832, <http://oll.libertyfund.org>; Çakmak, Didem Şahin, *Klasik İktisat Düşüncesinde “Kadın’ın Konumlandırılışına Farklı bir Yaklaşım: John Stuart Mill*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2010, s. 30

²⁹⁰ Mill, *On Marriage*, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=255&chapter=21642&layout=html&Itemid=27, 2013

²⁹¹ Mormonluk: 1830’larda Amerika’da Joseph Smith tarafından kurulmuş olan Mormon kilisesi eklektik unsurlara dayalı yeni dini hareketlerden birisidir. Sadece Amerika’da değil, dünyanın değişik bölgelerinde yayılmaya ve gelişmeye devam etmektedir. (Işık,2006:165)Mormonlar çok eşliliği veya çoğul evliliği dinin bir emri olarak görürler. (Işık,2006,174)

desteklenmek şöyle dursun, topluluğun yarısının (kadınların) zincirlerini salt bir sağlamlaştırma ve diğer yarısını (erkekleri), kadınlara karşı, borçlarının karşılıklı olması koşulundan bir özgürleştirme olması bakımından, özgürlük ilkesine doğrudan doğruya bir saldırıdır; hem bu hem de başka nedenlerden ötürü, bu Mormonluk Kurumu'na benden daha derin bir biçimde karşı çıkan kimse yoktur"²⁹²

Böylesi evliliklerin kadının hiçbir şekilde bireyselliğini geliştirmesine ve mutlu olmasına imkân sağlamayacağını düşünmektedir. Kadınların bu evlilikleri kabul etmesini toplumun onları buna mecbur olduklarına inandırmasından kaynaklandığını ifade eder:

“Bu olay her ne kadar şaşılacak bir şey gibi görünebilirse de, onu, çevrenin kadınlara evlenmeyi gerekli bir şey diye düşünmeyi telkin eden yürürlükteki düşünceleri ve adetleri açıklar ve birçok kadının hiç kocaya varmamaktansa bir kocanın çeşitli karılarından biri olmayı yeğlemesini anlaşılır hale koyar”

Dogmatik ve apriori kabullere baştan beri karşı çıkan Mill, kadınlar söz konusu olduğunda çıkmazları aynı yargılara bağlar. Bundan kurtulabilmeleri için eğitimi savunacaktır. Kadınların da bireysel özgürlük ve irade gelişimlerini isteyecektir.

Mill, doğuştan sahip olunan yetenek ve farklılıklar meselesinde kadınların neleri başarabileceğine kanıt olarak daha önce elde ettikleri başarıları gösteriyordu. Yazışmalarında I.Elizabeth'in başarılarını hatırlatarak, kadınların siyaset yeteneği taşımadıkları ve oy kullanabilecek yargı gücüne sahip olmadıkları anlayışına karşı çıkıyordu. Dönemin aksine kadını birey olarak kabul eden Mill, kadının yönetime katılma hakkını da bireysel özgürlükler üzerinden savunmaktaydı.²⁹³ Kadınların yönetim mevkilerinden ayrı tutuldukları statülerinin “yeteneksiz” oldukları iddiası ile devam ettirilmek istenmesine ısrarla karşı çıkmaktadır:

“Bana, erkeklerin yönetim hakkına sahip olduğu, kadınların bu emirlere uyma zorunluluğu olduğu, erkeklerin hükümette bulunmalarının uygun olduğu fakat kadınların bu görevler için uygun olmadığını söyletme çabaları yersizdir. Kadınlara sağlanacak özgürlükleri reddeden ya da erkeklere sağlanan ayrıcalıkları destekleyen insanların bu düşünceleri de benim için hiçbir anlam ifade etmemektedir”²⁹⁴

Kadınlara yapabilecekleri işi seçebilmeleri hususunda özgürlük ve eşitlik sağlanabileceği görüşündedir:

---

²⁹² Mill, *Özgürlük Üzerine*, 127

²⁹³ Capaldi, *John Stuart Mill*, s.352

²⁹⁴ Mill, *The Subjection of Women*,s.4

“Mülkiyet hakkı tanınmayan kadınların kendi kazançlarını yönetebilmeleri için mücadele etmeleri onların onurlarını kazanmaları için de temel önem taşımaktadır. Sözleşmeye dayalı biçimde hak ve özgürlüklerini alması gereken kadınlar için evlilikleri de sözleşmeye dayanmalıdır.”²⁹⁵

Böylece eşitliği elde eden kadının evliliği seçmesini ise mesleğini de seçmek²⁹⁶ olarak görmesi eleştirilebilir yorumlarından biridir. Evli ve çocuklu kadının bağımsız olmasının imkânsız olduğunu vurgulayarak edinebileceği en iyi mesleğin çocuk bakımı olacağını düşünür.

“Ayrıca J.S.Mill kadınların boşanma hakkı üzerine “Baron Wilhelm von Humboldt”²⁹⁷’tan alıntı yapıp belirterek özgürlük ilkesinin birbirlerine karşı bağlanmış olanların birbirlerini taahhütten kurtarabilmelerini gerekli kıldığını açıklamaya çalışır. Humboldt, sözleşmelerin sınırlı bir süre ile bağlayıcı olmaları gerektiğini örneklerken, evlilik sözleşmesini seçmektedir: “Evlenme, evlilerden her ikisinin duyguları birbiriyle uyumlu olmadıkça, evlilikten beklenen amaçların boşa çıkması gibi bir özellik taşıdığından, onu bozmak için taraflardan birinin açıklanmış iradesinden başka bir şeye gereksinim olmamalıdır.”²⁹⁸

Mill, “*Özgürlük Üzerine*”de mevcut sistemin toplumda kadınların eğitim koşullarına babaları ya da eşlerinin takdirine bırakmasını da şiddetle eleştirir. “Kadınlar da erkekler kadar kendi çıkarlarını gözetebilirler, onların önündeki tek engel mevcut sosyal sistemin yarattığı sosyal adaletsizliktir”²⁹⁹

Kadınların gerek sosyal gerek ekonomik yaşam alanının, sadece evi ve ailesi ile ilgili işlerle sınırlandırılarak bağımlı hale getirilmelerini adaletsizlik olarak vurgular. “Asgari adaletin sağlanabilmesi için hukuk ve gelenekler bağımlılığı şart koşmamalıdır. Bir anne ya da eş olmak dışında kadınlar yaşamlarını kazanabilme gibi temel haklara layık görülmelidir”³⁰⁰

Ekonomik özerklikten uzak bir yaşamın koruma bahanesiyle gerçekleştirildiğini fakat kadının her tür statüsünü pasifize ettiğini söyler: “Onlar için hiçbir seçenek ya da

---

²⁹⁵ Mill, *The Subjection of Women*, s.54

²⁹⁶ Mill, *The Subjection of Women*, s.58; Çakmak, “Kadın’ın Konumlandırılışına Farklı bir Yaklaşım: John Stuart Mill”, s. 78

²⁹⁷ Wilhelm von Humboldt: Bir Alman filozof, dilbilimci, diplomat ve eğitim reformcusu. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/276111/Wilhelm-baron-von-Humboldt>, 2013

²⁹⁸ Çakmak, Didem Şahin, *Klasik İktisat Düşüncesinde “Kadın’ın Konumlandırılışına Farklı bir Yaklaşım: John Stuart Mill”*, s.57

²⁹⁹ Mill, *Principles of Political Economy*, s.959

³⁰⁰ Mill, *Principles of Political Economy*, s. 765; Çakmak, “Kadın’ın Konumlandırılışına Farklı bir Yaklaşım: John Stuart Mill”, s. 42

büyük çoğunluğu için uygun bir kariyer yoktur ve bu apaçık sosyal adaletsizliktir".³⁰¹ Mill, kadınların her konuda erkek cinsiyle eşit olabilmeleri gerektiği iddiasını ifade etmekteydi. Bunun için kadınların yasa önünde eşit olması ve bu bağlamda hukukun üstünlüğünden aynı derecede yararlanması gerektiğini savunuyordu.

Görüldüğü üzere; Mill kadınların tarih boyunca yerleşmiş geleneklerle desteklenen bir köleleştirme sürecinin sonucu olan adaletsiz bir sisteme maruz kaldığını düşünmektedir. Metafizik alandan uzak olan Mill, dinleri daha çok insanların geleneksel uygulamalarından eleştirmektedir. Bilindiği üzere insanlar din öğretilerini ilk geldikleri gibi koruyamadıkları ya da geleneksel kabullerini düzeltmede çok da başarılı olamadıkları süreçlerden geçmişlerdir. Mill dinleri, dinin kendi prensipleri ile incelemek ve bu açıdan bir kanaat bildirmekten ziyade tarihi sürecin uygulamalarını eleştirmektedir.

Kadınların Köleleştirilmesi adlı eserinde yer alan savunuların en önemli yanı, adaletsiz ve haksız bir kadın-erkek ilişkisi anlayışının erkeklerin bağımsızlığına da çok ciddi zararlar verdiği iddiasıdır. Mill, "üstün olanlarla bağımlı olanlar arasındaki ilişkinin," inatçılık, baskıcılık, kendine sınırsız ölçüde güvenme, yozlaşmış ve idealize edilmiş bencillik" gibi erkeklere özgü kötülükleri beslediğini söylüyordu.³⁰²

Bunun neticesinde de başka biri üzerinde baskı kuran bir kişi kendisi de bireysel bağımsızlığını kazanamaz ya da onu sürdüremez. Liberal kültürün gelişimi ve geleceği için bu tehlike ve engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. İnsanlığın ahlâkî değerlerinin ve kabullerinin yenilenmesi gerekmektedir ve yolu budur. Kadın erkek ilişkileri toplumsal ilişkiler bağlamında adalet ve eşitlik temeline oturmalıdır. Hak ve eğitim eşitliğiyle gelişecek sevginin en sağlam sevgi olduğunu insanların öğrenmeleri ile gerçek anlamda bir adalet mümkün olabilecektir.

---

³⁰¹ Mill, *Principles of Political Economy*, s.765

³⁰² Capaldi, *John Stuart Mill*, s.354

4.2. Spencer’da Militer Devlet ve Endüstriyel Devlet Kavramları

Spencer’a göre bir toplumun ve politik kuruluşların genel yapısını “savaş”lar ortaya koymuştur. Bu bağlamda, despotik hükümetler kronik bir savaş halindedirler. Bir milletin savaşçı olup olmaması, o milletin hükümetinin ve kurumlarının cebri bir işbirliği ile mi yoksa gönüllü bir işbirliği ile mi oluştuğuyla belirlenir. Kısaca savaşçı toplumların yapılarında devlet, bireye sahiptir; fakat sanayileşerek ilerledikçe birey kendi kendinin sahibi haline gelir. Mükemmel olarak barışçıl bir sürece girmiş devlette, her vatandaş yapacağı anlaşmalarda kendi sınırlarını kendi belirler.³⁰³ Zoraki disiplin amacıyla sürekli militer yapılanmayı hakim kılan hükümet düzenlemeleri, devletin iki aslî görevini yerine getirmesine engel olur. Birinci görevi ulusal güvenlik, ikincisi ise adaletin yönetimidir.

Medenileşme ilerledikçe adalet, sosyal yaşamın temel yasası haline gelir.³⁰⁴ Geçmişte olduğu gibi şimdi de savaş hali, toplumların egoizmini güçlendirip, sadece barış halinde gelişebilen diğerkâmlığı sınırlandırır. Savaş hali diğerlerini feda etmeye hazır olma zemini kurar, endüstriyelleşme böyle bir zorunluluğu ortadan kaldırır. Bu ahlâkî modifikasyon yani değişim, medenileşmiş toplumlarda olur. Fakat bu durumun gelişmemiş olsa da sürekli barış halindeki kabilelerde de görüldüğü bir hakikattir.³⁰⁵ Muhafazakârlık ve liberalizm tanımlaması ve ayırımında da benzer vurgulara devam eder. Bir analogi ile görüşlerini delillendirir. Uzak doğuda bilinen tek hükümet kişisel hükümet olduğunu, burada gaddar ve ahlâksız bir despotun tahttan indirilmesinin ancak yerine daha iyi bir despotun koyulması olarak gerçekleştiğini söyler. Devletin bireyin özgürlüğüne karşı olduğu durumlarda tutuculuk yine tutuculuk olarak kalmaya mahkûm olur. Sadece cebri sınırlarını bencil ya da bencil olmayan nedenlerle genişletir. Despot yine despottur, egoistik ya da diğerkâmlıkla motive olarak devlet gücünü vatandaşın özgürlüğünü sınırlamak için kullanması durumu değiştirmez.³⁰⁶ Spencer burada bir paradoksun ortaya konduğunu iddia eder. Çünkü görüldüğü gibi tutuculuk ve liberalizm aslen farklı koşullardan ortaya çıkar. İlki savaşçılığın sonucu, diğeri endüstriyelleşmenin

³⁰³ Duncan, *Life of Letters of Herbert Spencer*, s. 574

³⁰⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s.194

³⁰⁵ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 1, s. 296

³⁰⁶ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 19

sonucudur. Birisi statü rejimi, diğeri anlaşma rejimidir. Birisi zorunlu işbirliği, diğeri yasal eşitliğe dayalı gönüllü işbirliğine dayanır. Fakat Spencer, modern dönem liberalizminin yeni tür bir muhafazakârlık olarak adlandırılabilceğini söyler.³⁰⁷

4.2.1. Özel Mülkiyet Hakkı

Spencer, öncelikle özel mülkiyet hakkı ediniminin tarihi gelişimini gözden geçirir. Edinilen tüm materyal objelerin yeryüzüne ait olduğunu, bu nedenle edinilen ilk hakkın yeryüzünü kullanma hakkı olarak belirlediğini hatırlatır. O dönemde yapay ürünler henüz yok ve sadece doğal ürünler ediniliyor. Fakat artık gelişmiş toplum için kazanım ve edinim çok çeşitli hale gelmiş durumdadır. Yine de yeryüzünü kullanma hakkı ile aynı etik zorluklara tabiyizdir. Locke'tan alıntıyla, insanlığın ilkel zamanlarında elleri ile işçiliğini keşfettiği zamanlarda dahi kendi için yaptığı ilk şey kendine ait bir mal-mülk olmuştur, hatırlatır. Bu bağlamda, özel mülkiyet hakkı, insanlığın en doğal hakkı olarak beliren bir hakktır.³⁰⁸

Spencer bu algının bir özetini yapar. Ona göre; kimileri, yeryüzü ve tüm aşağı yaratılmışları, bütün insanlık için ortak mal olarak görülmesi gerektiğini iddia edebilir. Mesele, işçiliği ile insanoğlunun mal ve mülk edinimini nereye kadar ve nasıl genişletebileceğidir. İnsanın ilkel dönemleri ile yarı medeni yahut tam medenileşmiş halindeki koşulların, mülk edinimde eşit hak sağlayıp sağlamadığına bakınca durum aslında nettir. Kabile dönemlerinde, kabilenin üyeleri işgal ettiği toprağın ürünlerini toplama ve değerlendirmede eşittiler. Oysa bu durumdan pay isteyen başkaca kabileden biri öldürülürdü. Bu tür bir avcılık dönemi aşamasından yerleşik döneme geçilince toprağı işleyenler arasında eşit bölüşüm devam etti. Genel kaide böylece üyeler arasında eşit bölüşüm, ayrıca yıllar içinde tekrar bölüşüm yapılması şeklinde devam etti. Böylece mal-mülk sahiplik hakkı, eşit özgürlük hakkı ile uzlaşım ile ulaşılan bir sonuç oldu. Bunun tam bir sözleşme hali olduğunu iddia edilemez fakat bir sözleşme potansiyeli içerir. Şöyle ki, şayet bir toplumun bazı

---

³⁰⁷ Spencer, *The Man Versus The State*, s.20

³⁰⁸ Spencer, *Social Statics*, Property,

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6258&layout=html&Itemid=27, 2014, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 94

üyeleri başka işlerle meşgul olursa, o toplumun çiftçilikle uğraşanları onlara paylarından anlaşarak verebiliyordu. Yani bir çeşit kiraladığı toprağın karşılığını ödemek olarak neticelenir. Yine toprağı kullanan ya işçilik ya da militer bir koruma sağlayarak bir bedel öder.

Devletin toprağı sahiplendiğı durumda ise kiralayan devlettir ya da krallıktır. Burada da bedel krallığa ödenirdi. Toplum olarak ya da devlet olarak sahiplikten, bireyin kendi mülkünün sahibi olduğu aşamaya eşit özgürlük yasasının gelişmesiyle ulaşılır.³⁰⁹ Bu da ancak daha önce de değinildiğı gibi ilkel kabile ya da savaş hali durumundan endüstriyel toplum ve devlet olma aşamasına geçilince olur. Komünist algı ise, “eşit olmayan kazanca eşit bölüşümü” hak olarak görür. Halbuki geçmişte olduğu gibi bugün de kimileri bedensel ve zihinsel olarak diğerlerinden daha güçlü olabilir ve daha fazla kazanç sağlayabilirler. Ortalamadan daha üstün olan bu insanların kazançlarından diğerlerine karşı sorumlu olmalarını beklemek ortak kabuldür. Fakat çoğunluğun azınlığa cebri eşitlik sağlamaz. Bu doğal düzen yahut tabii disipline aykırı davranmak demektir ve çok daha uygunsuz sonuçlar doğurmak demektir. Mutlak etik böyle bir düzen yani prensip koymuştur. Spencer’a göre bireye koyulabilecek en uygun sınır ancak bireyin ve mülkünün, ulusal ve bireysel korunmasının maliyetini ödemesi olmalıdır.³¹⁰ Eşit hürriyet yahut özgürlük yasasının zorunlu sonucudur.³¹¹ Yani vergisini ödemek düzen ve güvenliği sağlamada yeterlidir.

Mill’in bireyin özgürce gelişmesi ve toplumsal faydaya katkısı için zorunluluk olarak gördüğü özel mülkiyet hakkını Spencer daha çok mutlak iradenin koyduğu prensibin bir zorunluluğı olarak açıklar. Tüm diğer prensiplerde olduğu gibi bu ilkenin de ihlali anlamına gelecek düzenlemelerin ve yasalaşmaların daha kötü sonuçlar doğuracağını da belirtir. Nitekim her iki filozofunda hem birey hem de toplumun gelişmesi için kaçınılmaz olan haklardan biri olarak özel mülkiyet hakkını belirlediğini görüyoruz.

---

³⁰⁹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, ss. 97, 98

³¹⁰ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s.101

³¹¹ Spencer, *Social Statics*, “The rights of Property”, s. 102

4.2.2. Rekabet Hakkı

Yaşam mücadelesinin gerçekleşme şekli rekabettir. Şiddete benzer bir acımasızlığı vardır ve genellikle toplumlar en güçlülerini hem toplum üyelerini hem de gelecek nesilleri besleyecek faydayı elde etmek için derhal kullanırlar.³¹² Spencer'a göre, sosyalist yaklaşım buna der ki; "işçi birey, diğer işçi kardeşini baskılayarak hiçbir rekabet stresine sokma hakkına sahip değildir." Böylece daha fazla güç ve enerji sahibi olanın bununla fayda elde etmesine karşıdır. Unutulan şudur ki, aslında toplum da bu durumdan tüm diğer işçileri de kapsayacak şekilde fayda sağlamaktadır. Çünkü Spencer'a göre onların güç ve çabalarından doğan kaçınılmaz gelişmeler bütün bireyleri etkiler.³¹³

Spencer, bireylerin fiiliyatlarının devletçe sınırlandırılması görevinin ötesinde bireyin, diğer vatandaşlarla mücadelelerinde bireyin duygudaşlıkla hareket etmelerini zorunlu görür. Her vatandaş yaşam mücadelesi olarak gerçekleştirilen rekabet hakkını gerçekleştirirken saygı duyulmalı ve dıştan sınırlandırılmak yerine içsel (içgüdüsel)olarak sınırlandırılmalıdır.³¹⁴ Serbest rekabet, bireyin başkalarını da aynı özgürlükten alı koymadığı sürece, yapıp etmelerinde özgür olmasının da bir gereğidir. Ama ticari aktiviteler de başkalarını aynı aktivitelerden alı koymamakla sınırlı olmalıdır. Dostça bir ruhla yapılacak rekabet, toplumun refahına hizmet eder. Fakat büyük bir servet kazanan bir esnafın, bazı malların ücretlerini aşırı düşürmek gibi uygulamalarla küçük esnafların yok olmasına sebep olduğu bir örnekten hareketle böyle olduğu takdirde "ticari bir cinayet" değil cinayetten beter olacağını söyler. Çünkü sadece esnafa değil ailelerine de zarar vermiştir, "tıpkı bir suikastçının kurbanlarını ziyareti gibidir" der.³¹⁵ Yüksek sermaye ve büyük ticaret kapasitesine sahip olanların tekelleşmeye dönüşmeyecek, "Yaşa ve Yaşamasına izin ver" ilkesini ihlal etmeyecek bir rekabeti yürütmelerinden yanadır.

Spencer profesyonel meslekler için de iki örnek üzerinden söylemini delillendirir. Ona göre, ünlü bir fizik doktoru, başka fizik doktorlarının terk edilerek

---

³¹² Spencer, *The Principles of Ethics*, "Restrains On Free Competition", c. 2, s. 277

³¹³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 279

³¹⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 278

³¹⁵ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 282

hastaların kendisine yönelmesiyle fazla kazanç sağlamasından dolayı suçlanamaz. Acıyı azaltmak ya da hayat kurtarmakla kazandığı ünü nedeniyle diğer fizikçilerle rekabetinden dolayı ücretini artırmakta haklı olabilir. Fakat negatif bir faydayı, bir etik kural olarak gerçekleştirebilir. Örneğin, önemsiz gördüğü hastalıklar için gelen hastalarını diğer fizikçilere yönlendirebilir.

Bir diğer örneği de avukatlar üzerindedir. Bir avukatın bakabileceğinden daha fazla dava almasındansa gelen davaları paylaşmasının hangi davadan yarar sağlayacağını görmesi zor da olsa yapması gerekir. Neticede negatif fayda için rekabetin sınırlarının farkına varılması, tabiatın bireye verdiği kapasite, koşullar ya da rastlantılardan ne kadar avantaj sağlayıp, ne kadar geri çekileceğine bireyin kendi hükümleri ile yani duygudaşlık ile karar vermesi gerektiğini söyler. Bunu gözletmemek bireye bedel ödetecektir, aşırı iş almamanın doğal sonucunu yahut doğal cezasını çektirecektir.³¹⁶

4.2.3. Sosyal Yarar

Spencer'a göre sosyal yaşamda fayda iki türdür. Birincisi Negatif Fayda, ikincisini ise Pozitif Fayda olarak adlandırır. Negatif Fayda, aslında egoistik tavırlarla birlikte gerçekleşen, faydası yokmuş gibi görülen, fakat neticede fayda sağlayan, durum ve davranışlardan doğar. Pozitif Fayda ise gerçekte edinilen ya da potansiyel olarak var olan faydaların, diğerleri için kurban edilmesiyle, zevkten fedakârlık etmekle gerçekleşen faydalardır. Direk görülecek fayda ancak duygudaşlık zevki olacaktır.³¹⁷

Negatif Fayda kendi içinde;

- Diğerkâmlık
- Serbest Rekabette Sınırlar
- Serbest Anlaşmada Sınırlar
- Kazanılmamış Haklarda Sınırlar
- Yeteneğin Sergilenmesinde Sınırlar

---

³¹⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, "Restrains on Free Competition", c. 2, ss. 283-84

³¹⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, ss. 275-76

- Suçlamada sınırlar
- Övgüde sınırlar
- Mutlak Yaptırımlar, olmak üzere maddelenir.

Pozitif Fayda ise,

- Evlilikten doğan fayda
- Ebeveynlikten doğan fayda
- Evlat olmanın faydası
- Hasta ve Yaralılara yardım
- Kötü kullanıma maruz kalan ve tehlikede olanlara yardım
- Akraba ve Arkadaşlara parasal yardım
- Fakirliğin giderilmesi olarak maddelenmiştir.

Maddelerin tümünde esas olanın, bireyin özgür içgüdüleri hareket etmesinin mutlak iradenin kurduğu düzenin gereği olduğu ve toplumsal faydaya gönüllü eylemlerle destek vermesi vardır. Spencer diğerkâmlık konusunda adalet ve faydayı birbirinden ayırır. Çünkü adalet kamusal bir fonksiyon olarak icra edilmesi zorunlu iken, diğerkâmlık faydanın gerçekleştirilmesi için özel bir fonksiyon olarak gerçekleştirilmesi gerekir. ³¹⁸Tüm başlıkları incelemek konudan kopmamıza sebep olacağı için üstelik meselelerin bir kısmına değindiğimiz için genel çerçevenin dışına çıkmayacağız. Ayrıca bir etik çalışmasında irdelenmesinin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Spencer, *The Man Versus The State* eserinde, 1860 yıllardan 1883'e kadar çıkarılan bütün yasaları ve sınırladığı girişim ve ticaret özgürlüklerini engelleyen düzenlemelerden örnekler verir. Fakat bundan önce insancıl motiflerle yapılan akıllıca hükümleri içeren, yasal düzenlemeleri hariç tuttuğunu belirtir, ki bunlar daha çok kadın ve çocukları ağır işlerden kurtaran, içki ve kumarla gelen aşırılıkları sınırlandırmaya yönelik düzenlemelerdir.

Bunların haricindeki düzenlemelerin vatandaşın özgürlüğünü cebri olarak sınırlandırmak olduğunu ve şu anlama geldiğini söyler: “Şimdiye kadar kazançlarınızın bir kısmını dilediğiniz gibi harcamada özgürdünüz; bundan böyle

---

³¹⁸ Spencer, *The Principles of Ethics*, “kinds of altruism”, s. 271

harcamada özgür değilsiniz, ama biz genel fayda için (sizin yerinize) harçayacağız.”³¹⁹Bunun sonucu Spencer’a göre, liberalizmin geçmişteki engelleri yıktıktan sonra kendi yasal engellerini tekrar kurması anlamına gelmektedir. Bu anlamda liberalizm “yaklaşan kölelik”in yeni kurucusudur. Çünkü kölelik birinin bir başkası tarafından sahiplenilmesi demektir. Köleyi kontrol edenin faydası esastır. Her tür sosyalizm köleliğe yol açar.³²⁰

4.2.4. Kadın Hakları

Öncelikle Spencer’a göre “eşitlik” cinsiyet farkı tanımaz. Eşit özgürlük açıkcası erkek ya da kadın tüm insan ırkı için uygulanır. Erkek için belirtilen bu yasaların bütün a priori nedenleri kadın için de geçerlidir.³²¹Ayrıca Spencer, insanoğlunun zayıf olanlarının da güçlü olanlarının da haklarının ne çok geniş, ne de çok dar kalıplara sığdırılmasından yana değildir. Fakat metaforlarla yaptığı biyolojik ve psikolojik örneklemeler, mota mot bir okumaya tabi tutulursa yanlış yönlendireceğine dair uyarır.³²² Daha sonra, iki hususu belirtme de güçlü erkek ile zayıf erkek kıyasını yapar. Zayıf bir erkeği güçlü erkekle eşit koşullarda hareket etme ve çalışma koşullarına sokmak, onu korumamak demektir. Yahut zaten zayıf yeteneklere sahip birini güçlü yeteneklere sahip biriyle eşit faaliyet alanına sokmak, doğanın verdiği zorluklara yeni zorluklar eklemek olacaktır. Düşünün ki cücelik ya da başkaca şekil bozuklukları ile kusurlu duyular, zayıf muhakeme ya da düşük zeka, dengesiz duygularla doğmuş olmak zaten acınası bir kadere sahip olmak demektir. “Peki, bu durumda doğayı adaletsizlikle suçlayabilir miyiz? Kimilerinin doğalarına diğerlerinden daha az nimetler verdiği için yahut yaşam mücadelesinde büyük bir kapasitesizlikle var ettiği için?”³²³sorgulamasını yapar. Dolayısıyla daha az güçlerle zaten dezavantajlı olanlar, bu güçlerini kullanmada daha da dar bir kalıba sokulabilirler mi, demektir. Sempati yahut duygudaşlık bize onların doğuştan

---

³¹⁹ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 16

³²⁰ Spencer, *The Man Versus The State*, s. 41

³²¹ Spencer, *Social Statics*, “The Rights of Women”, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6292&layout=html&Itemid=27, 2014

³²² Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 157

³²³ Spencer, *The Principles of Ethics*, s. 158

yetersizliklerinden dolayı daha fazla tazmin hakkına sahip olmaları gerektiğini söyler, diyerek metaforu netleştirir. Daha geniş fırsatlara sahip olmaları gerektiğini izah eder. Sonuç olarak en azından kendileri için en iyiyi gerçekleştirebilecekleri kadar eşit hürriyete, özgürlüğe sahip olmalıdırlar. Fakat insanlığın özgürlüklerini yeteneklerine göre orantılamak mümkün müdür; sorusuyla uygulaması imkânsız olabileceğinin altını çizer; ölçümlemek konusunda sorun yaşadığımızın farkındalığı için şu örneklemeyi kullanır. Büyük meselelerde eşitlik prensibini açığa çıkarmak zor değildir. A'nın B'yi öldürmesi, ya da kilit altında zorla tutması, ya da C nin D ile yaptığı anlaşmaya uymayıp kararlaştırılan fiyatı ödememesi gibi durumlarda eylemleri gerçekleştirenler eşit özgürlük kullanmamışlardır, bu açık ve nettir. Fakat zihinsel ya da bedensel yeteneklerin, becerilerin özgürlüklerinin orantılanmasında belirlenmesi zorunlu olan görelî dereceler mevcuttur.³²⁴ Bunu yapmak mümkün olmadığı için pratik olarak, insanlara onlara bağışlanan özellikler oranında eşit özgürlükle davranmamız gerekir.

Spencer bu argümanı, kadın ve erkek eşitliğine de uyarlar. Ona göre, kadın ve erkeğin kapasiteleri karşılaştırıldığında, kimi kadınlar erkeklerden daha güçlüdür ve bazı kadınlar zihinsel olarak da daha fazla donatılmışlardır, gerçekten de erkeklerin büyük bir çoğunluğundan daha zekidirler.³²⁵ Sonuç olarak yeteneklere göre özgürlükleri düzenleyebilirsek, cinsiyete bakmadan yapılmazdır. Asıl zorluğun fiziksel güçler meselesinde söz konusu olduğunu vurgular. Fiziksel güçlerde, erkekler kadınların büyük çoğunluğundan daha fazla donatılmıştır. Bu nedenle iki cins arasında faaliyet alanlarını belirlemede doğru bir oranlama yapmayı imkânsız görür. Dolayısıyla yukarıda değindiği duygudaşlık kıstasını hatırlatır. Dezavantajlara karşı cömert davranılmalıdır.³²⁶

“Nitekim, eğer erkek ve kadın toplumun ayrı birer üyesi olarak sorumlularsa, her ikisi de kendisi için en iyi olanı yapmak zorundadır, bu da kadınlar üzerinde, hangi meslekler, profesyonellikler ya da kariyerlerden birine dahil olmak isterlerse istesinler bir engelleme veya sınır koyulamayacağı anlamına gelir. Kendilerini hazırlamak konusunda

---

³²⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c.2., s.158, 159

³²⁵ Spencer, *Social Statics*, “The Rights of Women”, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=273&chapter=6292&layout=html&Itemid=27, 2014

³²⁶ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 159

ve kazandıkları bilgi ve beceri ile fayda sağlamak için (de) eşit özgürlüğe sahip olmalılar.”³²⁷

Fakat yine de kadının erkekle evlilik meselesinde ve devlet içinde erkekle olan ilişkilerinde daha çok soru vardır. Kadının evliliğinden önce sahip olduğu eşitlik evliliğinde de devam etmelidir. Kazanılan, verilen ya da miras kalan mal varlığı, mülkiyet gibi haklar, inanç ve ifade özgürlüğü hakları vb. gibi. Fakat örneğin; erkek aileyi geçindirmekten tek başına sorumlu ise, mal varlığını tek başına elinde tutabilir. Kadın bu durumda sahipliği olmasa da en azından kullanımda eşittir; sadece mal ve mülkünün kullanımı ve gelirlerinden şahsi fayda sağlayabilir, ev bakımının masraflarına katılmayı reddedebilir. Ama evin bakımından eşiyile birlikte sorumlu ise koşulsuz olarak mülkiyet sahipliği hakkı da olmalıdır.³²⁸

Etik meselelere gelince; Spencer cinslerde görelî meselelerde bu tür bir üstünlüğün olabileceğini söyler. Mesela, erkeklerin daha yargısal bir zihne sahip olduklarını, aile içindeki otorite dengesinde erkeğe doğru bir eğilimin olabileceğini söyler. Özellikle de her ikisinin de iradi olarak yerine getirilmesini istediği görevler için böyle düşündüğünü belirtir. Çocuklara hâkim olma ve idareleri meselesinde de aynı sorular vardır. Spencer, çocukların yaşamlarının ilk dönemlerinde kadınların daha baskın olmaları, yetişkinliklerinde ise babaların otoritesinin baskın olmasının gerektiğini biyolojik ve psikolojik prensiplere dayanarak vurgular.³²⁹

Politik haklarda da kadınların mutlak eşit olmamaları gerektiğini düşünür. Çünkü ona göre, vatandaşlık sadece oy vermek demek değildir. Temsili fonksiyonlarını yerine getirmek için daha pek çok ciddi sorumluluk içerir. Bunlar, hem iyi hem de kötü sonuçları olabilen sorumluluklardır. Politik haklar deyince; erkekler ülke savunmasında gerekirse canları ile de sorumluyken, kadınların böyle bir sorumluluğu yoktur, bu bir eşitlik değildir. Fakat kadınlar için bir üstünlüktür. Kadınlar politik anlamda eşitliğe ancak devletin sürekli bir barış haline ulaşmasında sahip olurlar.³³⁰

---

³²⁷ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 160

³²⁸ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 161

³²⁹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 162

³³⁰ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 166

Daha sonra devletin yapısı hakkındaki düşüncelerini bildirirken, Spencer kadınların oy hakkı ve politik gücü kullanmaları meselesine tekrar değinir. Sosyal evrim sürecinde, militer devlet yapısı sona erdiğinde, kadınların oy hakkının olması gerçekten uygun mudur, sorusunu tekrar tartışır. Aslında kesinlikle uygun bulur. Fakat daha önce değindiği gibi daha yargısal bir zihne sahip erkekler tarafından dahi kusurlu yasalar oluşturulurken, zihinsel ve duygusal olarak otoritelerin etkilerine daha çok maruz kalan kadınların, yasa yapımı sürecine girmelerinde böyle bir durumdan ötürü daha kötü sonuçlara sebep olabileceğini düşündüğünü ifade eder. Otoriteler kadını dini, politik ve sosyal olarak etkilemediği bir aşamaya geçmediği sürece kadınlara oy hakkı vermenin ancak bu otoriteleri daha güçlü hale getireceğini söyler.³³¹ Kadının oy hakkı ve dolayısıyla politik söz hakkı ancak bu durum kalktığında faydaya dönüşecektir. Başka bir ifadeyle Spencer, politika söz konusu olduğunda elitist olmanın mevcut koşullarda zorunluluk olduğunu düşünür. Çünkü kadın, erkek gibi yargısal bir zihinsel gelişime otoriteler tarafından baskıya maruz kalan yumuşak tabiatı nedeniyle ulaşamamaktadır; böyle bir baskı altındayken özgür bir gelişim göstererek faydayı sağlayacak kararlar alamayacaktır.

Evliliği sosyal hayatın etiğinde pozitif bir fayda olarak inceleyen Spencer'in meseleye girişi oldukça ilginçtir.

“ Yazılı insanlık tarihinin en üzücü kısmı kadınlara yapılan muameleyle ilgilidir; ve bizden önceki, yazılı olmayan kısmı ise daha da üzücü olsa gerekir. En üzücü kısım diyorum çünkü yamyamlık, hapisane mahkûmlarına işkenceler, insanların hayalet ya da Tanrı'lara kurban edilmesi gibi çarpıcı bir şekilde dehşet verici şeyler mevcut olmakla birlikte bunlar zaman zaman gerçekleşirler, kadınlara yapılan gaddarca muamele ise evrensel ve süreklidir.”³³²

Spencer burada insanlık tarihindeki olgulardan genel bir değerlendirme yapmaktadır. İnsanlığın ilk zamanları ve hala ilkel olan kabilelerde kadın, erkeğin malı olarak görüldüğünü hatırlatır. Öldürülüp, yenilmeleri, hatta kocaları ölünce onunla birlikte gömülmeleri gibi muamelelerle en basit yaşam hakkından bile mahrum edilebilmişlerdir. Evlilikte de herhangi bir hakka sahip görülmemişlerdir. Dünyada masumlara, kölelere karşı evet çok fazla zalimce muamele vardır, ama en

---

³³¹ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, ss. 196-197

³³² Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 335

azından gerçekleşip bitme olasılığı vardır, diyerek kadınları daha zor durumda bulduğunu vurgular.

Spencer, toplumdaki varoluş kavgası azaldıkça, yavaş bir biçimde bu gaddarca muameleye kadınların daha az maruz kaldıklarını, erkeğin kadının da kendinden belli talepleri olduğuna dair bir duygusal algıyı geliştirmesinin bu şekilde gerçekleştiğini belirtir. Yavaş yavaş karakterlerin değişip, erkeğin tavrının ıslah olduğunu söyler. Fakat gelişen toplumlarda ihtiyaçların benzer ve karşılıklı hale geldiğinin de altını çizer. Spencer'a göre zihinde tutulması gereken etik temel olarak duygudaşlık yani sempati ile kendini adamanın genel manada erkeğin kadına, özellikle de kocanın eşine tavrında ihtiyaçtır. Özellikle çocuk büyütme periyodunda kadın zaman zaman daha fazla ilgi ihtiyacı duyar, mental endişe yahut hayal kırıklıkları yaşar. Böyle ağır dönemlerden geçen kadınların üstesinden gelebilmesi için nazik bir biçimde destek olunması gibi çeşitli örnekler verir.³³³ Bir başka örneği de erkekle ilgilidir. Evlilikten önce belirtilen entelektüel ilgiler, azalır ya da biterse, yüksek kültürlü bir erkeğin, amaçları konusunda eşinden beklediği sempatiyi görmemekle hayal kırıklığına uğrayacağını belirtir.

Özetle, evlilik ilişkisinde tam olarak fayda, eşlerin birbirlerinin taleplerine itina göstermesi ile sağlanacağını söyler. Spencer'a göre “Ne zaman ki eşler, (diğərinin) kendini kurban etmesini istemek yerine kurban etmesine neden olmaktan endişe duyar hale gelirse, ilişkinin en yüksek şekline ulaşılabilir.”³³⁴ Bu açıdan evlilik konusunda Mill ile benzer kanaatte olduğunu söyleyebiliriz.

Görülüyor ki, Spencer yaşadığı dönemin içerisinde kadın ve erkek eşitliği konusunda hem biyoloji hem de psikolojiyi ölçü olarak rasyonel bir değerlendirme yapar. Ortaya koyduğu realitelerin bugünün dünyasında hâlâ geçerlilik taşıması ise oldukça etkileyicidir.

---

³³³ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 338

³³⁴ Spencer, *The Principles of Ethics*, c. 2, s. 342

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mill ve Spencer sürekli yazışan, düşüncelerini tartışan iki arkadaştır. Mill *A System of Logic (Bir Mantık Sistemi)* adlı eserinde, Spencer'le vardıkları sonuçların ölçü olarak kabul edilmesi halinde, özellikle analitik psikoloji alanı başta olmak üzere, büyük oranda aynı fikirde olduklarını, aralarında pek önemli farklar olmadığını ifade eder.³³⁵ Bizim kanaatimize göre ise, en belirgin fark, Spencer'in olgularda gerçeklik olarak analiz ettiği bütün ilkeleri, bütün çıplaklığıyla ifade etmesidir. Bu anlamda Spencer açık ve cesur bir dili tercih ederken; Mill, dönemin Fransız akımı ve Harriet Taylor'ın da etkisiyle romantik bir ifade tarzına sahiptir. Mill bir özgürlük kahramanı olarak görülürken, Spencer, büyük ününün yanında katı bir sosyal darwinist olarak haksız bir ithama mahkûm edilmiştir. Fakat her ikisi de Amerika ve İngiliz toplumu içinde en etkin şahsiyetlerden olmuşlardır. Kendi içlerinde sağlam, tutarlı ve bütüncül bir sisteme ulaşmayı başarmışlardır. Felsefe tarihinin 19. yüzyıldan günümüze kadar uzanan ve yüksek adalet iddiasıyla oluşturulan etik anlayışı üzerine geliştirilmiş liberal sistemin kurucularındandır. Üstelik fikirleri ile kendilerinden sonra gelen filozof ve düşünörlere, öncülük ve tesir etmişlerdir.

Stuart Mill empirik bir faydacı iken, Spencer'in kesinlikle buna karşı rasyonalist bir faydacı olduğunu çok açık ifade edebiliriz. Her ikisinde de özgürlük ve adalet eşit kavramlar gibi görünür; fakat Spencer'in özgürlük algısı, Mill'in özgür irade algısından farklıdır. Çünkü Spencer "ilahi irade" ya da "bilinmeyen güç"ün ilkeleriyle kodlanmış içgüdülerimizde, zaten bir adalet hissine sahip olduğumuzu savunmaktadır. Bu hissin ilkel durumdaki algısından, gelişmiş bir entellektüel düzeye ulaşması ancak insanların edinimlerinin doğal sonuçlarına katlanabilecekleri bir özgürlük halinde gerçekleşir. Yani Spencer sezgici ve rasyonalist bir felsefi sistemle adalet fikrini temellendirir. Mill ise metafizik alan olarak gördüğü bu yaklaşımı asla benimsemez. Çünkü adalet hissimiz ya da içgüdümüz varsa da tıpkı diğer hayvani içgüdülerimiz gibi bizi yanlış yönlendirebilir; dolayısıyla daha yüksek bir nedenle kontrol edilmelidir, demektedir. Nitekim faydayı merkeze alarak

---

³³⁵ Mill, *A System of Logic*, s. 323, http://files.libertyfund.org/files/246/Mill_0223-07_EBk_v7.0.pdf, 2014

kazanılması gereken bir adalet algısını, insanlığın mutluluğu için elzem görür. Spencer'a göre rasyonalist faydacılık anlayışı hakiki liberalizmdir. Çünkü özgürlük, feragat edilemeyen bir prensip olarak uygun biçimde sosyal ve siyasal yaşamda gerçekleşirse, fayda kendiliğinden doğacaktır. Bu bağlamda, Spencer'da "liberty" yani özgürlük kelimesi yerini sık sık "freedom" yani hürriyete bırakır.³³⁶ Spencer'a göre Mill'in büyük manada temsil ettiği empirik faydacılık, yeni bir tür liberal sosyalist devletçilik anlayışı doğurur ve nitekim hertür sosyalist anlayış yeni bir kölelik rejimi kurar.

Spencer'da genel olarak sosyal evrim ile gelişen ahlâkî psikoloji, Lamark etkisinde kalıtımla edinilen geçişlere vurguda bulunurken, sezgicilik ve fayda ağırlıklıdır. Biyolojik ve psikolojik edinimler, belli aksiyonlar ve duyguların onaylanmasına neden olmaktadır. Sosyal evrim sayesinde toplumlarda faydacı bir yapıyı içselleştirmeleri ve nihayetinde faydayı maksimize etmelerine doğru bir eğilim vardır. Kültürel güç, sosyal evrimle arttığı sürece faydada, aynı ölçüde artacaktır. Her iki filozofta da, genelin faydası bireylerin yeteneklerini özgürce gerçekleştirmeleri ve geliştirmelerine bağlıdır. Fakat Spencer tabiatın türler arasında mutlak bir eşitlik vermediğinin altını çizer. Her tür veya insan kendine verilen yetenek ve güç oranında bir gelişme gösterir. Daha üstün yeteneklerle donatılmış olanların gerçekleştirecekleri faaliyetler, alt yeteneklerdekilere de fayda sağlayacağı için özgürlükleri engellenmemelidir. Burada dengeyi kuracak olan, yapay önlemler ya da yasal engeller değil, sosyal evrimin yükselteceği diğerkâmlık gibi adaleti pekiştiren değerlerle, adalet hissinin adalet düşüncesine doğru kendiliğinden yükselmesi sayesinde olacaktır. Ancak eşit özgürlüğün neticesi mutluluk olabilir. Bu bağlamda Mill'in toplumun faydası için bireyin hakkının ihlal edilebilirliği ilkesine de karşı çıkar. Başka bir deyişle çoğunluğun iyiliği için kimseyi kurban etmez.

Spencer agnostik bir deist olarak metafizik alanı, tamamen felsefesinin dışında bırakmazken, Mill bu alana nadiren değinir, ama kabul etmez. Ayrıca Spencer Mill'in hazları ayırıştırarak, faydayı hesaplamakla ya da kıyaslamakla tercihte bulunabileceğimize yönelik kabulünü de reddeder. Faydamızı sezgisel olarak

---

³³⁶ Bknz. tez dipnot 34, s.8

belirlediğimizi delillendirir. Spencer'e göre empirik faydacılık, kümülatif bir gerçeklik alanı olan, insanlık tarihindeki faydanın hesaplanarak, aklen bulunmadığına yönelik kanıtlarını gözden geçirir. Rasyonalist faydacılığın metodu tarihi olguları kritik etmektir.

Mill'de ortak değerleri kazanılması ile belirecek olan ortak akıl, Spencer'de öncelikle ortak histir. Her iki filozofta, metodoloji ve kavramlar farklılaşsa da adaletin gerçekleşmesi için bağımsız birey, toplumsal anlamda başkalarını aynı haklardan alıkoymadığı sürece özgürlük hakkına sahip olmalıdır. Mill'de eylemlerin gayesi en fazla sayıda insanın mutluluğunu sağlamakken, Spencer'da özgür kılınan eylemin neticesi kaçınılmaz olarak mutluluktur. Bu nedenle, devletin otoritesini gereksiz yere kullanmasına her ikisi de karşı çıkar. Devlet ne kadar büyükse esaret de zarar da, o kadar büyük olur. Filozoflarımız, bireyin hakkını ihlal eden yasaların her zaman var olduğunu belirtirler. Adalet, bireyin hem yasal hem de ahlâkî hakkının hür bir şekilde ve öncelikle toplum tarafından kendiliğinden tesis edilmesi desteklenirse doğacaktır. Bu yüzden yasa koyma alanının sınırlanmasını ısrarla vurgularlar.

Her iki filozofun görüşüne göre, adaletsizliğin temelinde yatan eşitsizlik, kadının konumu meselesinde daha da belirginleşir. Her ikisi de kadınların, köleleştirildiklerinden şikâyet eder ve fakat nedenleri arasında gördükleri bazı sözde dini prensipleri irdelemezler. Kadına yapılan haksız muamelelerin, inanç ve gelenek kaynaklı bir zulüm olduğunu düşünürler ve dinleri sadece tarihi olgular üzerinden incelerler. Bundan dolayı din prensiplerini net olarak görmeyen, önyargıları mevcuttur. Mill kadına yasalarla her tür eşitliğin sağlanmasından yana iken, Spencer aşırı himayeci yasaların, kadının, kendi hürriyetini geliştirmesi ve toplumsal bilincinin olgunlaşmasına engel olacağını iddia eder. Toplumsal bilinç ile kendiliğinden gelişecek eşitlik yerine, yapay yasal düzenlemelerle eşitlik sağlamak, daha çarpık sonuçlar doğurur, iddiasındadır.

Bununla birlikte Mill ve Spencer, adil bir sistem için, bireyin kendi gelişimini zorluklarla mücadele ederek sağlanmasını öncelendiği için “yardımseverlik kurumunu” eleştirir. Fakat liberal adalet sisteminin insanların toplum mücadelesine eşit başlamamalarını göz ardı eden bir sisteme dönüşebileceğini de filozoflarımız kabul

eder. Bunun olmaması için Mill, toplumsal ahlâkî gelişimi, Spencer ise bu gelişimi sağlamada bireyin egoizmi kadar diğerkâmlığının da elzem olduğunu vurgulaması çarpıcıdır. Tüm bunların yanında özgürlük ve adalet alanında mühim sorulara son derece kapsamlı cevaplar üretmişler ve yerleşik sistemin kurulmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Sistemin tam olarak tanınması ve ülkemizde gelişen adil bir demokrasi tartışmalarında liberalizmin prensiplerinin hangi noktalarda zayıf yahut güçlü olduğunu inceledik. Mill'in sisteminde liberal demokratik ülkelerin toplumsal faydayı öncelemeyi prensip edinirken, global meselelerde toplumların çıkar çatışmasıyla yüzleşmek zorunda kaldıkları kanaatindeyiz. Fakat Spencer, daha global bir anlayışla, milletlerin savaş halinden barış haline geçmelerini bir zorunluluk olarak görmesi ve bunu gelişmiş milletlere bir görev addetmesi önemlidir. Bu bağlamda batı toplumları ile doğu toplumlarını evrensel bir faydada birleştirmek ve evrensel ve normatif bir adaleti kurmak konusundaki görüşleri dikkate değerdir.

Gördük ki Spencer, “Kâinatın adaletsiz olduğunu söyleyebilir misiniz?” çarpıcı sorgusuyla vurguladığı adalet anlayışını biyoloji, fizyoloji ve psikoloji ile son derece güçlü temellendirmektedir. Ona göre kâinat adildir. Fakat kusursuz bir düzen sunmaz. Kusurluların var olduğu bu düzenin ilkelerinde, egoizmden sonra diğerkâmlık ve duygudaşlık dengeyi kuran ve sosyal evrimle gelişen değerlerdir. Bu çeşitlilik aslında en yüksek faydanın açığa çıkması için kurulmuş bir mutlak adalete işaret eder; ki, zoraki, baskıcı ve yapay her tür müdahale zarar ve ziyanı artırır. Özgür eylemle başlayan varoluş içgüdümüz, ilkelik ve savaş halindeyken daha güçlü ve aktifken, diğerkâmlık ve duygudaşlığımız ise ancak barış ve huzur haline geçtiğimizde güçlü ve aktif olur. Bu nedenle adalet anlayışımız bu iki durumda farklılaşır. Devlet yapısı da aynı şekilde savaş ve barış durumunda farklı şekillenir. Bir toplum sürekli savaş psikolojisi ile eğitiliyor ve güdüleniyorsa, kuracağı devlet şekli ancak sosyalist ve despot bir devlet olacaktır. Halkını bir asker kadar emirlere uyan, teslimiyetçi bir yapıda olmaya zorlayan düzenlemelerle çarpık bir adalet tesis edecektir.

Diğer yandan en az, otuz ya da kırk yıllık bir barış sürecini sağlayabilen bir devlet hem endüstriyel anlamda gelişme, hem de bireye tanıdığı hürriyet ile ahlâkî, psikolojik ve politik anlamda gelişme gösterir. Dolayısıyla ilkel adalet duygusu

yerini gelişmiş ve eşitlikçi bir adalet mantığına, ancak iç ve dış çatışmanın olmadığı bir toplumda bırakacaktır. Bunu gerçekleştirecek mekanikler gönüllü işbirlikleri ile mutlak adalete katkıda bulunabilirler. Aslolan toplumun gönüllü katılımını sağlayacak ahlâkî ve entelektüel yüksekliğe ulaşabilmektir. Öyle zannediyoruz ki, Spencer bugün yaşasaydı bize felsefesinin anlaşılması hususunda şunları telkin edebilirdi: İçinizde kimileri anlayacak, kimileri ise anlayamayacak düzeyde bir tabiatla donatılmışlardır; ama bu durum, mevcut inanışın ifadesiyle “ilahi irade”nin ya da agnostiklerin deyimi ile “bilinmeyen güç”ün kurduğu düzenin ilkelerine ve adaletine hizmet eder. Bu gerçekliği sizler de örtük kabullerle bilirsiniz; fakat gariptir ki size söylenmesi hatta savunulması gerekir; ama daha garibi, içinizde kimileri bununla alay eder.

Çalışmamızın sonunda, İslam medeniyetlerinin, düşünce ve inanç dünyasındaki adalet algısı ile Batı medeniyetlerinin Spencer ve Mill gibi isimler üzerinden kıyaslanmasının, birbirimizi doğru tanıma ve anlamada birçok katkı sağlayacağı kanaatini edindik. Çağımızın batı dünyası, rasyonalist bir liberal anlayıştan ziyade daha çok empirik bir faydacılığı uygulamaktadırlar. Bu manada rasyonalist faydacılık eleştirilerinin ve sosyal evrim teorisinin, bugün apaçık bir realite olarak karşımızda olması oldukça çarpıcıdır. Dolayısıyla bu realite dikkate alınarak, tezimizde, Spencer’ın sosyal evrim teorisi farklı bir bakış açısıyla okunmuştur. Öte yandan, İslam felsefesinde evrimin bir yaratılış süreci olarak yorumlanması, Batı’daki evrim tartışmalarından daha önce olduğunu söylemiştik. Tezimizde geçtiği manada bir sosyal evrim anlayışı, Batı ve İslam felsefesindeki yorumları ile irdelenerek, kıyaslanması ayrı bir çalışma konusu yapılabilir. Her ne kadar farklılıklar arz etse de evrim teorilerini çeşitli şekillerde dile getiren bazı İslam filozofları Nazzâm, Câhız, Bîrûnî, İhvân’u-s-Safâ, İbn-i Tufeyl, İbn Miskeveyh, İbn Haldûn olmuşlardır. Özellikle de sosyal evrimi, Bîrûnî, İhvân-u-s Safâ, İbn Miskeveyh, İbn Haldûn net olarak belirtmişlerdir. Bu açıları görerek, Spencer’ın ahlâkın doğru ilkeleri ile evrimleşerek gelişeceğini savunduğu mükemmel insan tasavvurunun, Mevlana ya da İbn-i Arabi gibi psikolojik ve sosyal evrimi dolaylı bir şekilde dile getiren düşünürlerin, İnsan-ı Kamil anlayışıyla kıyaslanabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

I- Herbert Spencer'in Eserleri

- Spencer, Herbert, *The Principles of Ethics*, 2 Cilt, D. Appleton Press, Newyork, USA, 1896

- Spencer, *Education: Intellectual, Moral, Physical*, A.L.Burt Company, Publishers, USA, 1820- 1903

- Spencer, *The Man Versus the State*, The Caxton Printers, Ltd., Idaho, USA, 1960

- Spencer, *Autobiography*, Appleton And Company Press, Newyork, USA, 1904

<http://oll.libertyfund.org/titles/spencer-an-autobiography-vol-1>, (Erişim), 28.03. 2014

- Spencer, *Social Statics*, John Chapman, London, 1851

<http://oll.libertyfund.org/titles/spencer-social-statics>, (Erişim), 28.03. 2014

- Spencer, *The Study of Sociology*, Henry S. King, London, 1873

<http://oll.libertyfund.org/titles/spencer-the-study-of-sociology>, (Erişim), 28.03. 2014

- Spencer, *The Principles of Psychology*, Longman, Brown, Green and Longmans, London, 1855

<http://oll.libertyfund.org/titles/spencer-the-principles-of-psychology>,(Erişim), 28.03. 2014

II- John Stuart Mill'in Eserleri

- Mill, John Stuart, *Autobiography of John Stuart Mill*, A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2004 The Pennsylvania State University, (Erişim), 17.09.2013, <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/jsmill/autobiography.pdf>

- Mill, John Stuart, *Utilitarianism*, Batoche Books,Kitchener 2001, MCMaster University, Canada, (Erişim), 17.09.2013,

<http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/utilitarianism.pdf>

- Mill, John Stuart, *On Liberty*, Batoche Books, Kitchener 2001, McMaster University, Canada, (Erişim), 17.09.2013,

<http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>

- Mill, John Stuart, *The Principles of Political Economy*, (Erişim), 17.09.2013

<http://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Mill,%20Principles%20of%20Political%20Economy.pdf>

- Mill, John Stuart, *The Subjection of Women*, A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2006 The Pennsylvania State University, (Erişim), 17.09.2013

<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/jsmill/js-mill-subjection-of-women6x9.pdf>

- Mill, John Stuart, “on Marriage”, (1832), (Erişim), 17.09.2013

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=255&chapter=21642&layout=html&Itemid=27

- Mill, John Stuart, *Özgürlük Üzerine*, Çev: Tuncay Türk, Roman Oda Yayınları, İstanbul, Mart 2012

- Diğer Eserler

- Spencer, Herbert, *Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi*, Çev: Mehmet Münir Erteğün, Pegem Akademi, 2013, Ankara

- Smart, J.J.C. ‘Extreme and Restricted Utilitarianism’, *The Philosophical Quarterly*, (October 1956), (Erişim), 17.09.2013

http://www-bcf.usc.edu/~bwrobert/teaching/mm/articles/Smart_1956Utilitarianism.pdf

- Capaldi, Nicholas, *John Stuart Mill*, Çev:İsmail Hakkı Yılmaz, Cambridge University Press, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

- Colin, Heydt, “John Stuart Mill”, University of South Florida, (Erişim), 17.09.2013, <http://www.iep.utm.edu/milljs/>

-BBC, John Stuart Mill, (Erişim), 17.09.2013,

http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/mill_john_stuart.shtml

-*Liberalhistory*, “John Stuart Mill”, (Erişim), 17.09.2013,

http://www.liberalhistory.org.uk/item_single.php?item_id=7&item=history

- Schefczyk, Michael, “Mill’s Ethics”, Leuphana University Lüneburg, Germany, (Erişim), 17.09.2013, <http://www.iep.utm.edu/mill-eth/>

Fieser, James, “Ethics”, University of Tennessee at Martin, (Erişim), 17.09.2013, <http://www.iep.utm.edu/ethics/#SH2b>

-*Britannica*, Jeremy Bentham, (Erişim), 17.09.2013,

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/61103/Jeremy-Bentham>

- Sweet, William, “Jeremy Bentham”, Internet Encyclopedia of Philosophy, , (Erişim), 17.09.2013, <http://www.iep.utm.edu/bentham/>

- *Britannica*, James Mill, (Erişim), 17.09.2013,

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/382612/James-Mill>

- *Britannica*, Wilhelm Von Humboldt, (Erişim), 17.09.2013,

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/276111/Wilhelm-baron-von-Humboldt>

- BBC, Harriet Taylor, (Erişim),17.09.2013

http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/taylor_harriet.shtml

- *Britannica*, Alexis de Tocqueville, (Erişim), 17.09.2013

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/597857/Alexis-de-Tocqueville>

-Aristotle, *Nichomachean Ethics*, (Erişim), 17.09.2013

<http://www.efm.bris.ac.uk/het/aristotle/ethics.pdf>

- Fred, Feldman, *Etik Nedir?*, Çev:Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, Eylül 2012

- Stroll, Long, Bourke, Campbell, *Etik Kuramları*, Çev: Mehmet Türkeri, Lotus Yayınevi,2012 Ankara

- Hasırcı, Nazım,”John Stuart Mill’in Tüme Varım Anlayışı” T.C.Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri (Mantık) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2005

- Çelik, Fikret, Usta, Sefa, Klasik Liberalizmde “Özgürlük ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/ 2010

-Ata, Bahri, “Herbert Spencer’in Eğitim ve Tarih Anlayışı” Pedagojik Bilimlerim Güncel Konuları, Sterlimak, Ankara, 2010

- Bayraktar, Mehmet, *İslam’da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Kitabiyat Yayınları, 2001 Mart, Ankara

- Çakmak, Didem Şahin, “Klasik İktisat Düşüncesinde “Kadın’ın Konumlandırılışına Farklı bir Yaklaşım: John Stuart Mill”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2010

- Özgür, M.Erdem, “John Stuart Mill on Justice on Property”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, (Erişim), 17.09.2013,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/998/12146.pdf>

- Salman, Deniz, Oscar Wilde’ın Salome Karakteri; Feminist mi Femenin mi?, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2012) 5/1, 141-159, (Erişim), 17.09.2013,

http://sosyaldergi.usak.edu.tr/Makaleler/331421038_201201makale7.pdf

- Türkiye Bilimler Akademisi, Siyasi Düşünceler Tarihi II, “Faydacılık, John Stuart Mill” (Erişim), 17.09.2013, <http://www.acikders.org.tr/>

Video Materyal

-Talbot, Marianne, Utilitarianism: Mill and the utility calculus, Oxford University, (Erişim), 17.09.2013,

<http://podcasts.ox.ac.uk/utilitarianism-mill-and-utility-calculus-video>,

- Sandel, Michael, What the right thing to do? Harvard University, United States, (Erişim),17.09.2013, <http://www.justiceharvard.org/tag/john-stuart-mill/>

-Szelényi, Iván, Mill: Utilitarianism and Liberty, Yale University, (Erişim), 17.09.2013, <http://oyc.yale.edu/sociology/socy-151/lecture-7>,

<http://oyc.yale.edu/sociology/socy-151/lecture-8>,

- George H.Smith and David Gordon 1985The Cato Home Study Course, Vol. 8 Part 1: John Stuart Mill’s On Liberty, (Erişim), 17.09.2013,

<http://www.libertarianism.org/media/video-collection/cato-home-study-course-vol-8-part-1-john-stuart-mills-liberty>

- Siyasi Düşünce Tarihi Liberalizm, (Erişim), 17.09.2013,

http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2010/07/100729_siyasi_dusunce_tarihi.shtml

